

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ (Τάξη: Α΄)

ΓΕΝΙΚΟ
ΛΥΚΕΙΟ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

2015

ΕΙΔΙΚΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ:

Χασεκίδου Μάρκου Θεοδώρα, Σχολική Σύμβουλος ΠΕ02 (Συντονίστρια)
Τζιώκα Ευαγγέλου Πηνελόπη, Σχολική Σύμβουλος ΠΕ02
Τζάμου Αικατερίνη, Εκπαιδευτικός Δημοσίου Τομέα ΠΕ02

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ
ΕΠΟΠΤΕΙΑΣ:

Τσιαντής Κωνσταντίνος, Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ02

ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ:

Μπετσάκος Βασίλειος, Εκπαιδευτικός Δημοσίου Τομέα ΠΕ02

Τσιαντής Κωνσταντίνος, Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ02

**«ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών»
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ»**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σωτήριος Γκλαβάς

Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνη Πράξης

Γεωργία Φέρμελη

Σύμβουλος Α΄ Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Το παρόν συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους στο πλαίσιο της πράξης «**ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών**» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση**»

Οδηγός για τον εκπαιδευτικό
ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. Μέρος

1. Ωρολόγιο Πρόγραμμα
  2. Σκοποί διδασκαλίας
  3. Διδακτέα ύλη και ενδεικτικοί διδακτικοί στόχοι κατά διδακτική ενότητα
  - A. Η έννοια του πολιτισμού
Ο Ελληνικός και ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός με μια γρήγορη ματιά
  - B. Επιστήμη-Τεχνολογία
  - Γ. Κοινωνία-Οικονομία
  - Δ. Πολιτική
  - E. Γράμματα
  - ΣΤ. Θρησκεία
  - Z. Τέχνη
4. Τελική Αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή

B. Μέρος

1. Προγραμματισμός διδασκαλίας
  2. Διδακτική μεθοδολογία (ενδεικτικά)
  3. Οργάνωση του μαθήματος
Παραδείγματα
  - α) Οργάνωση μαθήματος σε διδακτική επίσκεψη
  - β) Εκπαιδευτικό σενάριο με τη χρήση ΤΠΕ
  - γ) Ερευνητική εργασία (project)
  - δ) Διαθεματικό σχέδιο μαθήματος
  - ε) Σχέδιο μαθήματος για την ΕΕ
  - στ) Σχέδιο μαθήματος για την αειφόρο ανάπτυξη
  - ζ) Ενδεικτικό διαθεματικό σχέδιο ερευνητικής εργασίας: Τα πολιτισμικά αγαθά της κοινωνίας «των προσφύγων» στον Ελλαδικό χώρο κατά τον μεσοπόλεμο
  - η) Ενδεικτικό διδακτικό σενάριο: Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 και η μεγάλη ύφεση - Οι κοινωνικές, οι οικονομικές και οι πολιτισμικές διαστάσεις της κρίσης του 1929 στον Ελλαδικό και στον Ευρωπαϊκό χώρο
  - θ) Ενδεικτικό σενάριο διδακτικής αξιοποίησης του τοπικού πολιτισμού
4. Αξιολόγηση
Ενδεικτικά φύλλα αξιολόγησης μαθητή
  5. Υποστηρικτικά κείμενα
  6. Βιβλιογραφία και οπτικοακουστικό υλικό

A. Μέρος

1. Ωρολόγιο Πρόγραμμα

Το γνωστικό αντικείμενο: Ελληνικός και Ευρωπαϊκός πολιτισμός σύμφωνα με το Πρόγραμμα σπουδών (Π.Σ.) διδάσκεται δύο ώρες την εβδομάδα στην Α΄ Λυκείου με τις ακόλουθες διδακτικές ενότητες:

Εισαγωγική ενότητα
Τέχνη
Επιστήμη-Τεχνολογία
Κοινωνία -Οικονομία
Πολιτική
Γράμματα
Θρησκεία

2. Σκοποί διδασκαλίας

«...ένα σύγχρονο πρόγραμμα σπουδών έχει ως σκοπούς διδασκαλίας:

- 1) την καλλιέργεια και την ισόρροπη ανάπτυξη γνώσεων-δεξιοτήτων- στάσεων των μαθητών και μαθητριών με βάση τα τέσσερα επίπεδα-πυλώνες της UNESCO: Γνωρίζω και Κατανοώ (με βάση τις εμπειρίες), Διερευνώ, Επικοινωνώ, Συνδέω
- 2) την ανάπτυξη δεξιοτήτων εφαρμογής της γνώσης και της επίλυσης προβλημάτων την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, της κριτικής προσέγγισης και του ελέγχου κάθε πληροφορίας
- 3) η δημιουργική αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνιών την ανάπτυξη της δημιουργικότητας των μαθητών,
- 4) την ενίσχυση της μάθησης μέσω της συνεργασίας
- 5) την προώθηση των αρχών της δημοκρατίας, της ισότητας και του σεβασμού στη διαφορετικότητα (πραγματική, εθνική, πολιτιστική κ.ά.)
- 6) τη συνειδητοποίηση από τους μαθητές και τις μαθήτριες ότι είναι πολίτες όχι μόνο της πατρίδας τους αλλά και ευρωπαίοι και παγκόσμιοι πολίτες
- 7) την αγάπη και το ενδιαφέρον για τους ανθρώπους και το περιβάλλον στην τοπική κοινωνία, στην Ευρώπη, στον κόσμο...».

(Θεοδώρα Χασεκίδου-Μάρκου, Πηνελόπη Τζιώκα-Ευαγγέλου και Αικατερίνη Τζάμου, Οδηγίες για την αξιολόγηση του ΠΣ και του Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό, Ι.Ε.Π., Αθήνα 2014).

Ειδικότερα το γνωστικό αντικείμενο «Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός» θα πρέπει: «...Να δίνει έμφαση στη διαφοροποιημένη διδασκαλία

Να καλλιεργεί κίνητρα για ενεργοποίηση της συμμετοχής, των μαθητών

Να καλλιεργεί κλίμα αναγνώρισης, αποδοχής και επικοινωνίας

Να αξιοποιεί προηγούμενες γνώσεις και εμπειρίες των μαθητών σε γνωστικά αντικείμενα, όπως είναι η Ιστορία ή η Τέχνη που έχουν διδαχτεί στο Γυμνάσιο ή αυτές που θα ακολουθήσουν με τη Φιλοσοφία και την Κοινωνιολογία στο Λύκειο.

Να καλλιεργεί τη συμμετοχή των μαθητών στη διαχείριση της μάθησης τους.

Να διαμορφώνει ελκυστικό περιβάλλον με πλούσιες εμπειρίες μάθησης που συνδέεται με το περιβάλλον ζωής

Βασικό χαρακτηριστικό του Προγράμματος σπουδών του γνωστικού αυτού αντικείμενου θα πρέπει να αποτελέσει ο προσδιορισμός και η διασαφήνιση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του μαθήματος: Ο «Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός» δεν είναι Ιστορία-Κοινωνιολογία-Φιλοσοφία-Ιστορία της Τέχνης, παρόλο που εμπεριέχει στοιχεία από αυτά τα γνωστικά αντικείμενα.

Ο «Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός» συνδέεται στενά με τις Πολιτισμικές Σπουδές, οι οποίες επικεντρώνουν το ερευνητικό ενδιαφέρον τους στις κοινωνικές, πολιτισμικές

δυνάμεις και στις δομές εξουσίας που είναι υπεύθυνες τόσο για την παραγωγή των πολιτισμικών φαινομένων, όσο και για τη νοηματοδότησή τους.

Στην προκειμένη περίπτωση το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη «διαμόρφωση της πολιτιστικής ταυτότητας του ευρωπαϊού πολίτη και των χαρακτηριστικών του» και επομένως ως προς τα μαθησιακά αποτελέσματα αναμένεται ο μαθητής:

να διερευνήσει την έννοια του πολιτισμού σε σχέση με την έννοια της φύσης και της «βαρβαρότητας»,

να διευκρινίσει τις σημασίες των εννοιών: Πολιτισμός, Πολιτική, Πολιτεία, Κράτος, Κοινωνία, Έθνος, Φυλή, Φύλο,

να αντιληφθεί την ιστορικότητα του πολιτισμού και ιδιαίτερα τις παραμέτρους του χώρου και του χρόνου στην εκδήλωσή του,

να εμβαθύνει στον όρο «ελληνικός πολιτισμός». Η Ελλάδα ως γεωγραφικός και πολιτισμικός όρος,

να εμβαθύνει στον όρο «ευρωπαϊκός πολιτισμός». Η Ευρώπη ως γεωγραφικός και πολιτισμικός όρος,

να διακρίνει τα σημεία συνάντησης του «ελληνικού και του ευρωπαϊκού πολιτισμού» στη διαχρονία και συγχρονία τους,

να αντιληφθεί τη συμβολή του ελληνικού πολιτισμού στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πολιτισμού,

να κατανοήσει τη σχέση του «ευρωπαϊκού πολιτισμού» με τον «πολιτισμό των ευρωπαϊκών χωρών στην ιδιαίτερη έκφασή του για την καθεμιά»,

να ανακαλύψει το σύνθετο χαρακτήρα του ευρωπαϊκού πολιτισμού, το εύρος, τα ειδικά γνωρίσματα και τις αντιφάσεις του,

να κατανοήσει ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός ως συναιρέτης του πολιτισμού των ευρωπαϊκών χωρών προκύπτει από συνεχείς αντιπαραθέσεις, εξαρτήσεις, αλληλεπιδράσεις και αλληλενέργειες μεταξύ των λαών και των ηπείρων, των πολιτισμικών υποσυνόλων και υπερσυνόλων του,

να αντιληφθεί ότι η γόνιμη αμφιβολία, οι αρχές του ορθού λόγου, του ανθρωπισμού και της δημοκρατίας συνιστούν θετικές δυνάμεις πολιτισμού απέναντι στο δογματισμό, την απολυτότητα και τις αρχές του ολοκληρωτισμού,

να καλλιεργήσει κριτικό και δημιουργικό πνεύμα και να προετοιμαστεί για τα νέα δεδομένα, ελληνικά, ευρωπαϊκά, παγκόσμια,

να δρα με βάση την κουλτούρα της συνεργασίας, του εθελοντισμού, της ανεκτικότητας, να συνδυάζει τη συνείδηση του ευρωπαϊού και του παγκόσμιου πολίτη, απαλλαγμένος από προκαταλήψεις και στερεότυπα, με ισχυρές αντιστάσεις τόσο στον ισοπεδωτικό εθνικισμό όσο και στην αλλοτριωτική ξενομανία...» (Θεοδώρα Χασεκίδου, Πηνελόπη Τζιώκα και Αικατερίνη Τζάμου, Γενική φιλοσοφία και σκοποί του Π.Σ., σύμφωνα και με τα διεθνή πρότυπα γνώσεων-δεξιοτήτων-ικανοτήτων. Άξονες και κριτήρια για τη σύνταξη των νέων Προγραμμάτων Σπουδών και των Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό με βάση το ωρολόγιο πρόγραμμα, Ι.Ε.Π., Αθήνα 2014).

3. Διδακτέα ύλη και ενδεικτικοί διδακτικοί στόχοι κατά διδακτική ενότητα

Η διδακτέα ύλη, οι διδακτικοί στόχοι και οι προτεινόμενες εκπαιδευτικές δραστηριότητες μαζί με το αντίστοιχο εκπαιδευτικό υλικό καταρτίστηκαν από την Ομάδα Συντακτών του Αναλυτικού Προγράμματος: Ξανθούλας Δημαράκη, Νικόλαου Μερούση, Παναγιώτη Πεφάνη υπό την εποπτεία του Κωνσταντίνου Τσιαντή και την επίβλεψη της Ομάδας Αξιολογητών: Κατερίνας Τζάμου, Πηνελόπης Τζιώκα-Ευαγγέλου υπό τον συντονισμό της Θεοδώρας Χασεκίδου-Μάρκου.

A. Η έννοια του πολιτισμού

Ο Ελληνικός και ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός με μια γρήγορη ματιά

Γενικός σκοπός της ενότητας είναι η εμβάθυνση στην έννοια του πολιτισμού σε όλες τις διαστάσεις της. Επίσης, η κατανόηση ότι ο ελληνικός και ευρωπαϊκός πολιτισμός συμπορεύονται, ότι οι αξίες και οι ιδέες του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού βασίζονται στον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό.

Ο διδάσκων θα πρέπει να αναδείξει τη ρευστότητα του όρου πολιτισμός στη μακρά διάρκεια του χρόνου, να τονίσει ότι κάθε πολιτισμός είναι υβριδικός, αποτέλεσμα μείξης πολλών και διαφορετικών στοιχείων (παλιών και νέων, γηγενών και αλλότριων). Σημαντικό είναι να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι οι πολιτισμοί δεν ιεραρχούνται αξιολογικά. Όσον αφορά τη σχέση του ελληνικού με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, θα παρουσιαστούν τα σημεία στα οποία θεωρείται ότι ο ελληνικός πολιτισμός συνέβαλε στη διαμόρφωση της σύγχρονης Ευρώπης

Ενδεικτικές δραστηριότητες για την ενότητα:

- Μελέτη χρήσης της λέξης πολιτισμός, παράγωγων και συναφών λέξεων μέσα από έρευνα σε λεξικά.
- Καταιγισμός ιδεών και συγκέντρωση σε φύλλο εργασίας υλικών (μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι, οικιστικά σύνολα, μηχανές κ.λπ.) και άυλων μορφών πολιτισμού (προφορική παράδοση, μουσική κ.λπ.) από τον περιβάλλοντα κόσμο των μαθητών.
- Συζήτηση για την οικουμενικότητα (αξίες, ιδέες) του ελληνικού πολιτισμού (π.χ. με αφορμή τη φράση του Ισοκράτη «*Έλληνας καλείσθαι τους της παιδείσεως της ημετέρας ή τους της κοινής φύσεως μετέχοντας*»).

B. Επιστήμη-Τεχνολογία

Γενικός σκοπός της ενότητας είναι να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι η επιστήμη και η τεχνολογία αποτελούν δύο αλληλένδετες συνιστώσες σε ένα ιδιαίτερο αλλά αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού και ευρωπαϊκού πολιτισμού που αλληλεπιδρά με όλες τις πτυχές της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής δραστηριότητας συγχρονικά και διαχρονικά.

Ο διδάσκων θα δώσει έμφαση στην έννοια της επιστημονικής και τεχνολογικής εξέλιξης, ώστε οι μαθητές να μπορούν να διακρίνουν και να συγκρίνουν τις επιστημονικές και τεχνολογικές πρακτικές σε διάφορες περιόδους. Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στο να αξιοποιούν οι μαθητές τις Τ.Π.Ε. για την άντληση και επεξεργασία δεδομένων, και κυρίως για τη δημιουργία και παρουσίαση θεματικών εργασιών αναφορικά με την επιστήμη και την τεχνολογία

Διδακτικές ενότητες

1. Αρχαιότητα. Από τον μύθο στον λόγο. Αναζήτηση ενιαίας αρχής του κόσμου.

Προβάλλεται η καθοριστική σημασία του περάσματος από μια μυθική σε μια επιστημονική προσέγγιση του κόσμου

2. Μέσοι χρόνοι. Επιστήμη στην υπηρεσία της Θρησκείας.

Μελετώνται πρώιμα επιστημονικά επιτεύγματα και ερευνάται η συμβολή του Βυζαντίου του Βυζαντίου στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πολιτισμού

3. Ανθρωπισμός -Αναγέννηση. Εικόνες της Επιστημονικής Επανάστασης.

Παρουσιάζεται η γέννηση της σύγχρονης επιστήμης, η οποία τέθηκε στην υπηρεσία του ανθρωπισμού. Προβάλλεται ο τύπος του πανεπιστήμονα.

4. Νευτωνισμός- Διαφωτισμός –Βιομηχανική Επανάσταση

Ιχνηλατούνται τα θεμέλια του σύγχρονου επιστημονικού κοσμοειδώλου. Μελετώνται απλές εφευρέσεις και τονίζεται η σημασία στη βελτίωση της καθημερινής ζωής. Αποτιμάται κριτικά η συμβολή της βιομηχανικής επανάστασης στη διαμόρφωση του κόσμου.

5. 19ος αιώνας. Επαγγελματισμός-εξειδίκευση- Θεσμική κατοχύρωση.

Κεντρικό ζητούμενο της ενότητας αποτελεί η ανάδειξη του ρόλου της επιστήμης και της τεχνολογίας στη διαμόρφωση ενός διαφορετικού τρόπου ζωής. Διερευνώνται και οι πτυχές της αλλοτρίωσης και της καταπίεσης του ανθρώπου στο πλαίσιο της βιομηχανικής επανάστασης

6. Εικόνες του πολιτισμού στην επιστήμη και την τεχνολογία στο σύγχρονο κόσμο.

Λόγω της πολυπρισματικότητας του θέματος παρουσιάζονται χαρακτηριστικές εικόνες επιστημονικής και τεχνολογικής εξέλιξης που οδηγούν σε πρόοδο αλλά και σε

οπισθοδρόμηση ή και καταστροφή. Συνυπολογίζεται στην όλη πραγμάτευση του θέματος και το οικολογικό πρόβλημα στις σύγχρονες του διαστάσεις.

Ενδεικτικές δραστηριότητες για την ενότητα:

- Θεματικές εργασίες σε ομάδες που αναλαμβάνουν να αναδείξουν το προφίλ του επιστήμονα ή του τεχνικού σε διάφορες ιστορικές περιόδους, ή και σύγχρονες επιστημονικοτεχνικές πρακτικές, και στη συνέχεια παρουσίαση και συζήτηση των συμπερασμάτων στην ολομέλεια της τάξης.
- Να αναζητηθούν συνεντεύξεις και αυτοπαρουσιάσεις επιστημόνων –τεχνικών – γιατρών-ερευνητικών ομάδων της σύγχρονης εποχής για αξιοποίηση στις εργασίες.
- Επίσκεψη σε θεματικά μουσεία επιστημών και τεχνολογίας. Η προετοιμασία, η επεξεργασία των συμπερασμάτων και η αξιοποίηση τους στο μάθημα να ανατίθεται σε ομάδες μαθητριών και μαθητών.

Γ. Κοινωνία-Οικονομία

Γενικός σκοπός της ενότητας είναι να κατανοήσουν οι μαθητές πως ο πολιτισμός παράγεται και επιδρά σε όλες τις ατομικές και συλλογικές πτυχές της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας συγχρονικά και διαχρονικά, επηρεάζοντας συχνά καθοριστικά την εξέλιξή τους

Ο διδάσκων θα υποστηρίξει την προσέγγιση εκ μέρους των μαθητών πτυχών και εκφάνσεων του πολιτισμού σε διάφορες κοινωνικές συλλογικότητες [οικογένεια, φύλο, φυλή, έθνος] στην Ελλάδα, την Ευρώπη, τον Κόσμο διαχρονικά και συγχρονικά. Οι μαθητές θα πρέπει να συνδέουν τις αλλαγές στις πολιτικές, ιδεολογικές και θεολογικές αντιλήψεις της κάθε ιστορικής περιόδου στην Ελλάδα και την Ευρώπη, με τις αλλαγές στα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής και της οικονομικής δραστηριότητας στην περίοδο αυτή. Οπωσδήποτε, θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στο να διαμορφώσουν οι μαθητές στάση ανεκτικότητας και αποδοχής της διαφορετικότητας στη συμπεριφορά ατόμων και ομάδων η οποία επιβάλλεται από τις πολιτιστικές διαφορές μεταξύ των κοινωνιών, των φυλών, των θρησκευτικών ομάδων.

Διδακτικές ενότητες

A. Εικόνες του πολιτισμού στην κοινωνική και οικονομική ζωή στη διαδρομή της ιστορίας

Θα γίνει διακριτή αναφορά στο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο διαφορετικών ιστορικών περιόδων (Αρχαιότητα, Μεσαίωνας, Αναγέννηση, Διαφωτισμός, Βιομηχανική Επανάσταση, 20ος αιώνας), ώστε να διαφανεί η ιστορικότητα και πολυπλοκότητα των εξελίξεων στην κοινωνική και οικονομική ζωή

B. Εικόνες από τη σύγχρονη κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα (θεσμική οργάνωση, δραστηριότητες, συνήθειες, οικονομική διαχείριση)

Μέσα από εικόνες της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής στην Ελλάδα και την Ευρώπη στη διαδρομή του δεύτερου μισού 20ου αιώνα ως και σήμερα (σε ποικίλους τομείς) αναδεικνύεται η πολυπλοκότητα και πολυμορφία της σύγχρονης κοινωνίας. Οπωσδήποτε οι μαθητές θα πρέπει να πραγματοποιούν συγκριτικές αναλύσεις των πολιτιστικών στοιχείων στην κοινωνία και την οικονομία.

Ενδεικτικές δραστηριότητες για την ενότητα:

- Αναζήτηση από τους ίδιους τους μαθητές και προβολή ντοκιμαντέρ που αναφέρονται σε εικόνες πολιτισμού κάθε ιστορικής περιόδου και σχολιασμός.
- Θεματικές εργασίες σε ομάδες που αναλαμβάνουν να αναδείξουν πτυχές της οικονομικής και κοινωνικής ζωής σε συγκεκριμένη περίοδο ή κοινωνική ομάδα, παρουσίαση και συζήτηση των συμπερασμάτων στην ολομέλεια της τάξης.
- Επίσκεψη σε θεματικά μουσεία – νομισματικό, αγροτικό, τοπικό κλπ με κατάλληλη προετοιμασία και αξιοποίηση και της προετοιμασίας και των αποτελεσμάτων με ανάθεση ατομικών ή ομαδικών εργασιών.

Δ. Πολιτική

Γενικός σκοπός της ενότητας είναι να γνωρίσουν οι μαθητές την πορεία διαμόρφωσης ευρωπαϊκών χαρακτηριστικών σε πολιτικό επίπεδο καθώς και με ποιον τρόπο επηρεάστηκε η πολιτική ιδεολογία.

Ο διδάσκων θα αναδείξει τα ιδιαίτερα πολιτικά χαρακτηριστικά διαφόρων ιστορικών περιόδων τονίζοντας την επίδραση των πολιτικών μεταβολών στον τρόπο ζωής των εκάστοτε κοινωνιών.

Διδακτικές ενότητες

1. Αρχαιότητα.

Αναδεικνύεται ανάμεσα σε άλλα η σημασία της πολιτικής παρακαταθήκης της Αρχαίας Ελλάδας για τον σύγχρονο κόσμο, μέσα από τη γένεση της δημοκρατίας.

2. Ελληνιστικοί χρόνοι και Ρωμαϊκοί χρόνοι.

Μελετάται η επικράτηση της μοναρχίας, που είχε ως αποτέλεσμα την μείωση της δύναμης των πολιτών και των περιορισμό της συμμετοχής τους στα κοινά, ενώ οι νέοι θεσμοί που εμφανίζονται πλέον προκαλούν την μετάβαση της έννοιας του πολίτη της πόλης σε εκείνη του υπηκόου ή του πολίτη του κόσμου.

3. Βυζάντιο.

Ερευνάται το πολιτικό μοντέλο της οικουμενικής, υπερεθνικής αυτοκρατορίας, ο πολιτικός συγκεντρωτισμός και πολιτική αποκέντρωση.

4. Μεσαίωνας, Αναγέννηση και Μεταρρύθμιση.

Στο επίκεντρο της διδασκαλίας τίθεται το φεουδαρχικό πολιτικό σύστημα, αλλά και οι απαρχές της γένεσης των σύγχρονων εθνικών.

5. Διαφωτισμός.

Προβάλλεται το πολιτικό περιεχόμενο του Διαφωτισμού, καθώς και τα πολιτικά αιτήματα των αστικών επαναστάσεων. Αναδεικνύεται το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

6. Τέλος 18^{ου} και 19^{ου} αι.

Μελετώνται οι απαρχές και οι προϋποθέσεις δύο κοινωνικο-οικονομικών πολιτικών μοντέλων: του καπιταλισμού και του κομμουνισμού.

7. 20^{ος} αι έως σήμερα.

Κεντρικό θέμα ανάμεσα σε άλλα είναι η ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και η ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων. Οι μαθητές θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι η νέα ευρωπαϊκή πραγματικότητα με τη μείωση των αποστάσεων και τη συνεχή κίνηση ανθρώπων, κεφαλαίων, ιδεολογιών αποτελεί στοιχείο που έχει θετικές και αρνητικές πτυχές.

Ενδεικτικές δραστηριότητες για την ενότητα:

- Παιχνίδι ρόλων-δραματοποίηση πολιτικών κειμένων π.χ. η επιστολή του Μακιαβέλι στον Lorenzo B' (1492-1519) των Μεδίκων.
- Παραγωγή γραπτού, δοκιμιακού λόγου σε Επεξεργαστή Κειμένου ή πολυτροπικού κειμένου σε Λογισμικό Παρουσιάσεων με θέμα π.χ. «οι εκπρόσωποι του Ν.Ε. Διαφωτισμού και η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης που οδήγησε στην εξέγερση του ελληνικού έθνους».
- Έρευνα: πολιτικά δικαιώματα στο Σύνταγμα της Ευρώπης.

Ε. Γράμματα

Γενικός σκοπός της ενότητας είναι η απόκτηση εκ μέρους των μαθητών μιας συνολικής εικόνας της εξέλιξης των γραμμάτων αφενός ως έκφρασης του πολιτισμού αφετέρου ως παράγοντα που άσκησε επίδραση στην ανθρώπινη σκέψη και στον πολιτισμό.

Ο διδάσκων θα πρέπει να καθοδηγήσει τους μαθητές ώστε να προσδιορίζουν βασικές συνιστώσες του πολιτισμού της Ευρώπης μέσα από τη μελέτη αξιόλογων δειγμάτων της γραμματειακής της παραγωγής.

Διδακτικές ενότητες

1. Αρχαιότητα.

Η έμφαση θα πέσει στα μεγάλα πνευματικά δημιουργήματα της Αρχαίας Ελλάδας ως θεμέλια του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού.

2. Ελληνιστικοί χρόνοι.

Θα τονιστεί το θέμα της επέκτασης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στην Ανατολή (μέσα από τη διάδοση των ελληνικών Γραμμάτων) και το γεγονός ότι διεθνής γλώσσα της εποχής σε όλο το μεσογειακό χώρο είναι η κοινή ελληνική.

3. Ρωμαϊκοί χρόνοι.

Προβάλλεται η γνώση ότι Λατίνοι ποιητές και συγγραφείς επηρεάστηκαν από τους μεγάλους έλληνες ποιητές, αλλά και η σπουδαιότητα της λατινικής γραμματείας στη θεμελίωση του σύγχρονου ευρωπαϊκού κόσμου.

4. Βυζάντιο.

Οι μαθητές θα πρέπει να κατανοήσουν ότι η βυζαντινή γραμματειακή παραγωγή αντανακλά την καθοριστική σημασία του χριστιανισμού και της εκκλησίας στο πλαίσιο του βυζαντινού πολιτισμού. Επίσης, παρουσιάζεται το πρόβλημα της διγλωσσίας, της διάστασης ανάμεσα σε μια λόγια γλώσσα και τη γλώσσα του λαού στην καθημερινότητα.

5. Μεσαίωνας.

Η αρχαιοελληνική και βυζαντινή γραμματειακή κληρονομιά προσλαμβάνεται και αφομοιώνεται από μια διαφορετική κοινωνία. Στα γράμματα της εποχής αυτής εκτίθενται πρώιμες και θεμελιακές αφητηρίες του σύγχρονου κόσμου.

6. Αναγέννηση.

Παρουσιάζεται και αποτιμάται η συμβολή της ελληνικής διασποράς στην άνθηση της Αναγέννησης και του Ουμανισμού ενώ παράλληλα εντοπίζονται στη γραμματεία της Αναγέννησης θεμελιώδεις συνιστώσες του σύγχρονου κόσμου

7. Διαφωτισμός.

Τονίζεται το γεγονός ότι η διάδοση γνώσης και νέων ιδεών διευρύνεται από την τεχνική πρόοδο της διάδοσης των πληροφοριών, καθώς αυτές από το βιβλίο περνούν στην εφημερίδα και από εκεί στον τύπο. Αναδεικνύεται η καίρια συμβολή του Διαφωτισμού, η οποία περνάει και μέσα από τη γραμματεία της εποχής: το απελευθερωτικό του πνεύμα και η κατοχύρωση του ορθού λόγου ως νέου πυρήνα του πολιτισμού της Ευρώπης.

8. Τέλος 18^{ου} και 19^{ου} αι.

Τα ποικίλα λογοτεχνικά ρεύματα διαπερνούν σύνορα και επιμέρους πολιτισμούς διαμορφώνοντας ένα κοινό ευρωπαϊκό πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται άμεσα και η Ελλάδα.

9. 20^{ος} αι έως σήμερα.

Η γραμματειακή κληρονομιά και παραγωγή αποτελεί σημαντική συνιστώσα του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού. Κορυφαία λογοτεχνικά έργα έχουν τεράστια κοινωνική απήχηση και επιρροή.

Ενδεικτικές δραστηριότητες για την ενότητα:

- Με τη καθοδήγηση του διδάσκοντα οι μαθητές αναζητούν και συλλέγουν στοιχεία σε προεπιλεγμένες έγκυρες ιστοσελίδες του διαδικτύου και σε βιβλιοθήκες για έργα της λογοτεχνικής παραγωγής κάθε εποχής π.χ. το χρονικό του Μορέως, η Θεία Κωμωδία του Δάντη.

-Ο εκπαιδευτικός ωθεί τους μαθητές σε αναζήτηση και σύγκριση κειμένων διαφορετικών εποχών και ρευμάτων π.χ. ρεαλισμός και συμβολισμός.

ΣΤ. Θρησκεία

Γενικός σκοπός της ενότητας είναι να κατανοηθεί ότι ο ρόλος της θρησκείας τόσο σε παλαιότερες όσο και σε σύγχρονες κοινωνικές ομάδες είναι όχι μόνο σημαντικός, αλλά πολλές φορές και καθοριστικός για τη λειτουργία τους. Μπορεί να επηρεάσει σημαντικά τη φυσιογνωμία του κράτους, όσο και τη στάση του απέναντι στους γειτονικούς του λαούς.

Ο διδάσκων θα πρέπει να τονίσει ότι η συνύπαρξη και συνεργασία πληθυσμών με διαφορετικά θρησκευόμενα, δείχνει ότι η θρησκεία μπορεί να λειτουργήσει θετικά και εποικοδομητικά, όταν αποφεύγονται οι ακρότητες και ο φανατισμός.

Διδακτικές ενότητες

1. Αρχαιότητα. Ελληνιστικοί χρόνοι. Ρωμαϊκοί χρόνοι.

Το θρησκευτικό φαινόμενο θα πρέπει να συνδεθεί με τις ευρύτερες πολιτισμικές συνιστώσες της κάθε εποχής

2. Βυζάντιο και Μεσαίωνας.

Τονίζεται η κυριαρχία του Χριστιανισμού σε όλες τις εκφάνσεις της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής του Βυζαντίου. Στη Δύση η Εκκλησία επικαθορίζει την κοινωνική, πολιτιστική και την οικονομική ζωή των κρατών. Το μεγάλο Σχίσμα του 1054 μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας διαχωρίζει οριστικά την ιστορική πορεία Ανατολής και Δύσης.

3. Αναγέννηση και Διαφωτισμός.

Παρουσιάζεται η αυστηρή κριτική στην καθολική εκκλησία και η ανάδυση του αιτήματος της ανεξιθρησκείας.

4. Τέλος 18^{ου} και 19^{ου} αι., 20^{ος} αι έως σήμερα.

Μελετάται η βαθμιαία υποχώρηση του ρόλου της θρησκείας στη δημόσια ζωή. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα υπάρχει ανεξιθρησκεία, αυτό σημαίνει ότι υπάρχει διαχωρισμός της εκκλησίας από την πολιτεία.

Ενδεικτικές δραστηριότητες για την ενότητα:

- Προτείνονται θέματα για περαιτέρω έρευνα: Θρησκεία και ηθική, Θρησκεία και κοινωνικοί θεσμοί, Θρησκεία και θέσπιση νόμων, Θρησκεία και πολιτειακοί θεσμοί.

- Η ομάδα προσπαθεί να απαντήσει σε μια σειρά ερωτημάτων (ποιος, πού, πότε, γιατί, πώς) π.χ. η νομιμοποίηση της χριστιανικής εκκλησίας από των Μέγα Κωνσταντίνο.

Z. Η Ελληνική και Ευρωπαϊκή τέχνη συνομιλούν

Γενικός σκοπός της ενότητας:

Επιδιώκεται να ανακαλύψουν, να γνωρίσουν και να κατανοήσουν οι μαθητές τα βασικά χαρακτηριστικά των κύριων κινήματων και τάσεων της ελληνικής και ευρωπαϊκής τέχνης διαχρονικά. Θα πρέπει επίσης να διαφανεί η αδιάσπαστη συνομιλία ελληνικής και ευρωπαϊκής τέχνης. Παράλληλα, οι μαθητές θα ανακαλύψουν ότι στη συμπόρευση ελληνικής και ευρωπαϊκής τέχνης, ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί μια ανεξάντλητη πηγή έμπνευσης.

Ο διδάσκων θα καθοδηγήσει τους μαθητές ώστε οι ίδιοι με ανακαλυπτικό τρόπο να γνωρίσουν μορφές τέχνης που καλλιεργήθηκαν στην Ελλάδα και στην Ευρώπη και να κατανοήσουν ότι η ευρωπαϊκή τέχνη στηρίχθηκε στην αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή τέχνη. Επίσης, να κατανοήσουν ότι τα χαρακτηριστικά της ελληνικής και ευρωπαϊκής τέχνης καθορίστηκαν από πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και ιδεολογικούς παράγοντες.

Διδακτικές ενότητες

Μέσα από έργα τέχνης διαφορετικών πολιτισμών και εποχών επιχειρείται μια περιδιάβαση στις ποικίλες μορφές της ελληνικής και ευρωπαϊκής τέχνης με στόχο την ανάδειξη των μορφολογικών επιρροών και εννοιολογικών συγγενειών.

1. ΚΥΚΛΑΔΙΚΗ ΤΕΧΝΗ και ΤΕΧΝΗ 20^{ου} αι.

2. ΜΙΝΩΙΚΗ ΤΕΧΝΗ και ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΕΧΝΗ.

3. ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ και ΘΕΑΤΡΟ/ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

4. ΕΤΡΟΥΣΚΙΚΗ ΤΕΧΝΗ και ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ

5. ΑΡΧΑΪΚΗ-ΚΛΑΣΙΚΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ και ΧΟΡΟΣ

6. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ και ΜΠΑΡΟΚ

Ενδεικτικές δραστηριότητες για την ενότητα:

- Εργασία: πώς παρουσιάζεται η Ελλάδα στις αφίσες του ΕΟΤ διαχρονικά (1960-2010).

- Αναζήτηση πληροφοριών για τα Μάρμαρα του Παρθενώνα και το αίτημα της Ελλάδας για επιστροφή τους. - Αναζήτηση και σχολιασμός (περιγραφή, θεματολογία, γλύπτης, τιμώμενο πρόσωπο) ανδριάντα ιστορικού προσώπου που στέκει στο κέντρο της πόλης.

- Εικαστική/ψηφιακή επένδυση αποσπάσματος μουσικού έργου (π.χ. *Τέσσερις Εποχές* Α. Vivaldi).

- Έρευνα για νεοκλασικά κτήρια, φωτογράφιση, καταγραφή κατάστασής τους.

- Σύντομες ατομικές εργασίες μαθητών με θέμα τις τοιχογραφίες από το Ακρωτήρι της Θήρας ή τη σχέση των εικαστικών τεχνών με το περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές).

4. Τελική Αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή

Οπωσδήποτε η τελική αξιολόγηση ακολουθεί το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο, που θεσπίζεται από την πολιτεία. Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους η αξιολόγηση συνδέεται με τους διδακτικούς στόχους και επικεντρώνεται στην ουσιαστική κατανόηση των θεμελιωδών εννοιών του Π.Σ. και ταυτόχρονα στην κατάκτηση γνωστικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων, όπως είναι η κριτική, δημιουργική και συνθετική σκέψη, η αυτοαξιολόγηση, η αξιοποίηση δεδομένων για την παραγωγή τεκμηριωμένων επιχειρημάτων, η επινοητικότητα και η πρωτοτυπία στην επίλυση ερωτημάτων.

Μπορεί να έχει διάφορες εναλλακτικές μορφές, οι οποίες θα αποσκοπούν στην ανατροφοδότηση των μαθητών/μαθητριών, θα συνεκτιμώνται οι ατομικοί φάκελοι των μαθητών (portfolio), οι συνθετικές εργασίες (ομαδικές ή ατομικές).

Τέλος η αξιολόγηση θα πρέπει να στοχεύει και στην απόκτηση μεταγνωστικών ικανοτήτων από τους μαθητές/-τριες αλλά και πολυγραμματισμών.

B. Μέρος

1. Ενδεικτικός προγραμματισμός των διδακτικών ενοτήτων στο ωρολόγιο πρόγραμμα

Προτείνονται συνολικά 50-52 διδακτικές ώρες, τις οποίες ο διδάσκων μπορεί να διαχειριστεί ανάλογα με την κρίση του, τις μαθησιακές ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών και μαθητριών του.

Η διάρθρωση των ενοτήτων καθώς και η κατανομή των διδακτικών ωρών σύμφωνα με το Π.Σ. μπορεί να είναι η ακόλουθη:

Εισαγωγική ενότητα	2 δώρα=4 ώρες
Τέχνη	4 δώρα=8 ώρες
Επιστήμη-Τεχνολογία	4 δώρα=8 ώρες
Κοινωνία -Οικονομία	6 δώρα=12 ώρες
Πολιτική	4 δώρα=8 ώρες
Γράμματα	4 δώρα=8 ώρες
Θρησκεία	2 δώρα=4 ώρες

2. Διδακτική μεθοδολογία

Το Π.Σ ενισχύει τη διδακτική και τη παιδαγωγική αυτονομία στην/στον καθηγήτρια/καθηγητή και του δίνει την ευχέρεια και την άνεση να διαμορφώσει η/ο ίδια/ος το μάθημά του σε συνεργασία με τους μαθητές/τριες και τα ενδιαφέροντά τους, τις προτάσεις και τις προτιμήσεις τους.

Παρωθείται παιδαγωγικώς και προωθείται διδακτικώς η αξιοποίηση της Τέχνης, του περιβάλλοντος μάθησης που δημιουργούν οι Τ.Π.Ε. χωρίς να γίνεται μηχανιστική η χρήση τους, ενώ είναι προφανές ότι όλα τα προηγούμενα ΔΕΝ αποκλείουν και τις διάφορες διδακτικές μεθοδολογίες, «παλαιότερες, νεωτερικές ή μετανεωτερικές», οι οποίες ευκαίω είναι να συνδέονται άμεσα και άρρηκτα με τους στόχους και τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα κάθε διδακτικής ενότητας

Συνεπώς ο/η διδάσκων/διδάσκουσα οργανώνει τη γνωστική και τη μαθησιακή διαδικασία αξιοποιώντας

εναλλακτικώς αρχειακές πηγές και τεκμήρια, σχέδια συνεργατικής έρευνας (project), διδακτικά σενάρια και σχέδια μαθήματος σε διαδραστικούς πίνακες, τα είδη της Τέχνης, τη χρήση των ΤΠΕ με αντίστοιχα εκπαιδευτικά και διδακτικά λογισμικά, διδακτικές επισκέψεις και επισκέψεις σε χώρους έκθεσης πολιτισμικών αγαθών (μουσεία, γειτονιές, αγορές, συνοικίες κ.α.), τις μουσειοσκευές (μουσειοβαλίτσες) των μουσείων, τα ευρωπαϊκά προγράμματα, τις δραστηριότητες των μαθημάτων.

3. Οργάνωση του μαθήματος

Παραδείγματα

α) Οργάνωση μαθήματος σε διδακτική επίσκεψη

Η οργάνωση ενός μαθήματος που συνδέεται με διδακτική επίσκεψη προτείνεται να περιλαμβάνει τα ακόλουθα στάδια:

Επιλογή του χώρου της διδακτικής επίσκεψης

Η/ο διδάσκουσα/διδάσκων καθηγήτρια/καθηγητής σε συνεργασία με τους μαθητές της τάξης τους επιλέγουν από κοινού το χώρο και το χρόνο όπου θα πραγματοποιήσουν τη διδακτική επίσκεψη λαμβάνοντας υπόψη τους το ισχύον νομικό και θεσμικό πλαίσιο που αφορά τις διδακτικές επισκέψεις.

Σχεδιασμός οργάνωση και υλοποίηση της διδακτικής επίσκεψης

Το στάδιο αυτό ΑΦΟΡΑ κυρίως τις **έγκαιρες γραφειοδιοικητικές** ενέργειες της τάξης και της σχολικής μονάδας προκειμένου να καταστεί δυνατή η πραγματοποίηση της διδακτικής επίσκεψης στον επιλεγθέντα χώρο και χρόνο κατά το προηγούμενο στάδιο.

Θα είναι καλό **πριν την προετοιμασία των μαθητών για τη διδακτική επίσκεψη** να γίνει από τη/το διδάσκουσα /διδάσκοντα καθηγήτρια /καθηγητή, με τη χρήση κατάλληλων κριτηρίων η **αρχική (διαγνωστική)** αξιολόγηση, ώστε να σχεδιαστούν και να οργανωθούν οι κατάλληλες διδακτικές παρεμβάσεις και δραστηριότητες για τους μαθητές /τις μαθήτριες .

Προετοιμασία των μαθητών πριν τη διδακτική επίσκεψη (στο σχολείο)

Το στάδιο αυτό αναφέρεται στις γνωστικές και παιδαγωγικές δράσεις της τάξης πριν πραγματοποιηθεί η διδακτική επίσκεψη.

Προτείνεται ,εφόσον αυτό είναι εφικτό, ο **δανεισμός**, από τον αντίστοιχο χώρο της διδακτικής επίσκεψης , της αντίστοιχης **μουσειοβαλίτσας** ώστε να γίνει μια «πρώτη γνωριμία» των μαθητών με το χώρο και τα «γνωστικά» αντικείμενα που θα επισκεφθούν οι μαθητές/μαθήτριες.

Εναλλακτικά εφόσον δεν είναι δυνατή η ανωτέρω προετοιμασία, μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι Τ.Π.Ε., αρχειακά και άλλα τεκμήρια, ψηφιακά ή ψηφιοποιημένα. Συνιστάται η χρήση φύλλων εργασίας σε έντυπη ή ψηφιακή μορφή.

Πραγματοποίηση της διδακτικής επίσκεψης

Αξιολόγηση της επίσκεψης (από τους μαθητές και από τον διδάσκοντα)καθηγητή

Οι μαθητές και ο/η διδάσκων/διδάσκουσα **αυτοαξιολογούνται** και **αξιολογούν περιγραφικά** την πραγματοποιηθείσα διδακτική επίσκεψη.

Από το διδάσκοντα καθηγητή /τη διδάσκουσα καθηγήτρια με τη χρήση κατάλληλων κριτηρίων αξιολόγησης γίνεται η **διαμορφωτική** αξιολόγηση.

β) Εκπαιδευτικό σενάριο με τη χρήση ΤΠΕ

Δημιουργοί εκπαιδευτικού σεναρίου: Αναστασία Χ. Γρηγοριάδου, Βασίλειος Μπετσάκος

Το προτεινόμενο ενδεικτικό εκπαιδευτικό σενάριο εντάσσεται στην ενότητα *Τέχνη*. Στο πλαίσιο του μαθήματος *Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός* αφενός είναι σημαντικό να προσεγγιστεί η Τέχνη όχι μέσω μίας στατικής, συγχρονικής οπτικής, αλλά να ειδωθεί ως φαινόμενο που εξελίσσεται παράλληλα προς άλλες πολιτισμικές εξελίξεις στον χώρο της πολιτικής, της ιδεολογίας, των γραμμάτων, της θρησκείας κλπ. Αφετέρου, στο ίδιο πλαίσιο κρίνεται σημαντικό να μην επικεντρωθεί ο διδάσκων σε μία καθαρά τεχνοκριτική προσέγγιση, αλλά να προκρίνει τη διαθεματικότητα και την πολυπρισματική μελέτη του θέματος. Τις προτεραιότητες της διαχρονικότητας και πολυπρισματικότητας θεωρούμε ότι ικανοποιεί η διδακτική παρέμβαση ενός ολοκληρωμένου εκπαιδευτικού σεναρίου

1. Τίτλος

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ

2. Εμπλεκόμενες γνωστικές περιοχές

Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός, Ιστορία (Αρχαϊκή, Κλασική και Ελληνιστική εποχή), Τέχνη (Γλυπτική)

3. Στόχοι

A. ΓΝΩΣΤΙΚΟΙ

- Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι οι πολιτικές και ιδεολογικές αλλαγές επηρεάζουν καθοριστικά την τέχνη κάθε εποχής.
- Να συνειδητοποιήσουν τον ρόλο της τέχνης ως πολιτιστικής έκφρασης.
- Να γνωρίσουν οι μαθητές γενικότερα (βασικά χαρακτηριστικά) αλλά και ειδικότερα (συγκεκριμένα έργα) την αρχαία ελληνική γλυπτική κατά την αρχαϊκή, κλασική και ελληνιστική περίοδο, να συγκρίνουν τα έργα κάθε περιόδου και να μπορούν να τα ξεχωρίζουν.
- Να γνωρίζουν και να κατανοούν τις καινοτομίες της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής ανανεώνοντας τις ήδη αποκτημένες γνώσεις (Ιστορία) και την καθοριστική επιρροή της στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής τέχνης των νεότερων χρόνων.
- Να κατανοούν ότι η αρχαία ελληνική τέχνη εμπνέει τη σύγχρονη ευρωπαϊκή τέχνη.
- Να ασκούνται στην κριτική επεξεργασία εικόνων, ώστε να αποκομίζουν σημαντικές πληροφορίες από αυτά (επαγωγική πορεία προς τη γνώση).
- Να γνωρίζουν μέσω ιστοεξερεύνησης τη δυνατότητα για εξ αποστάσεως εκπαίδευση μέσω αυτών των προγραμμάτων.
- Να γνωρίσουν την ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, μια από τις πιο σημαντικές και έγκυρες για τον ελληνικό πολιτισμό.

B. Ψηφιακού Γραμματισμού

- Να ασκηθούν στην αναζήτηση υλικού στο διαδίκτυο.
- Να ασκηθούν στη δημιουργία εννοιολογικών χαρτών.
- Να ασκηθούν στην επεξεργασία κειμένου.
- Να ασκηθούν στη δημιουργία λογισμικού παρουσίασης.

Γ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΙ

- Να συνεργάζονται και να οδηγούνται συνεργατικά στη γνώση, παράγοντας ταυτόχρονα συγκεκριμένο έργο.
- Να εξερευνούν και να αναζητούν τη γνώση σε ποικίλες πηγές.

4. Λογισμικό - συνδυασμός λογισμικών

- Σύνδεση στο διαδίκτυο.
- Λογισμικό εννοιολογικών χαρτών.
- Επεξεργαστής κειμένου.
- Λογισμικό παρουσίασης.

5. Διάρκεια-Οργάνωση τάξης

Για την υλοποίηση του σεναρίου απαιτούνται τρεις (3) διδακτικές ώρες, δύο για τη συλλογή του υλικού και την εκπόνηση των εργασιών και μία για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων από τις ομάδες και τη συζήτηση στην ολομέλεια. Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες των τριών-τεσσάρων μαθητών και κατά τις δυο πρώτες ώρες του σεναρίου κάθε ομάδα παίρνει θέση μπροστά από έναν υπολογιστή στο εργαστήριο πληροφορικής. Η τρίτη διδακτική ώρα (παρουσίαση εργασιών-συζήτηση) μπορεί να διεξαχθεί είτε στο εργαστήριο πληροφορικής είτε στη σχολική αίθουσα με τη βοήθεια ενός φορητού υπολογιστή και ενός βιντεοπρωτόκολλου.

6. Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή

- Εργαστήριο πληροφορικής με σύνδεση στο διαδίκτυο.
- Βιντεοπρωτόκολλος.
- Φορητός υπολογιστής (μόνο για παρουσίαση των εργασιών στη σχολική αίθουσα).

7. Περιγραφή σεναρίου

Δραστηριότητα 1 - Χωρισμός ομάδων: Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες των τριών (3) ατόμων.

Δραστηριότητα 2 - Εξερεύνηση στο Διαδίκτυο: Οι μαθητές μπαίνουν στην ιστοσελίδα www.hellenichistory.gr και από την ενότητα "Αρχαιότητα" επιλέγουν ανά δυο ομάδες μια περίοδο (Αρχαϊκή, Κλασική, Ελληνιστική). Από εδώ και πέρα κάθε ομάδα αναζητά υλικό σχετικό με τη γλυπτική τέχνη της περιόδου, που έχει αναλάβει, προκειμένου να ανταποκριθεί στις δραστηριότητες του φύλλου εργασίας της.

Δραστηριότητα 3 - Δημιουργία φακέλου εργασίας: Με το πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό που θα αποθησαυρίσουν, οι ομάδες δημιουργούν αρχεία επεξεργασίας κειμένου και φωτογραφιών, σε φάκελο εργασίας που θα σώσουν πάνω στην επιφάνεια εργασίας.

Δραστηριότητα 4 - Επεξεργασία των πηγών και παραγωγή υλικού: Με βάση το υλικό που συνέλεξαν κατά την προηγούμενη δραστηριότητα, οι ομάδες επεξεργάζονται τις ερωτήσεις-δραστηριότητες των φύλλων εργασίας τους.

Δραστηριότητα 5 - Παρουσίαση των αποτελεσμάτων από τις ομάδες: Οι ομάδες παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους: εννοιολογικούς χάρτες, κείμενα στον επεξεργαστή κειμένου με τις απαντήσεις- παρατηρήσεις τους, λογισμικά παρουσίασης.

Δραστηριότητα 6 -Συζήτηση στην ολομέλεια: Οι ομάδες συζητούν τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στα έργα γλυπτικής κάθε περιόδου στην ολομέλεια, εκφράζουν απορίες και παρατηρήσεις πάνω στις εργασίες των άλλων ή τις δικές τους.

8. Φύλλα εργασίας

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Α- ΟΜΑΔΑ «ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ»

Μπείτε στην ιστοσελίδα www.hellenichistory.gr και επιλέξτε από το Μενού «Αρχαιότητα» → «Αρχαϊκή Περίοδος» → «Πολιτισμός». Συνεχίστε από εδώ και πέρα την εξερεύνησή σας στη συγκεκριμένη ιστοσελίδα, συλλέγοντας υλικό που θα σας βοηθήσει να ανταποκριθείτε στις ερωτήσεις και τις δραστηριότητες του Φύλλου εργασίας. Συγκεκριμένα αποθησαυρίστε πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό για την αρχαϊκή γλυπτική, δημιουργώντας με αυτό αρχείο επεξεργασίας κειμένου και φάκελο φωτογραφιών. Σώστε τα όλα σε νέο φάκελο στην επιφάνεια εργασίας με τίτλο «Αρχαϊκή Γλυπτική». Με βάση το υλικό αυτό, πραγματοποιήστε τις ακόλουθες εργασίες (η πρώτη υποομάδα την εργασία 1 και 2, ενώ η δεύτερη υποομάδα την εργασία 3):

1. Σχηματίστε γενικές κατηγορίες και φτιάξτε τους εννοιολογικούς χάρτες της Αρχαϊκής Γλυπτικής με κριτήριο α) τη χρήση β) το υλικό κατασκευής των γλυπτών, γ) την τεχνοτροπία / ρυθμό δ) το μέγεθος του έργου ε) τον αριθμό των πλευρών που λαξεύονται.
2. Σημειώστε σε αρχείο επεξεργασίας κειμένου τα θέματα των γλυπτών της αρχαϊκής περιόδου και σχολιάστε τη συχνότητά τους.
3. Σημειώστε πώς παριστάνεται α) το ανθρώπινο σώμα β) το ανθρώπινο πρόσωπο. Στη συνέχεια δημιουργήστε Λογισμικό Παρουσίασης με φωτογραφίες αγαλμάτων και σχόλια, που δείχνουν την εξέλιξη στην αναπαράσταση του ανθρώπινου σώματος και προσώπου κατά την αρχαϊκή περίοδο.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Β- ΟΜΑΔΑ «ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ»

Μπείτε στην ιστοσελίδα www.hellenichistory.gr και επιλέξτε από το Μενού «Αρχαιότητα» → «Κλασική Περίοδος» → «Πολιτισμός». Συνεχίστε από εδώ και πέρα την εξερεύνησή σας στη συγκεκριμένη ιστοσελίδα, συλλέγοντας υλικό που θα σας βοηθήσει να ανταποκριθείτε στις ερωτήσεις και τις δραστηριότητες του Φύλλου εργασίας. Συγκεκριμένα αποθησαυρίστε πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό για την κλασική γλυπτική, δημιουργώντας με αυτό αρχείο επεξεργασίας κειμένου και φάκελο φωτογραφιών. Σώστε τα όλα σε νέο φάκελο στην επιφάνεια εργασίας με τίτλο «Κλασική Γλυπτική». Με βάση το υλικό αυτό, πραγματοποιήστε τις ακόλουθες εργασίες (η πρώτη υποομάδα την εργασία 1 και 2, ενώ η δεύτερη υποομάδα την εργασία 3):

1. Σχηματίστε γενικές κατηγορίες και φτιάξτε τους εννοιολογικούς χάρτες της Κλασικής Γλυπτικής με κριτήριο α) τη χρήση β) το υλικό κατασκευής των γλυπτών, γ) την τεχντροπία / ρυθμό δ) τον αριθμό των πλευρών που λαξεύονται.

2. Σημειώστε σε αρχείο επεξεργασίας κειμένου τα πιο συχνά θέματα των γλυπτών της κλασικής περιόδου α) ολόγλυφων β) ανάγλυφων

3. Σημειώστε πώς παριστάνεται α) το ανθρώπινο σώμα β) το ανθρώπινο πρόσωπο. Στη συνέχεια δημιουργήστε Λογισμικό Παρουσίασης με φωτογραφίες αγαλμάτων και σχόλια, που αναδεικνύουν τα χαρακτηριστικά της κλασικής γλυπτικής σε ό,τι αφορά την αναπαράσταση του ανθρώπινου σώματος και προσώπου.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Γ- ΟΜΑΔΑ «ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ»

Μπείτε στην ιστοσελίδα www.hellenichistory.gr και επιλέξτε από το Μενού «Αρχαιότητα» → «Ελληνιστική Περίοδος» → «Πολιτισμός». Συνεχίστε από εδώ και πέρα την εξερεύνησή σας στη συγκεκριμένη ιστοσελίδα, συλλέγοντας υλικό που θα σας βοηθήσει να ανταποκριθείτε στις ερωτήσεις και τις δραστηριότητες του Φύλλου εργασίας. Συγκεκριμένα αποθησαυρίστε πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό για την ελληνιστική γλυπτική, δημιουργώντας με αυτό αρχείο επεξεργασίας κειμένου και φάκελο φωτογραφιών. Σώστε τα όλα σε νέο φάκελο στην επιφάνεια εργασίας με τίτλο «Ελληνιστική Γλυπτική». Με βάση το υλικό αυτό, πραγματοποιήστε τις ακόλουθες εργασίες (η πρώτη υποομάδα την εργασία 1 και 2, ενώ η δεύτερη υποομάδα την εργασία 3):

1. Σχηματίστε γενικές κατηγορίες και φτιάξτε τους εννοιολογικούς χάρτες της Ελληνιστικής Γλυπτικής με κριτήριο α) τη χρήση β) το υλικό κατασκευής των γλυπτών γ) την τεχντροπία / ρυθμό δ) τον αριθμό των πλευρών που λαξεύονται.

2. Σημειώστε σε αρχείο επεξεργασίας κειμένου τα πιο συχνά θέματα των γλυπτών της ελληνιστικής περιόδου α) ολόγλυφων β) ανάγλυφων

3. Σημειώστε πώς παριστάνεται α) το ανθρώπινο σώμα β) το ανθρώπινο πρόσωπο. Στη συνέχεια δημιουργήστε Λογισμικό Παρουσίασης με φωτογραφίες αγαλμάτων και σχόλια, που αναδεικνύουν τα χαρακτηριστικά της ελληνιστικής γλυπτικής σε ό,τι αφορά την αναπαράσταση του ανθρώπινου σώματος.

γ) Ενδεικτική ερευνητική εργασία (project)

Η συγκεκριμένη ενδεικτική ερευνητική εργασία εντάσσεται στην ενότητα *Γράμματα*. Επιλέξαμε για την ενότητα αυτή να προτείνουμε ένα ολοκληρωμένο project για δύο λόγους: α) στο πλαίσιο του μαθήματος *Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός* η μελέτη των Γραμμάτων πρέπει να είναι διαφοροποιημένη από μία τυπική φιλολογική προσέγγιση, έτσι ώστε να έρχεται σε πρώτο πλάνο η διαχρονική πολιτισμική συνέχεια (όπως και οι ασυνέχειες), β) μέσω μιας ερευνητικής εργασίας καθίσταται εφικτή η ανάδειξη των πολύπλοκων σχέσεων ανάμεσα στον ελληνικό και ευρωπαϊκό πολιτισμό, και μπορεί να αξιολογηθεί κριτικά η συνεισφορά του πρώτου στον δεύτερο. Η μελέτη της διαχρονικής επιβίωσης της αριστοτελικής φιλοσοφίας υπηρετεί τους δύο αυτούς στόχους.

Δημιουργός: Βασίλειος Μπετσάκος

Τίτλος ερευνητικής εργασίας (project)

Αριστοτέλους Περίπατοι

Θεματική: Η αριστοτελική φιλοσοφία στην πορεία διαμόρφωσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Η επιβίωση της διδασκαλίας του Αριστοτέλη στην Ύστερη Αρχαιότητα, το Βυζάντιο, την αραβική παράδοση, τη μεσαιωνική Δύση και την Τουρκοκρατία.

2. Εμπλεκόμενες γνωστικές περιοχές

Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός. Φιλοσοφία. Ιστορία.

3. Στόχοι

Γνωστικοί

α) Ανάδειξη της ιδιαίτερης σημασίας που έχει η διδασκαλία του Αριστοτέλη στη διαμόρφωση του σύγχρονου κόσμου. Η προσφορά του στο χώρο της σκέψης και της φιλοσοφίας.

β) Συνειδητοποίηση εκ μέρους των μαθητών του μηχανισμού της πρόσληψης, αφομοίωσης και ανανοηματοδότησης των κλασικών φιλοσοφικών κειμένων στο πλαίσιο διαφορετικών πολιτισμικών συνθηκών και διαφορετικών παραδόσεων.

γ) Οι μαθητές να γνωρίσουν με βάση τον συγκεκριμένο άξονα (επιβίωση αριστοτελικής διδασκαλίας) τις ιδιαιτερότητες καθοριστικών πολιτισμικών φάσεων.

Ψηφιακού γραμματισμού

1. Να εξοικειωθούν οι μαθητές με την αναζήτηση υλικού στο Διαδίκτυο.

2. Να ασκηθούν στην αξιολόγηση πηγών και πληροφοριών που εντοπίζουν στο Ίντερνετ.

Παιδαγωγικοί

1. Ανάπτυξη πνεύματος συνεργασίας μεταξύ των μαθητών.

2. Ανάπτυξη πρακτικών διερευνητικής και βιωματικής μάθησης.

4. Διάρκεια

Το project μπορεί να ολοκληρωθεί στη διάρκεια ενός μήνα. Θα διατεθούν το λιγότερο 6 ώρες (σε αυτές περιλαμβάνονται και οι ώρες εκτός τάξης) για την συνεργασία των ερευνητών-μαθητών με τον διδάσκοντα, την οργάνωση του υλικού και την παρουσίασή του.

5. Περιγραφή project.

α) Οι μαθητές χωρίζονται σε 6 ομάδες. Οι 5 πρώτες αναλαμβάνουν τη μελέτη της θέσης του Αριστοτέλη σε αντίστοιχες ιστορικές περιόδους (1. Ύστερη Αρχαιότητα, 2. Βυζάντιο, 3. αραβική παράδοση, 4. μεσαιωνική Δύση, 5. Τουρκοκρατία), ενώ η 6^η ομάδα έχει συντονιστικό ρόλο και τη κύρια ευθύνη να εξασφαλίσει πρώτον τη συνοχή ανάμεσα στην ερευνητική πορεία των άλλων ομάδων και δεύτερον να συνθέσει σε ευσύνοπτη ενότητα το ερευνητικό υλικό που θα μελετήσουν οι άλλες ομάδες.

β) Τα μέλη καθεμιάς από τις πέντε ομάδες συγκεντρώνουν (με βάση βιβλιογραφία που τους έχει παράσχει ο διδάσκων, αλλά και διαδικτυακές πηγές):

1. Πληροφοριακό υλικό για φιλοσόφους, επιστήμονες, συγγραφείς που μελέτησαν, σχολίασαν, ερεύνησαν, αφομοίωσαν τον Αριστοτέλη και τη διδασκαλία του.

2. Σχολές που θεράπευσαν μέσα στους αιώνες τον αριστοτελισμό. Επίσης, πανεπιστήμια, μοναστήρια, ερευνητικά ινστιτούτα που διεύρυναν τη σχετική έρευνα.

3. Χαρακτηριστικά κείμενα που αποτυπώνουν την επιβίωση της αριστοτελικής σκέψης.

4. Ιδεολογικούς αντιπάλους που πολέμησαν την διδασκαλία του Σταγειρίτη.

5. Θεσμικές κατοχυρώσεις της αριστοτελικής διδασκαλίας (ή και θεσμικές απαγορεύσεις υποστήριξης θέσεών του). Ιδιαίτερα διερευνάται ο ρόλος της Εκκλησίας τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση τόσο στην αποδοχή όσο και στην απόρριψη θέσεων του Αριστοτέλη.

6. Θέσεις μεγάλων επιστημόνων που υποστήριξαν ή απέρριψαν την κοσμολογική διδασκαλία του έλληνα φιλοσόφου

7. Εικονογραφικό υλικό, χειρόγραφα, εκδόσεις πραγματειών του Αριστοτέλη, καθώς και σχολιαστών.

γ) Με τη βοήθεια του διδάσκοντα οι μαθητές προβαίνουν σε κριτική αποτίμηση της επιστημονικής εγκυρότητας του υλικού που συγκεντρώνουν. Εξετάζουν την προέλευση του υλικού που εντόπισαν στο Διαδίκτυο (προκρίνεται υλικό που προέρχεται από επιστημονικά ιδρύματα, εγκυκλοπαίδειες, πανεπιστημιακούς καθηγητές, εργασίες με βιβλιογραφική τεκμηρίωση...).

δ) Συζητείται και αποτιμάται η επιρροή της αριστοτελικής σκέψης στην πολιτισμική, ιδεολογική, επιστημονική διαμόρφωση κάθε εποχής. Ιδιαίτερα εξετάζονται το πεδίο της ηθικής και πολιτικής, η επιστήμη, η φιλοσοφία της τέχνης.

ε) Τα μέλη της 6^{ης} ομάδας αναζητούν μέσα στο υλικό που παράγουν οι συμμαθητές τους συνέχειες και ασυνέχειες, εμφάσεις αλλά και αποσιωπήσεις. Επίσης, ερευνούν τη θέση του Αριστοτέλη μέσα στη σύγχρονη Ευρώπη: ποια κείμενά του διδάσκονται, ποια η επιρροή τους κλπ.

στ) Γίνεται προσπάθεια ενοποίησης του υλικού και εικονογραφικής πλαισίωσής του.

ζ) Το προϊόν της εργασίας παρουσιάζεται στην ολομέλεια ή στο σύνολο των μαθητών της τάξης και ανεβαίνει στην ιστοσελίδα ή την εφημερίδα του σχολείου.

Χρήσιμη βιβλιογραφία.

α) Για τον αριστοτελισμό στην Ύστερη Αρχαιότητα

-Αγγελής Δ., *Ιδεολογικά ρεύματα της ύστερης αρχαιότητας*, Αθήνα 2005.

-Brown P., *Ο κόσμος της ύστερης αρχαιότητας, 150-750 μ.Χ.*, Αθήνα 1998.

-Κοτζιά Π., «Η αρχαία ἐξήγησις των πραγματειών του Αριστοτέλη», *Φιλολογος* 100 (αφιέρ. στον Αριστοτέλη), Θεσσαλονίκη 2000, 318-336.

-Sorabji R. (ed.), *Aristotle Transformed: The Ancient Commentators and their Influence*, London 1990.

-Τερέζης Χ. Α., *Πλάτων-Αριστοτέλης: Προς μία συμφιλίωση. Ανιχνεύσεις στον ύστερο νεοπλατωνισμό*, Θεσσαλονίκη 2011.

β) Για τον βυζαντινό αριστοτελισμό

-Ματσούκας Ν., *Ιστορία της Βυζαντινής Φιλοσοφίας*, Θεσσαλονίκη 1994.

-Μπενάκης Λ., Βυζαντινά σχόλια στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, *Υπόμνημα στη Φιλοσοφία* 4 (αφιέρ. στο αρχαιοελληνικό και μεσαιωνικό φιλοσοφικό υπόμνημα, επιμ. Γ. Ζωγραφίδης) 2006, σελ. 141-154.

-Oehler K., «Η συνέχεια στην Ελληνική Φιλοσοφία από το τέλος της Αρχαιότητας ως την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας», στο *Μεσαιωνική φιλοσοφία. Σύγχρονη Έρευνα και Προβληματισμοί*, Αθήνα 2000.

-Τατάκης Β., «Πλατωνισμός και Αριστοτελισμός στο Βυζάντιο» στο *Θέματα Χριστιανικής και Βυζαντινής Φιλοσοφίας*, Αθήνα 1952.

γ) Για τον αραβικό αριστοτελισμό

-Endress G., (*Der Islam – Eine Einführung in seine Geschichte*) Ισλάμ. Μια Εισαγωγή στην Ιστορία του (μετ. Γ. Σαλακίδης), Αθήνα 2004.

-Γούτας Δ., *Η αρχαία ελληνική σκέψη στον αραβικό πολιτισμό*, Αθήνα 2001.

-Ζιάκας Γρ., *Τα Ελληνικά Γράμματα και ο Αριστοτέλης στην Αραβική Παράδοση*, Αθήνα 2007.

δ) Για τον αριστοτελισμό στη μεσαιωνική Δύση

-Alessio F., *Ιστορία της μεσαιωνικής φιλοσοφίας*, Αθήνα 2007.

-Κονδύλης Π., *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*, Αθήνα 1987.

-Ματσούκας Ν., «Ο σχολαστικισμός του Δυτικού Μεσαίωνα», *Παράρτημα στην Ιστορία της Βυζαντινής Φιλοσοφίας*, Θεσσαλονίκη 1994.

ε) Για τον αριστοτελισμό στην Τουρκοκρατία

-Αποστολόπουλος Ντ., *Σύντομη ιστορία της νεοελληνικής φιλοσοφίας*, Αθήνα 1950.

-Γιανναράς Χ., *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα 1992.

-Henderson G. P., *Η αναβίωση του ελληνικού στοχασμού 1620-1830: Η ελληνική φιλοσοφία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας* (μετ. Φ. Κ. Βώρος), Αθήνα 1977.

-Κονδύλης Π., *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι Φιλοσοφικές Ιδέες*, Αθήνα 1988.

-Μπενάκης Λ. Γ., «Ο Αριστοτέλης στο Βυζάντιο και στην Τουρκοκρατία», Δ. Ζ. Ανδριόπουλος (επιμ.) *Αριστοτέλης. Οντολογία, Γνωσιθεωρία, Ηθική Πολιτική φιλοσοφία* (αφιέρ. στον J. P. Anton), Αθήνα 1994, σελ. 368-375.

-Παπανούτσος Ε. Π. (επιμ.), *Νεοελληνική φιλοσοφία, Α'*, Βασιική Βιβλιοθήκη 35, Αθήνα 1953.

-Ψημμένος Ν., *Η ελληνική Φιλοσοφία. Από το 1453 ως το 1821*, τόμ. Α' και Β', Αθήνα 1988

δ) Διαθεματικό σχέδιο μαθήματος

Το συγκεκριμένο διαθεματικό σχέδιο μαθήματος μπορεί να αξιοποιηθεί σε ποικίλες ενότητες του μαθήματος Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός. Και τούτο, διότι στοχεύει κυρίως στην ανάδειξη της διασύνδεσης των ιστορικών γεγονότων με τις αντίστοιχες πολιτισμικές εξελίξεις σε διάφορους επιμέρους τομείς, όπως π.χ. η Τέχνη.

Δημιουργός: Βασίλειος Μπετσάκος

1. Τίτλος:

Ελλάδα-Ευρώπη: βίοι παράλληλοι

2. Εμπλεκόμενες γνωστικές περιοχές

Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός. Νεότερη Ιστορία. Τέχνη

3. Στόχοι

Γνωστικοί

α) Ανάδειξη της παράλληλης ιστορικής και πολιτισμικής πορείας κατά τον 20^ο αι. της Ελλάδας και της Ευρώπης.

β) Προσέγγιση της πολύμορφης αιτιότητας των ιστορικών γεγονότων και διασύνδεσή τους με αντίστοιχες πολιτισμικές εκφάνσεις.

γ) Κατανόηση της σημερινής Ενωμένης Ευρώπης μέσα από γνωριμία με το κοινό ιστορικό και πολιτιστικό παρελθόν των λαών της Ευρώπης.

Ψηφιακού γραμματισμού

1. Να εξοικειωθούν οι μαθητές με την κριτική αναζήτηση στο Διαδίκτυο.

2. Να ασκηθούν στην αξιολόγηση ιστορικών πηγών και πληροφοριών που εντοπίζουν στο Ίντερνετ.

3. Να ασκηθούν στη δημιουργία πινάκων σε λογισμικό λογιστικών φύλλων.

Παιδαγωγικοί

1. Ανάπτυξη πνεύματος συνεργασίας μεταξύ των μαθητών.

2. Ανάπτυξη πρακτικών διερευνητικής και βιωματικής μάθησης.

4. Λογισμικό

Διαδίκτυο και Φυλλομετρητής, Λογιστικά φύλλα

5. Διάρκεια

Για την υλοποίηση του σεναρίου απαιτούνται δύο (2) διδακτικές ώρες.

6. Οργάνωση τάξης

Χωρισμός σε ομάδες με τυχαίο κριτήριο. Δύο ομάδες μαθητών (μία με αντικείμενο την ελληνική ιστορία και πολιτισμό και μία την ευρωπαϊκή ιστορία και πολιτισμό). Οι δύο ομάδες ερευνούν τα ίδια θέματα αντίστοιχα στο αντικείμενο που έχουν αναλάβει. Στο εσωτερικό των ομάδων μπορεί να υπάρχει περαιτέρω εξειδίκευση και ανάληψη ρόλων από συγκεκριμένους μαθητές, π.χ. χειριστής Η/Υ, γραμματέας, παρουσιαστής. Ωστόσο, στο γνωστικό αντικείμενο συνεισφέρουν όλοι.

7. Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή

Εργαστήριο πληροφορικής του σχολείου.

8. Περιγραφή σεναρίου

Πεδίο έρευνας: Διαδίκτυο: Ιστορικό υλικό, πίνακες, πηγές, κείμενα, λογοτεχνικά έργα, έργα τέχνης (ζωγραφικής, μουσικής, αρχιτεκτονικής κ.ά.)

Βιβλία αναφοράς: Σχολικά εγχειρίδια Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας (Γ' Γυμνασίου και Γ' Λυκείου), βιβλίο Ιστορίας Τέχνης (Γ' Λυκείου) αναρτημένα στο *Ψηφιακό Σχολείο* (digitalschool.minedu.gov.gr (εμπλουτισμένες εκδόσεις).

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ 1

Α. Κάθε ομάδα αναζητά στο διαδίκτυο το υλικό της. Επιλέγονται τα σημαντικότερα γεγονότα της νεότερης ελληνικής και ευρωπαϊκής ιστορίας, καθώς και κορυφαία πολιτιστικά επιτεύγματα κυρίως από το χώρο της Τέχνης και των Γραμμάτων. Για κάθε γεγονός (τι έγινε;) αναζητείται χάρτης (πού; πότε;), πρωταγωνιστές (ποιος;). Επίσης, αναζητούνται φωτογραφίες, κείμενα (περιγραφές, μαρτυρίες, συνθήκες...), λογοτεχνικά έργα, ζωγραφικοί πίνακες, αρχιτεκτονικά μνημεία, τραγούδια.

Για παράδειγμα, για τη Συνθήκη της Γιάλτας αναζητείται χάρτης της τότε αλλά και της σημερινής εποχής, φωτογραφίες των Στάλιν, Ρούσβελτ, Τσόρτσιλ, το κείμενο της Συνθήκης,

μαρτυρίες-απομνημονεύματα των πρωταγωνιστών κλπ. Αντίστοιχα για την Ελλάδα: για την ανατίναξη της γέφυρας στο Γοργοπόταμο αναζητούνται χάρτες, φωτογραφίες του Βελουχιώτη, του Ζέρβα, πληροφορίες για τον ΕΛΑΣ και τον ΕΔΕΣ, αυτοβιογραφίες πρωταγωνιστών, κείμενα ιστορικών για τη σημασία του γεγονότος, λογοτεχνικές αναφορές. Όσον αφορά τον χώρο του πολιτισμού αναζητούνται κορυφαία λογοτεχνικά έργα, καθώς και έργα χαρακτηριστικά για λογοτεχνικές σχολές και καλλιτεχνικά ρεύματα (ρομαντισμός, ρεαλισμός, συμβολισμός υπερρεαλισμός κ.α.). Για παράδειγμα, αναζητούνται τραγούδια της ροκ σκηνής που αναφέρονται σε πολιτικά γεγονότα, όπως στον πόλεμο στο Βιετνάμ.

Β. Κάθε ομάδα κρίνει την αξιοπιστία του υλικού που συγκεντρώθηκε. Ελέγχεται η προέλευση των πηγών, η εγκυρότητα των ιστοτόπων στους οποίους βρέθηκε (αν είναι ακαδημαϊκά ιδρύματα, προσωπικά site και blogs κ.ά.). Απορρίπτεται αμφίβολης ποιότητας υλικό.

Στην όλη διαδικασία ο καθηγητής παρεμβαίνει διαρκώς υποστηρικτικά, λύνει απορίες συγκεκριμένων ομάδων ή μαθητών, δίνει κατευθύνσεις, επισημαίνει λάθη.

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ 2

Α. Κάθε ομάδα οργανώνει το υλικό της. Τα σημαντικότερα γεγονότα της νεότερης ελληνικής και ευρωπαϊκής ιστορίας τίθενται σε χρονολογική σειρά. Το ίδιο και τα έργα τέχνης και γραμμάτων.

Β. Κάθε ομάδα ανοίγει ένα λογιστικό φύλλο και δημιουργεί μία χρονογραμμή. Τα κελιά αντιστοιχούν σε χρονολογίες.

Γ. Πάνω στη γραμμή του χρόνου δημιουργούνται υπερσύνδεσμοι που παραπέμπουν στο υλικό που συγκεντρώθηκε στην Α' παρέμβαση.

Δ. Οι δύο ομάδες ενώνονται, γίνεται διάχυση των αποτελεσμάτων στην ολομέλεια και συνθέτουν το υλικό τους σε ενιαίο φύλλο. Οι γραμμές του χρόνου της ελληνικής και της ευρωπαϊκής ιστορίας παραλληλίζονται, ώστε να φαίνεται η αντιστοιχία και συσχέτιση των γεγονότων. Επίσης, παραλληλίζονται ιστορικά γεγονότα και συζητούνται εκ παραλλήλου οι αντίστοιχες εξελίξεις (π.χ. Η *Γκουέρνικα* του Πικάσο συσχετίζεται με τα ιστορικά συμβάντα από τα οποία την εμπνεύστηκε ο ζωγράφος).

Ε. Συζητείται η κοινή ιστορία και πολιτισμός των λαών της Ευρώπης.

Στην όλη διαδικασία ο καθηγητής παρεμβαίνει διαρκώς υποστηρικτικά, λύνει απορίες συγκεκριμένων ομάδων ή μαθητών, δίνει κατευθύνσεις, επισημαίνει λάθη.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1^{ης} Παρέμβασης

1. Επιλέξτε τα σημαντικότερα γεγονότα του 20^{ου} αι. τόσο της ευρωπαϊκής όσο και της ελληνικής ιστορίας. Επιλέξτε σημαντικά λογοτεχνικά έργα, καθώς και χαρακτηριστικά έργα Τέχνης (ζωγραφικής, μουσικής, αρχιτεκτονικής). Μπορείτε να ανατρέξετε στα ψηφιακά βιβλία Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας της Γ' Γυμνασίου και τη Γ' Λυκείου, όπως και στο βιβλίο Ιστορία Τέχνης (digitalschool.minedu.gov.gr).
2. Βρείτε λέξεις κλειδιά και προχωρήστε σε αναζήτηση στο Διαδίκτυο. Χωριστείτε σε υποομάδες, ώστε άλλοι μαθητές να αναζητούν πληροφοριακό υλικό, άλλοι εικόνες και βίντεο, άλλοι λογοτεχνικά έργα, μαρτυρίες, αυτοβιογραφίες.
3. Συζητήστε στην ολομέλεια της ομάδας την αξιοπιστία του υλικού. Αν χρειαστεί, αναζητήστε πληροφορίες για τους ιστοτόπους που επισκεφτήκατε.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2^{ης} Παρέμβασης

1. Βάλτε σε χρονολογική σειρά τα σημαντικότερα γεγονότα του 20^{ου} αι. τόσο της ευρωπαϊκής όσο και της ελληνικής ιστορίας. Επίσης, τα σημαντικότερα λογοτεχνικά έργα ή άλλα έργα τέχνης.
2. Ανοίξτε ένα λογιστικό φύλλο και δημιουργήστε σ' αυτό τη γραμμή του χρόνου. Οργανώστε το φύλλο με χρονολογίες σε οριζόντια σειρά.
3. Δημιουργήστε υπερσυνδέσεις στο υλικό της α φάσης
4. Συνθέστε το υλικό των δύο ομάδων σε παράλληλες γραμμές του χρόνου, μία για την ευρωπαϊκή και μία για την ελληνική νεότερη ιστορία και πολιτισμό.

ε) Σχέδιο μαθήματος

Το προτεινόμενο, ενδεικτικό σχέδιο μαθήματος εντάσσεται στην ενότητα *Πολιτική*, και έχει καθαρά συγχρονικό χαρακτήρα, αφού αναφέρεται σε θεσμικά όργανα της Ενωμένης Ευρώπης. Οι θεσμοί της Ενωμένης Ευρώπης αποτελούν καθοριστικό στοιχείο της φυσιολογίας του σύγχρονου ευρωπαϊκού γίνεσθαι, στο οποίο εντάσσεται και η χώρα μας. Επιλέξαμε να προτείνουμε ένα σχέδιο μαθήματος με τη συγκεκριμένη θεματική, διότι θεωρούμε ότι επαρκεί για μία πρώτη αλλά ουσιαστική γνωριμία των μαθητών με πραγματικότητες της σύγχρονης πολιτικής ζωής.

Δημιουργός: Βασίλειος Μπετσάκος

Τίτλος

Θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. Σκοποί:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές κεντρικούς θεσμούς και όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Να κατανοήσουν τον τρόπο λειτουργίας ενός κράτους-μέλους της ΕΕ, τα εθνικά δικαιώματα και τις υποχρεώσεις μέσα στο ευρύτερο ευρωπαϊκό περιβάλλον.
- Να προβληματιστούν για τα όρια της εθνικής ελευθερίας αλλά και τον ρόλο του πολίτη μέσα σε υπερεθνικές πολιτειακές οντότητες, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση.

2. Λογισμικό

- Σύνδεση στο διαδίκτυο.
- Επεξεργαστής κειμένου.
- Λογισμικό παρουσίασης.

3. Διάρκεια-Οργάνωση τάξης

Για την υλοποίηση του σεναρίου απαιτούνται δύο (2) διδακτικές ώρες, μία για τη συλλογή του υλικού και την εκπόνηση των εργασιών και μία για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων από τις ομάδες και τη συζήτηση στην ολομέλεια. Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες των τριών-τεσσάρων μαθητών και την πρώτη ώρα κάθε ομάδα παίρνει θέση μπροστά από έναν υπολογιστή στο εργαστήριο πληροφορικής. Η δεύτερη διδακτική ώρα (παρουσίαση εργασιών-συζήτηση) μπορεί να διεξαχθεί είτε στο εργαστήριο πληροφορικής είτε στη σχολική αίθουσα με τη βοήθεια ενός φορητού υπολογιστή και ενός βιντεοπρωτόκολλου.

Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή

- Εργαστήριο πληροφορικής με σύνδεση στο διαδίκτυο.
- Βιντεοπρωτόκολλος.
- Φορητός υπολογιστής (μόνο για παρουσίαση των εργασιών στη σχολική αίθουσα).

Περιγραφή σεναρίου

Δραστηριότητα 1 - Χωρισμός ομάδων: Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες των τριών (3) ατόμων.

Δραστηριότητα 2 - Εξερεύνηση στο Διαδίκτυο: Οι μαθητές μπαίνουν στην επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/index_el.htm και από την ενότητα **Όργανα και οργανισμοί της ΕΕ** επιλέγουν έναν ευρωπαϊκό θεσμό.

Με την καθοδήγηση του διδάσκοντα εξασφαλίζεται ότι θα καλυφθούν όλοι οι βασικοί πολιτικοί θεσμοί της σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, ο θεσμός των Επιτρόπων κλπ. Από εδώ και πέρα κάθε ομάδα αναζητά υλικό σχετικό με τις αρμοδιότητες του θεσμικού οργάνου που έχει αναλάβει, προκειμένου να ανταποκριθεί στις δραστηριότητες του φύλλου εργασίας της.

Δραστηριότητα 3 -Επεξεργασία των πηγών και παραγωγή υλικού: Με βάση το υλικό που συνέλεξαν κατά την προηγούμενη δραστηριότητα, οι ομάδες επεξεργάζονται τις ερωτήσεις -δραστηριότητες των φύλλων εργασίας τους.

Δραστηριότητα 4 - Παρουσίαση των αποτελεσμάτων από τις ομάδες: Οι ομάδες παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους: κείμενα στον επεξεργαστή κειμένου, αρχεία λογισμικών παρουσίασης.

Δραστηριότητα 5-Συζήτηση στην ολομέλεια: Οι ομάδες συζητούν στην ολομέλεια, εκφράζουν απορίες και παρατηρήσεις πάνω στις εργασίες των άλλων ή τις δικές τους.

Φύλλο εργασίας 1

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Οι μαθητές μελετούν το υλικό της επίσημης σελίδας

http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/european-parliament/index_el.htm

και απαντούν στις ερωτήσεις:

α) Από πόσους ευρωβουλευτές αποτελείται; Πώς εκπροσωπείται κάθε χώρα;

Πού είναι η έδρα του;

β) Ποιος είναι ο τρόπος εκλογής των ευρωβουλευτών;

γ) Ποιες είναι οι αρμοδιότητες του Ευρωκοινοβουλίου;

Αφού αφομοιώσουν τα παραπάνω δεδομένα οι μαθητές συζητούν:

Α) Για την ισχύ των ευρωπαϊκών νόμων σε σχέση με τους νόμους του κάθε κράτους

Β) Την έκταση και τη σημασία των αποφάσεων του Ευρωκοινοβουλίου

Γ) Τη δημοκρατική νομιμοποίηση του οργάνου αυτού της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Δ) Την ανάγκη η μη ενίσχυσης των αρμοδιοτήτων του.

Φύλλο εργασίας 2

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Οι μαθητές μελετούν το υλικό της επίσημης σελίδας

http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/european-commission/index_el.htm

και απαντούν στις ερωτήσεις:

α) Ποιοι απαρτίζουν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή; Πού είναι η έδρα της;

β) Ποιος είναι ο τρόπος επιλογής των μελών της;

γ) Ποιες είναι οι αρμοδιότητες Ευρωπαϊκής Επιτροπής;

Αφού αφομοιώσουν τα παραπάνω δεδομένα οι μαθητές συζητούν:

Α) Για την ισχύ των αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε σχέση με τις αποφάσεις των εθνικών κυβερνήσεων

Β) Την έκταση και τη σημασία των αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Γ) Τη σχέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με το Ευρωκοινοβούλιο

Δ) Την δημοκρατική νομιμοποίηση του οργάνου αυτού της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Δ) Την ανάγκη η μη ενίσχυσης των αρμοδιοτήτων του.

Φύλλο εργασίας 3

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι μαθητές μελετούν το υλικό της επίσημης σελίδας

http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/court-justice/index_el.htm

και απαντούν στις ερωτήσεις:

- α) Ποιοι δικαστές απαρτίζουν το Ευρωπαϊκό Διακοπήριο; Πού είναι η έδρα του;
- β) Ποιος είναι ο τρόπος επιλογής των μελών του;
- γ) Ποιες είναι οι δικαστικές αρμοδιότητες του Ευρωδικαστηρίου;

Αφού πληροφορηθούν τα παραπάνω δεδομένα οι μαθητές συζητούν:

- Α) Για την ισχύ των αποφάσεων της Ευρωδικαστηρίου σε σχέση με τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων
- Β) Την έκταση και τη σημασία των αποφάσεων της Ευρωπαϊκού δικαστηρίου
- Γ) Την δημοκρατική νομιμοποίηση του οργάνου αυτού της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Δ) Την ανάγκη η μη ενίσχυσης των αρμοδιοτήτων του.

στ) Σχέδιο μαθήματος

Το συγκεκριμένο ενδεικτικό σχέδιο μαθήματος εντάσσεται στην ενότητα Επιστήμη-Τεχνολογία, ενώ διαπλέκεται και με την ενότητα Πολιτική. Η αειφόρος ανάπτυξη αποτελεί καίριο ζητούμενο της μεταβιομηχανικής Ευρώπης. Οι σύγχρονες επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις την συνυπολογίζουν καθοριστικά, ενώ προβάλλεται και ως κεντρικό πολιτικό αίτημα. Εκτιμούμε ότι με το προτεινόμενο σχέδιο μαθήματος δίνονται στους διδάσκοντες οι αφορμές να θέσουν στο επίκεντρο του μαθητικού ενδιαφέροντος την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης. Εάν το ενδιαφέρον αυτό είναι ισχυρό, οι διδάσκοντες μπορούν να το επεκτείνουν προς την κατεύθυνση μιας ολοκληρωμένης εκπαιδευτικής παρέμβασης στον τύπο της ερευνητικής εργασίας.

1. Τίτλος

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ «ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ»

Δημιουργός: Βασίλειος Μπετσάκος

2. Εμπλεκόμενες γνωστικές περιοχές

Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός, Νεοελληνική Γλώσσα

3. Στόχοι

A. Γνωστικοί

- Να κατανοήσουν οι μαθητές ότι η αειφόρος ανάπτυξη είναι ένα σημαντικό ζητούμενο της σύγχρονης Ευρώπης στη μεταβιομηχανική εποχή και επηρεάζει το μέλλον του πλανήτη και του ανθρώπου.
- Να γνωρίσουν οι μαθητές την έννοια της «αειφόρου ανάπτυξης», καθώς και τις ποικίλες συνιστώσες της (περιβαλλοντική, οικονομική, κοινωνική).
- Να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη να λειτουργεί πλέον ο καθένας μας ως ενεργός πολίτης της σύγχρονης Ευρώπης είτε σε ατομικό επίπεδο ζώντας μετρημένα και «οικολογικά» είτε σε συλλογικό επίπεδο ασκώντας πίεση στους ιθύνοντες και συμμετέχοντας σε δράσεις θετικές για το περιβάλλον και την κοινωνία.

B. Ψηφιακού γραμματισμού

- Να ασκηθούν στη γρήγορη και αποτελεσματική αναζήτηση και συγκέντρωση πληροφοριών και εικόνων από το διαδίκτυο.
- Να ασκηθούν στην κριτική αντιμετώπιση του όγκου των πληροφοριών που συγκέντρωσαν και στην επιλογή της ουσιαστικής σε σχέση με το θέμα τους πληροφορίας.
- Να εξοικειωθούν με το λογισμικό παρουσιάσεων και να είναι σε θέση να κατασκευάζουν με αυτό πολυτροπικά κείμενα με φωτογραφίες, βίντεο, μουσική ως υπερκείμενα.
- Να ασκηθούν στην επεξεργασία κειμένου και στη συγγραφή πρωτότυπου κειμένου ηλεκτρονικά σε πρόγραμμα επεξεργασίας κειμένου.
- Να ασκηθούν στην ψηφιακή ανάγνωση πολυτροπικών κειμένων, που οδηγούν μέσω υπερσυνδέσμων σε υπερκείμενα.
- Να ασκηθούν στη κατασκευή συννεφώλεξου με το πρόγραμμα tagxedo.

Γ.Παιδαγωγικοί

- Να εξοικειωθούν οι μαθητές στην ομαδική εργασία και τη συνεργατική μάθηση.
- Να εξοικειωθούν με νέους τρόπους προσέγγισης της μαθησιακής διαδικασίας.
- Να φτάσουν στη γνώση μέσω της συνεργατικής, αλλά και της βιωματικής μάθησης.

4.Λογισμικό - συνδυασμός λογισμικών

- Σύνδεση στο διαδίκτυο και φυλλομετρητής για αναζήτηση και διαχείριση πληροφορίας
- Λογισμικό για την επεξεργασία κειμένων
- Λογισμικό παρουσίασης
- Λογισμικό κατασκευής συννεφόμενου.

5.Διάρκεια -Οργάνωση τάξης

Το μάθημα θα διεξαχθεί στο εργαστήριο πληροφορικής και θα διατεθεί μία ώρα: 30' για την έρευνα στο διαδίκτυο και την ολοκλήρωση των εργασιών των ομάδων και 15' για την παρουσίασή τους στην ολομέλεια. Σε περίπτωση που ο χρόνος δεν επαρκέσει, οι εργασίες ολοκληρώνονται στο σπίτι και παρουσιάζονται την επόμενη διδακτική ώρα. Η τάξη χωρίζεται σε έξι (6) ομάδες των τριών ατόμων (μια ομάδα περιλαμβάνει τέσσερις) και κάθε ομάδα παίρνει θέση μπροστά από έναν υπολογιστή στο εργαστήριο πληροφορικής. Οι ομάδες εργάζονται ανά τρεις πάνω στο ίδιο φύλλο εργασίας.

6.Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή

Σχολικό εργαστήριο με τουλάχιστον έξι υπολογιστές, σύνδεση στο διαδίκτυο, βιντεοπρωτόκολλο.

7. Περιγραφή σεναρίου

Οι μαθητές θα δουλέψουν μοιρασμένοι σε ομάδες, πάνω σε θέματα, τα οποία δίνονται σε φύλλο εργασίας. Τα φύλλα εργασίας είναι δύο και οι μαθητές ανά τρεις ομάδες δουλεύουν πάνω στο ίδιο φύλλο. Στο εσωτερικό των ομάδων μπορεί να υπάρχει περαιτέρω εξειδίκευση και ανάληψη ρόλων από συγκεκριμένους μαθητές. π.χ. χειριστής Η/Υ, γραμματέας, παρουσιαστής. Στο γνωστικό αντικείμενο, ωστόσο, συνεισφέρουν όλοι.

Σύμφωνα με τα φύλλα εργασίας οι τρεις πρώτες ομάδες καλούνται να ερευνήσουν στο διαδίκτυο για την έννοια της «αιεφόρου ανάπτυξης» και να κατασκευάσουν λογισμικό παρουσίασης με εικόνες και με τις σημαντικότερες, κατά τη γνώμη τους, πληροφορίες που σχετίζονται με το θέμα. Οι επόμενες τρεις ομάδες, αφού διαβάσουν από το διαδίκτυο και κατανοήσουν τον ορισμό της αιεφορίας και τις παραμέτρους της, θα πρέπει να συντάξουν σε λογισμικό επεξεργασίας κειμένου προτάσεις για δράσεις του σχολείου στο πλαίσιο αυτό, προτάσεις τις οποίες υποτίθεται ότι καταθέτουν στον διευθυντή του σχολείου. Στη συνέχεια, καλούνται να κατασκευάσουν αφίσα για τις εκδηλώσεις που θα γίνουν στο σχολείο, μετά από την αποδοχή των προτάσεών τους από το διεθυντή.

Ο διδάσκων κατά τη διάρκεια της άσκησης κινείται διακριτικά στο χώρο δίνοντας τις απαραίτητες διευκρινίσεις, αν χρειάζεται.

Όταν όλες οι ομάδες ολοκληρώσουν την εργασία τους, γίνεται η παρουσίαση των αποτελεσμάτων στην ολομέλεια, και συζητούνται οι απορίες και τα προβλήματα, που τυχόν αντιμετώπισαν οι μαθητές κατά την εκπόνηση του έργου τους.

8.Φύλλα εργασίας

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Α

1. Αναζητήστε στο Διαδίκτυο, και συγκεκριμένα στη Βικιπαίδεια αλλά και σε άλλες ιστοσελίδες, (π.χ.http://www.ecocrete.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=737&Itemid=82 : το βήμα των οικολογικών και πειβαλλοντικών ομάδων της Κρήτης) πληροφορίες για την έννοια της «αιεφόρου ανάπτυξης». Εστιάζτε την προσοχή σας στον ορισμό, σε συναφείς έννοιες (π.χ. βιοποικιλότητα, καθαρές μορφές ενέργειας, γήινο οικοσύστημα), σε παραμέτρους της έννοιας (περιβάλλον, οικονομία, κοινωνία), καθώς και στην κριτική που έχει δεχτεί.
2. Αναζητήστε στο Διαδίκτυο φωτογραφίες, ηχητικά ντοκουμέντα και βίντεο για το ίδιο θέμα.
3. Αφού συγκεντρώσετε το υλικό σας, επεξεργαστείτε το, έτσι ώστε να ξεχωρίσετε (σε αρχεία κειμένου, φωτογραφιών ή σε μορφή διευθύνσεων στο διαδίκτυο) τις πιο σημαντικές πληροφορίες και το πιο ενδιαφέρον ηχητικό και οπτικό υλικό σχετικά με το θέμα.
4. Με το υλικό που συγκεντρώσατε κατασκευάστε πολυτροπικό κείμενο σε λογισμικό παρουσίασης. Το πολυτροπικό κείμενο θα περιλαμβάνει πληροφορίες, φωτογραφίες και υπερσυνδέσμους που θα οδηγούν στο επιλεγμένο και σχετικό με το θέμα υλικό.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Β

1. Αναζητήστε στο Διαδίκτυο, και συγκεκριμένα στη Βικιπαίδεια, τον ορισμό και τις παραμέτρους της έννοιας της «αιεφόρου ανάπτυξης». Αφού μελετήσετε και κατανοήσετε την έννοια και τις παραμέτρους της, γράψτε σε αρχείο επεξεργασίας κειμένου, με καταιγισμό ιδεών, πιθανές δράσεις, που θα μπορούσε να αναλάβει το σχολείο σας, στο πλαίσιο της αιεφορίας. Στη συνέχεια, συντάξτε επιστολή προς το διευθυντή του σχολείου, με την οποία ζητάτε την άδεια για την ανάληψη πρωτοβουλιών για το περιβάλλον. Η επιστολή περιλαμβάνει συγκεκριμένες προτάσεις, που προέκυψαν από τον καταιγισμό ιδεών, μαζί με την τεκμηρίωσή τους (πώς συνδέονται με την αιεφορία).
2. Ο διευθυντής αποδέχτηκε με χαρά και υπερηφάνεια τις προτάσεις σας και πλησιάζει ο καιρός της υλοποίησής τους. Κατασκευάστε, λοιπόν, αφίσα με την οποία ενημερώνετε τους συμμαθητές αλλά και τους συμπολίτες σας για τις ποικίλες δράσεις και τους καλείτε να συμμετάσχουν. Για το εικονιστικό μέρος της αφίσας, χρησιμοποιήστε το πρόγραμμα κατασκευής συννεφόλεξου tagxedo.

ζ) ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (project)

Δημιουργός: Κωνσταντίνος Τσιαντής

Τίτλος: Τα πολιτισμικά αγαθά της κοινωνίας «των προσφύγων» στον ελλαδικό χώρο κατά τον μεσοπόλεμο.

Τάξη για την οποία σχεδιάζεται η παρέμβαση: Το προτεινόμενο διαθεματικό σχέδιο εντάσσεται στην ενότητα Κοινωνία-Οικονομία. Το συγκεκριμένο εργασίας προτείνεται να σχεδιασθεί, να οργανωθεί και να υλοποιηθεί στην Α΄ Λυκείου.

Χρονική διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες

Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή

Εργαστήριο πληροφορικής με σύνδεση στο διαδίκτυο
Διαδραστικός πίνακας
Βιντεοπρωτόζέκτορας
Φορητός υπολογιστής

Εργαλεία- Λογισμικό:

Διαδίκτυο
Επεξεργαστής Κειμένου (Word)
Φυλλομετρητής διαδικτύου
Μηχανή Αναζήτησης (Google)
Λογισμικό *Centennia*
Εννοιολογικοί χάρτες
Λογοτεχνικά κείμενα
Ιστορικά κείμενα
Εκπαιδευτικά λογισμικά του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Π.Ι.)
Ελληνικές κινηματογραφικές ταινίες και ντοκιμαντέρ του αρχείου της ΕΡΤ
Ρεμπέτικα τραγούδια

Στόχοι

Γνωστικοί διδακτικοί και παιδαγωγικοί στόχοι:

Να εξοικειωθούν με την ομαδοσυνεργατική προσέγγιση της γνώσης αποκτώντας ρόλους μέσα σε ομάδες.
Να ενεργοποιηθούν οι μαθητές στη διερεύνηση και στη δυναμική διαδικασία απόκτησης της γνώσης.
Να επιλέγουν και να αναδιοργανώνουν πληροφορίες και σχόλια συνθέτοντας τη δική τους άποψη για όσα μελετούν.
Να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες και κριτική σκέψη μέσα από τη διερεύνηση και την επιλογή των πηγών.
Να εμβαθύνουν στα γεγονότα και να κατανοούν την πολυμορφία και τη διαπλοκή των αιτιακών παραγόντων που επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων.
Να αναπτύξουν κριτική σκέψη μέσα από τη σύγκριση παροντικών και παρελθοντικών καταστάσεων .
Να κατανοήσουν πως με τη μελέτη του παρελθόντος εξηγούμε καλύτερα το παρόν και σχεδιάζουμε το παρόν και το μέλλον.

Ειδικοί στόχοι

Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τις κοινωνικές διαστάσεις του προσφυγικού ζητήματος στην Ελλάδα κατά τον μεσοπόλεμο.
Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν σχετικώς με τις οικονομικές διαστάσεις του προσφυγικού ζητήματος στην Ελλάδα κατά τον μεσοπόλεμο.
Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν το είδος και την έκταση των πολιτισμικών αγαθών της κοινωνίας των «προσφύγων» στον ελλαδικό χώρο κατά τον μεσοπόλεμο.

Στόχοι ψηφιακού γραμματισμού

1. Να εξοικειωθούν οι μαθητές με την αναζήτηση πολιτισμικού υλικού στο Διαδίκτυο.
2. Να ασκηθούν στην αξιολόγηση των πηγών και των πληροφοριών που εντοπίζουν στο διαδίκτυο.
3. Να ασκηθούν στη δημιουργία πινάκων σε λογισμικό λογιστικών φύλλων.
4. Να γνωρίσουν το υλικό που προσφέρει το «ψηφιακό σχολείο».

Διαδικασία- στάδια- δραστηριότητες

Οργάνωση τάξης

Στο εργαστήριο πληροφορικής, οι μαθητές και οι μαθήτριες χωρίζονται σε 6 ομάδες των 4 ατόμων «υπογράφεται το συμβόλαιο της συν-εργασίας» και κατανέμονται οι ρόλοι και οι αρμοδιότητες για την ομαλή διεξαγωγή του διαθεματικού σχεδίου εργασίας διδασκαλίας.

ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ

1ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού επισκεφτείτε την ιστοσελίδα **archives-ert.gr** να «κατεβάσετε» και να παρακολουθήσετε την κινηματογραφική ταινία «η καταστροφή της Σμύρνης».

2ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πρώτη δραστηριότητα

Να παρακολουθήσετε το ντοκιμαντέρ για τους πρόσφυγες στην Ελλάδα από το **youtube**. Στη συνέχεια να συζητήσετε και να παρουσιάσετε τα «χαρακτηριστικά» του ερχομού των προσφύγων στον Ελλαδικό χώρο.

Δεύτερη δραστηριότητα

Αφού διαβάσετε αποσπάσματα (προεπιλεγμένα από τον υπεύθυνο καθηγητή) από τα λογοτεχνικά έργα «Γαλήνη» του **Ηλία Βενέζη** και «Οι νεκροί περιμένουν» της **Διδώς Σωτηρίου** να τα παρουσιάσετε.

3ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού διαβάσετε αποσπάσματα (προεπιλεγμένα από τον υπεύθυνο καθηγητή) από το σύγγραμμα του Άλκη Ρήγου, Η Β' Ελληνική Δημοκρατία, 1234-1935, σ. 223-228, να τα παρουσιάσετε σχολιάζοντας τις λέξεις-φράσεις: «**τουρκόσποροι**», «**γιαουρτοβαφτισμένοι**», «**Σμυρνια**», «**πρόσφυγας**», «**ρατσισμό**», «**φασιστοειδείς κινήσεις**».

4ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Να συγκεντρώσετε φωτογραφίες από το διαδίκτυο και να δημιουργήσετε μια παρουσίαση (στο πρόγραμμα power point) με θέμα: «Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα κατά τον μεσοπόλεμο».

5ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Να συγκεντρώσετε από το διαδίκτυο ρεμπέτικα τραγούδια τα οποία να αναφέρονται στους πρόσφυγες και να τα παρουσιάσετε με δικά σας σχόλια και ηχητική «επένδυση».

6ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Να δημιουργήσετε ένα «ενοιολογικό» χάρτη με τις πατρίδες των προσφύγων στον Ελλαδικό και στον Ευρωπαϊκό χώρο.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ

Αξιολόγηση

Παρουσιάζονται στην τάξη οι εργασίες και μετά την παρουσίαση κάθε ομάδα αυτοαξιολογείται, εντοπίζοντας τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία της εργασίας της. Παράλληλα κάθε ομάδα αξιολογεί και τις εργασίες των άλλων ομάδων, τονίζοντας, κυρίως, τα θετικά στοιχεία (ετεροαξιολόγηση).

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιανουλόπουλος Γ., «Η ευγενής μας τύφλωσις...», εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999.

Dakin D., Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία 1821-1833, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1983.

Dakin D., Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989.

Δερτιλής Γ., Ιστορία του ελληνικού κράτους, 1830-1920, τόμοι 2, Εστία, Αθήνα 2005.

Δημάκης Ι. Δ., Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων, Θεμέλιο, Αθήνα 1991.

Δημαράς Κ.Θ., Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Ερμής, Αθήνα 1977.

Δημαράς Κ.Θ., Ελληνικός Ρωμαντισμός, Ερμής, Αθήνα 1982.

Εκδοτική Αθηνών (συλλογικό), Ιστορία του ελληνικού έθνους, Αθήνα 1986-2000.

Κιτρομηλίδης Π., Νεοελληνικός διαφωτισμός, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996.

Κρεμμυδάς Β., Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας, Εξάντας, Αθήνα 1988.

Λιάκος Α., Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, ΙΕΠΕΤΕ, Αθήνα 1993.

Μαυρογορδάτος Γ.Θ. & Χατζηιωσήφ Χρ. (επιμ.), Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 1988.

Μουζέλης Ν., Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημιπεριφέρεια, Θεμέλιο, Αθήνα 1987.

Petrooulos J., Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο 1833-1843, τόμοι 2, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1985.

Σκοπετέα Έ., Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα, Πολύτυπο, Αθήνα 1988.

Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα 1830-1922, Θεμέλιο, Αθήνα 1977.

Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999.

Hobsbawm E., Η εποχή των επαναστάσεων, 1789-1848, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990.

Hobsbawm E., Η εποχή του κεφαλαίου, 1848-1875, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994.

Hobsbawm E., Η εποχή των αυτοκρατοριών, 1875-1914, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000.

Hobsbawm E., Η εποχή των άκρων, 1914-1991, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

η) ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΣΕΝΑΡΙΟ

ΤΙΤΛΟΣ: Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 και η μεγάλη ύφεση - Οι κοινωνικές, οι οικονομικές και οι πολιτισμικές διαστάσεις της κρίσης του 1929 στον ελλαδικό και στον ευρωπαϊκό χώρο

Δημιουργός: Κωνσταντίνος Τσιαντής

Τάξη για την οποία προορίζεται η παρέμβαση: Το προτεινόμενο διδακτικό σενάριο εντάσσεται στην ενότητα Κοινωνία-Οικονομία και προορίζεται για μαθητές στην Α΄ Λυκείου.

Χρονική διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες

Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή

Εργαστήριο πληροφορικής με σύνδεση στο διαδίκτυο

Διαδραστικός πίνακας

Βιντεοπρωτόζεκτορας

Φορητός υπολογιστής

Εργαλεία- Λογισμικό:

Διαδίκτυο

Επεξεργαστής Κειμένου (Word)

Φυλλομετρητής διαδικτύου

Μηχανή Αναζήτησης (Google)

Λογισμικό *Centennia*

Εννοιολογικοί χάρτες

Λογοτεχνικά κείμενα

Εκπαιδευτικά λογισμικά του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Π.Ι.)

Ελληνικές κινηματογραφικές ταινίες και ντοκιμαντέρ του αρχείου της ΕΡΤ

Λαϊκά τραγούδια

Γνωστικοί διδακτικοί και παιδαγωγικοί στόχοι:

Να εξοικειωθούν με την ομαδοσυνεργατική προσέγγιση της γνώσης αποκτώντας ρόλους μέσα σε ομάδες.

Να αναπτύξουν πρωτοβουλίες και κριτική σκέψη μέσα από τη διερεύνηση και την επιλογή των πηγών.

Να κατανοήσουν το είδος και την έκταση της οικονομικής κρίσης που, ξεκινώντας από τις ΗΠΑ το 1929, έπληξε σχεδόν ολόκληρο το δυτικό κόσμο κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.

Να γνωρίσουν τις κοινωνικές διαστάσεις της οικονομικής κρίσης του 1929.

Να πληροφορηθούν σχετικά με τις κρατικές προσπάθειες αντιμετώπισης της κρίσης και τη νέα πολιτική που εφαρμόστηκε, το «new deal»

Ειδικοί στόχοι

Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τις κοινωνικές διαστάσεις της κρίσης του 1929 στον Ελλαδικό και στον Ευρωπαϊκό χώρο.

Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τις οικονομικές διαστάσεις της κρίσης του 1929 στον Ελλαδικό και στον Ευρωπαϊκό χώρο.

Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τις πολιτισμικές διαστάσεις της κρίσης του 1929 στον Ελλαδικό και στον Ευρωπαϊκό χώρο.

Στόχοι ψηφιακού γραμματισμού

1. Να εξοικειωθούν οι μαθητές με την αναζήτηση ιστορικού υλικού στο Διαδίκτυο.

2. Να ασκηθούν στην αξιολόγηση των πηγών και των πληροφοριών που εντοπίζουν στο διαδίκτυο.
3. Να ασκηθούν στη δημιουργία πινάκων σε λογισμικό λογιστικών φύλλων.
4. Να γνωρίσουν το υλικό που προσφέρει το «ψηφιακό σχολείο».

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Οργάνωση τάξης

Στο εργαστήριο πληροφορικής, οι μαθητές και οι μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες των 5 παιδιών και κατανέμονται ρόλοι και αρμοδιότητες, για την ομαλή διεξαγωγή του σεναρίου διδασκαλίας.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΣΕΝΑΡΙΟΥ

Για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του διδακτικού σεναρίου χρησιμοποιούνται στοιχεία από τη θεωρία του «εποικοδομητισμού».

ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ

1ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Όνομα ομάδας.....

Όνοματεπώνυμα μαθητών/τριών:

1ο .....

2ο.....

3ο.....

4ο.....

5ο.....

Αφού επισκεφτείτε την ιστοσελίδα σχετικά με την οικονομική κρίση του 1929 και στη συνέχεια διαβάσετε το παράθεμα που ακολουθεί, να συγκεντρώσετε τα αίτια που οδήγησαν στην οικονομική κρίση του 1929.

Πηγή: Η οικονομική κρίση. Τα γεγονότα που δημιουργούν τη σημερινή οικονομική κρίση είναι πολυάριθμα, σύνθετα, συγκεχυμένα: υπερπαραγωγή, υποκατανάλωση. Επακόλουθο της δυσαρμονίας ανάμεσα στην παραγωγή και στην κατανάλωση είναι η ανεργία, η οποία αυξάνει την υποκατανάλωση. Ο φαύλος αυτός κύκλος είναι μία φάση του προβλήματος. Μία άλλη φάση είναι ότι οι τιμές της χονδρικής πώλησης πέφτουν, ενώ αντίθετα ανεβαίνουν οι τιμές της λιανικής πώλησης. Μια τρίτη φάση: όλο και αυξάνονται τα άτομα που ζητούν να προστατευθούν: για παράδειγμα οι αγρότες...αλλά και οι καταναλωτές! Εάν προστατευθεί από το κράτος ο αγρότης, ο καταναλωτής διαμαρτύρεται, και έχει δίκιο: «η ζωή γίνεται πολύ ακριβή και δεν μπορώ να αντεπεξέλθω με αυτά που κερδίζω!». Εάν προστατευθεί ο καταναλωτής, ο αγρότης διαμαρτύρεται, και με το δίκιο του: «δεν πουλώ το σιτάρι μου σε ικανοποιητική τιμή, ώστε να ανταπεξέλθω στα έξοδά μου. Στο εξής θα πάψω να καλλιεργώ σιτάρι». Οι υπεύθυνοι πολιτικοί, που βρίσκονται ανάμεσα στη σφύρα και στον άκμονα προσπαθούν να δώσουν λύσεις στα προβλήματα, χωρίς να το κατορθώνουν. (Άρθρο σε γαλλική εφημερίδα)

2ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Όνομα ομάδας.....

Όνοματεπώνυμα μαθητών/τριών:

1ο .....

2ο.....

3ο.....

4ο.....

5ο.....

Πρώτη δραστηριότητα

Είναι το κραχ του 1929 όμοιο με τη σημερινή οικονομική κρίση;

Να παρακολουθήσετε μέρος του ντοκιμαντέρ για το κραχ του '29 και το βίντεο για τους αστέγους και τα συσσίτια στην Ελλάδα από το «youtube». Στη συνέχεια , αφού κάνετε περαιτέρω έρευνα στο διαδίκτυο να εντοπίσετε τις ομοιότητες και τις διαφορές της κρίσης του '29 με αυτής σήμερα και να τις συγκεντρώσετε σε εννοιολογικό πίνακα που θα φτιάξετε στο «word».

Δεύτερη δραστηριότητα

Να επιλέξετε εικόνες από το διαδίκτυο που να παρουσιάζουν κάποιες από τις κοινωνικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Αφού τις παρατηρήσετε, να αναφερθείτε στις κοινωνικές διαστάσεις της κρίσης του 1929 και να κατασκευάσετε τον αντίστοιχο εννοιολογικό χάρτη.

3ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Όνομα ομάδας.....

Όνοματεπώνυμα μαθητών/τριών:

1ο .....

2ο.....

3ο.....

4ο.....

5ο.....

Αφού κάνετε μια έρευνα στο διαδίκτυο και διαβάσετε και την πηγή που ακολουθεί να απαντήσετε στην εξής ερώτηση: Ποιά νέα οικονομική πολιτική εγκαινιάζει ο αμερικανός πρόεδρος και ποιοί ήταν οι βασικοί της άξονες; Πώς κρίνετε την πολιτική που ακολούθησε ο πρόεδρος Ρούσβελτ ως προς τα αποτελέσματά της;

ΠΗΓΗ: Ο Ρούζβελτ προσδιορίζει τους στόχους του.

Για να κάνουμε τα εργοστάσιά μας και τα αγροκτήματά μας να ξαναδουλέψουν με τη βεβαιότητα ότι θα πωλούν τα προϊόντα τους θα πρέπει να εξασφαλίσουμε στους καταναλωτές τα μέσα για να αγοράζουν τα προϊόντα αυτά. Αλλά για να πραγματοποιηθεί αυτό, θα πρέπει να μην έχουμε ανάμεσα στους καταναλωτές 12 εκατομμύρια ανέργους, οι οποίοι δεν έχουν τη δυνατότητα να αγοράσουν τίποτε. Οι άνθρωποι αυτοί πρέπει να ξαναρχίσουν να εργάζονται και αυτό θα το κατορθώσουμε με τον παρακάτω τρόπο: θα μοιράσουμε την εργασία που σήμερα προσφέρεται ανάμεσα σε αυτούς που απασχολούνται και στους άνεργους ώστε να εξαλείψουμε την ανεργία. Και αυτό θα το κατορθώσουμε εξασφαλίζοντας σε κάθε εργάτη ένα κατώτατο ημερομίσθιο που θα του επιτρέπει να ζει... Εάν όλοι οι εργαζόμενοι κάνουν συγχρόνως το ίδιο πράγμα, κανείς από αυτούς δε θα βρίσκεται σε μειονεκτική θέση. Το πρόβλημα επομένως περιορίζεται στο εξής ερώτημα: θα κατορθώσουμε να πετύχουμε ώστε συγχρόνως όλοι οι εργαζόμενοι να κάνουν το ίδιο;... καμιά επιχείρηση που επιβιώνει από την πληρωμή χαμηλών ημερομισθίων στους εργάτες δεν πρέπει να υπάρχει σε αυτή τη χώρα. (Ρούζβελτ, 17-5-1933)

4ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Όνομα ομάδας.....

Όνοματεπώνυμα μαθητών/τριών:

1ο .....

2ο.....

3ο.....

4ο.....

5ο.....

Να συγκεντρώσετε εικόνες από το διαδίκτυο και να δημιουργήσετε ένα κολάζ με θέμα : “Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης” καθώς και έναν εννοιολογικό χάρτη.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ

Αξιολόγηση

Παρουσιάζονται στην τάξη οι εργασίες και μετά την παρουσίαση κάθε ομάδα αυτοαξιολογείται, εντοπίζοντας τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία της εργασίας της. Παράλληλα κάθε ομάδα αξιολογεί και τις εργασίες των άλλων ομάδων, τονίζοντας, κυρίως, τα θετικά στοιχεία (ετεροαξιολόγηση).

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεβιζάτος Ν., Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974, Θεμέλιο, Αθήνα 1983.
- Βεργόπουλος Κ., Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα, Εξάντας, Αθήνα 1975.
- Βερέμης Θ. & Κρεμμυδάς Β., Ο σύγχρονος κόσμος, Γνώση, Αθήνα 1985.
- Berstein S. & Milza P., Ιστορία της Ευρώπης, τόμοι 3, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.
- Braudel F., Μεσόγειος, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993.
- Burns E.M., Ευρωπαϊκή ιστορία, τόμοι 2, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1984.
- Γιανουλόπουλος Γ., Ο μεταπολεμικός κόσμος (1945-1963), Παπαζήσης, Αθήνα 1992.
- Γιανουλόπουλος Γ., «Η ευγενής μας τύφλωσις...», εξωτερική πολιτική και «εθνικό θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999.
- Dakin D., Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία 1821-1833, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1983.
- Dakin D., Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989.
- Δερτιλής Γ., Ιστορία του ελληνικού κράτους, 1830-1920, τόμοι 2, Εστία, Αθήνα 2005.
- Δημάκης Ι. Δ., Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων, Θεμέλιο, Αθήνα 1991.
- Δημαράς Κ.Θ., Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Ερμής, Αθήνα 1977.
- Δημαράς Κ.Θ., Ελληνικός Ρωμαντισμός, Ερμής, Αθήνα 1982.
- Εκδοτική Αθηνών (συλλογικό), Ιστορία του ελληνικού έθνους, Αθήνα 1986-2000.
- Κιτρομηλίδης Π., Νεοελληνικός διαφωτισμός, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996.
- Κρεμμυδάς Β., Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας, Εξάντας, Αθήνα 1988.
- Κρεμμυδάς Β., Εισαγωγή στην οικονομική ιστορία της Ευρώπης, Γνώση, Αθήνα 1991.
- Λιάκος Α., Η ιταλική ενοποίηση και η Μεγάλη Ιδέα, Θεμέλιο, Αθήνα 1985.
- Λιάκος Α., Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, ΙΕΠΕΤΕ, Αθήνα 1993.
- Μαργαρίτης Γ., Ιστορία του ελληνικού εμφύλιου πολέμου, τόμοι 2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001.
- Μαυρογορδάτος Γ.Θ. & Χατζηιωσήφ Χρ. (επιμ.), Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 1988.
- Μουζέλης Ν., Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημιπεριφέρεια, Θεμέλιο, Αθήνα 1987.
- Mazower M., Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της κατοχής, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995.
- Mazower M., Σκοτεινή ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001.
- Μαζάουερ Μ., Τα Βαλκάνια, Πατάκης, Αθήνα 2002.

- Meignaud J., Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, τόμοι 2, Σαββάλας, Αθήνα 2002.
- Νικολακόπουλος Ηλ., Η καχεκτική δημοκρατία, Πατάκης, Αθήνα 2001.
- Petrooulos J., Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο 1833-1843, τόμοι 2, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1985.
- Σβολόπουλος Κ. (επιμ.), Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995-1997.
- Σκοπετέα Έ., Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα, Πολύτυπο, Αθήνα 1988.
- Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα 1830-1922, Θεμέλιο, Αθήνα 1977.
- Φλάιοερ Χ., Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης, Παπαζήσης, Αθήνα 1988.
- Φυρέ Φρ. & Ριοέ Ντ., Η Γαλλική Επανάσταση, μτφρ. Η. Αθανασιάδης, Β. Μαργιώνη, Εστία, Αθήνα 1997.
- Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999.
- Hobsbaum E., Η εποχή των επαναστάσεων, 1789-1848, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990.
- Hobsbaum E., Η εποχή του κεφαλαίου, 1848-1875, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994.
- Hobsbaum E., Η εποχή των αυτοκρατοριών, 1875-1914, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000.
- Hobsbaum E., Η εποχή των άκρων, 1914-1991, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

Θ) ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΣΕΝΑΡΙΟ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Τίτλος: Οι συντεχνίες στα Γιάννινα (1820-1822)-Πολιτισμικά αγαθά του Ελληνικού και του Ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Τάξη για την οποία σχεδιάζεται η παρέμβαση: Το προτεινόμενο ενδεικτικό σενάριο εντάσσεται στην ενότητα Επιστήμη-Τεχνολογία και στην ενότητα Γράμματα και προτείνεται να οργανωθεί και να υλοποιηθεί στην Α΄ Λυκείου. Αφορά και πραγματεύεται το θέμα των συντεχνιών στα Ιωάννινα κατά τον 19ο αιώνα και τη σχέση τους με τα πολιτισμικά αγαθά του ελλαδικού και του ευρωπαϊκού χώρου. Μέσα από τις σχετικές διδακτικές δραστηριότητες που περιλαμβάνουν τη μελέτη, τη σύγκριση και την ερμηνεία αρχαικών εγγράφων, χαρτών και άλλων πηγών, στόχος μας είναι να μελετήσουμε τους παράγοντες εκείνους που οδήγησαν στην ανάπτυξη αλλά και στην παρακμή των συντεχνιών στα Γιάννινα και τη συνακόλουθη «ώσμωσή» τους με τα πολιτισμικά αγαθά του ελλαδικού και του ευρωπαϊκού χώρου, τα γράμματα και τις επιστήμες.

Χρονική διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες

Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή

Εργαστήριο πληροφορικής με σύνδεση στο διαδίκτυο
Διαδραστικός πίνακας
Βιντεοπρωτόζεκτορας
Φορητός υπολογιστής

Εργαλεία- Λογισμικό:

Διαδίκτυο
Επεξεργαστής Κειμένου (Word)
Φυλλομετρητής διαδικτύου
Μηχανή Αναζήτησης (Google)
Λογισμικό *Centennia*
Εννοιολογικοί χάρτες
Αρχαιακές πηγές
Λογοτεχνικά κείμενα
Επιλεγμένες (από τον καθηγητή) αρχαιακές πηγές και ιστορικά τεκμήρια
Τα λογισμικά *Centennia* και *Inspiration*
Εκπαιδευτικά λογισμικά του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Π.Ι.)

Εργαλεία:

Επεξεργαστής Κειμένου (Word)
Φυλλομετρητής διαδικτύου
Μηχανή Αναζήτησης (Google)
Λογοτεχνικά κείμενα
Επιλεγμένες (από τον καθηγητή) αρχαιακές πηγές και ιστορικά τεκμήρια
Τα λογισμικά *Centennia* και *Inspiration*

Στόχοι

Γνωστικοί διδακτικοί και παιδαγωγικοί στόχοι:

Να εξοικειωθούν με την ομαδοσυνεργατική προσέγγιση της γνώσης αποκτώντας ρόλους μέσα σε ομάδες.

Να ενεργοποιηθούν οι μαθητές στη διερεύνηση και στη δυναμική διαδικασία απόκτησης της γνώσης. Να επιλέγουν και να αναδιοργανώνουν πληροφορίες και σχόλια συνθέτοντας τη δική τους άποψη για τα γεγονότα που μελετούν.

Να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες και κριτική σκέψη μέσα από τη διερεύνηση και την επιλογή των πηγών.

Να εμβαθύνουν στα γεγονότα και να κατανοούν την πολυμορφία και τη διαπλοκή των αιτιακών παραγόντων που επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων.

Να συγκρίνουν καταστάσεις του παρόντος με ανάλογες του παρελθόντος

Να κατανοούν τις ποικίλες συνιστώσες της εξέλιξης και της συμπεριφοράς του ανθρώπου σε συγκε-

κριμένες καταστάσεις και την εξασφάλιση των προϋποθέσεων για την εκδήλωση

υπεύθυνης συμπερι-

φοράς στο παρόν και στο μέλλον.

Ειδικοί στόχοι

Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν την έκταση του πασαλικιού του Αλή Πασά στον ελλαδικό χώρο κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας.

Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τις οικονομικές, κοινωνικές, εκπαιδευτικές και πολιτισμικές διαστάσεις των συντεχνιών στα Γιάννινα.

Να πληροφορηθούν για τα επαγγέλματα και την ιεραρχική δομή των συντεχνιών.

Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν την «ώσμωση» των πολιτισμικών αγαθών σε σχέση με τα επαγγέλματα και την ιεραρχική δομή των συντεχνιών.

Στόχοι ψηφιακού γραμματισμού

1. Να εξοικειωθούν οι μαθητές με τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή αλλά και με τη μεθοδευμένη χρήση του διαδικτύου στη διδακτική διαδικασία.

2. Να ασκηθούν στην αξιολόγηση των πηγών και των πληροφοριών που εντοπίζουν στο διαδίκτυο.

3. Να ασκηθούν στη δημιουργία πινάκων σε λογισμικό λογιστικών φύλλων.

4. Να γνωρίσουν το υλικό που προσφέρει το «ψηφιακό σχολείο», καθώς και λογισμικά, όπως το *Centennia* και το *Inspiration*.

Διαδικασία- στάδια- δραστηριότητες

Η οργάνωση της τάξης

Στο εργαστήριο πληροφορικής, οι μαθητές και οι μαθήτριες χωρίζονται σε 6 ομάδες των 4 ατόμων «υπογράφεται το συμβόλαιο της συν-εργασίας» και κατανέμονται οι ρόλοι και οι αρμοδιότητες για την ομαλή διεξαγωγή του σεναρίου της διδακτικής παρέμβασης.

Οι μαθητές θα εργαστούν στο εργαστήριο πληροφορικής, θα αναζητήσουν τις πληροφορίες που τους ζητούνται από τα φύλλα εργασίας, και θα συνθέσουν τις εργασίες τους. Αρχικώς οι μαθητές ενημερώνονται για την διαδικασία, τους δίνονται οι απαραίτητες διευκρινήσεις και επισημαίνονται τα σημεία που πρέπει να προσέξουν.

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Τα εργαλεία που αξιοποιούνται είναι κατά κύριο λόγο το λογισμικό *Centennia*, και δευτερευόντως το λογισμικό κατασκευής νοητικών χαρτών «*Inspiration*», καθώς και το Διαδίκτυο.

Υπολογιστικά Εργαλεία	Δυνατότητες Εργαλείων	Διδακτικοί Στόχοι
Centennia	Ετεροχρονική σύνδεση ιστορικών γεγονότων Πρόσβαση σε γραπτές πηγές	Μελέτη συνοριακών μεταβολών του πασαλικιού του «Αλή πασά» την περίοδο 1820-1822
Διαδίκτυο	Εντοπισμός πηγών	Έρευνα των πηγών για την κατανόηση της στάσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Inspiration	Οργάνωση και Αναπαράσταση εννοιών	Ανάλυση και ερμηνεία της δομής των πηγών
-------------	-----------------------------------	--

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Στο συγκεκριμένο σενάριο ο καθηγητής έχει επιλέξει και οργανώσει από πριν τις αρχειακές πηγές με τις οποίες θα ασχοληθούν οι μαθητές. Επίσης, ο καθηγητής μετατρέπεται σε σύμβουλο, ο οποίος ενθαρρύνει τους μαθητές να χρησιμοποιήσουν εναλλακτικούς τρόπους συσχέτισης της ιστορικής πληροφορίας για την ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Επιπροσθέτως, θα θέλαμε να τονίσουμε το ρόλο του εκπαιδευτικού ως «μέλους ερευνητικής ομάδας», ο οποίος θα συνεργάζεται με τους μαθητές κατά την εξέλιξη της δραστηριότητας. Επίσης χρειάζεται ο καθηγητής να παρεμβαίνει σε περιπτώσεις που οι μαθητές αναλώνονται σε άσκοπες αναζητήσεις στο διαδίκτυο.

Στο παρόν διδακτικό σενάριο δίνεται έμφαση στις δραστηριότητες εκείνες οι οποίες διαφοροποιούνται από τη γραμμική παράθεση πληροφοριών. Το εκπαιδευτικό λογισμικό Centennia συμβάλλει προς αυτήν την κατεύθυνση, καθώς προσφέρει τη δυνατότητα αξιοποίησης πολλαπλών ειδών πηγών, αναπαράστασης και συσχετισμού δομικών εννοιών, όπως είναι ο χώρος, ο χρόνος, η αιτιότητα, τα τεκμήρια, τα πολιτισμικά αγαθά.

1ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού επισκεφτείτε το διαδίκτυο να βρείτε πληροφορίες σχετικά με τις συντεχνίες στα Γιάννινα το 1820.

2ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού μελετήσετε τις αρχειακές πηγές που παρατίθενται, να καταγράψετε τα είδη των συντεχνιών στα Γιάννινα στα τελευταία χρόνια του Αλή Πασά.

3ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού μελετήσετε τις αρχειακές πηγές, να καταγράψετε τα είδη των επαγγελματιών οι οποίοι συγκροτούν τα μέλη των συντεχνιών στα Γιάννινα στα τελευταία χρόνια του Αλή Πασά.

4ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού χρησιμοποιήσετε το λογισμικό Centennia να βρείτε και να συγκρίνετε τα όρια του πασαλικιού του Αλή Πασά κατά τα έτη 1820-1822 και να τα συγκρίνετε με τα όρια του Ελλαδικού χώρου στη Οθωμανική αυτοκρατορία.

5ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού χρησιμοποιήσετε το λογισμικό Inspiration να δημιουργήσετε ένα νοητικό χάρτη με τα όρια του πασαλικιού του Αλή Πασά κατά τα έτη 1820-1822 και με τα όρια του Ελλαδικού χώρου στη Οθωμανική αυτοκρατορία.

6ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Να συγκεντρώσετε από το διαδίκτυο δημοτικά τραγούδια ή ταινίες ή ντοκιμαντέρ τα οποία να αναφέρονται στα Γιάννινα και στο συντεχνιακό φαινόμενο.

7ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Να δημιουργήσετε ένα «εννοιολογικό» χάρτη με τα επαγγέλματα των συντεχνιών των Ιωαννίνων στα τελευταία χρόνια του Αλή Πασά.

8ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Να συγκεντρώσετε από τη σχολική βιβλιοθήκη τους τίτλους των λογοτεχνικών κειμένων οι οποίοι να αναφέρονται στα Γιάννινα και στο συντεχνιακό φαινόμενο.

9ο ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Να δημιουργήσετε ένα «εννοιολογικό» χάρτη με τα πολιτισμικά αγαθά των συντεχνιών στα Ιωάννινα κατά τα τελευταία χρόνια του Αλή Πασά.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι ΠΗΓΕΣ

Ανέκδοτες

- A. Αρχείον Σταύρου Ιωάννου
- B. Αρχείον Μητροπόλεως Ιωαννίνων
- Γ. Αρχείον Αλή Πασά

A. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ

Αραβαντινός Π., Χρονογραφία της Ηπείρου, τ. Α-Β, εν Αθήναις 1856

Βακαλόπουλος Απ., Πηγές Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού τ.Β Θεσ/κη 1977

B. ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Castellan A L. Lettres sur la Morre l' Hellespont et Constantinople (2me edition) τ. 1 Paris 1820.

Cockerell C. Travels in southern Europe and the Levant, 1810-1817 : the journal of C.R. Cockerell R,A, edited by his son, Samuel Pepys Cockerell, London 1903.

Cousinery E.M., Voyage dans la Mecedoine, τ.Α-Β, Paris 1832.

Hobhouse J,C., A journey through Albania and other provinces turkey in Europe and Asia to Constantinople during the years 1809 and 1810, London 1813.

Holland Henry, Travels in the Ionian Isles, Albania, Thesally, Macedonia, etc, during the years 1812 and 1813 (sec. Edition) τ.Α-Β, London 1819.

Hughes Th., Travels in Sicily, Greece and Albania, τ.Α, London 1820.

Leake W.M., Travels in Northern Greece, τ.1-4 Amsterdam 1967.

Του ίδιου, Travels in the Morea, τ. 1-3 Amsterdam 1968.

Lear Ed., Journals of a landscape painter in Albania, Illyria etc., London 1852.

Ignace Mouradja D' Ohssso, Tableau general de l'Empire Ottoman, τ.1-7, Paris 1788-1824.

Pouqueville F., Voyage dans la Grèce, τ.1-4, Paris 1820.

Του ίδιου, Historie de la régénération de la Grèce, τ.1-4, Paris 1826.

Scrofani Xavier, Voyage en Grèce de...XS, sicilien, fait en 1794 et 1795 traduit de l'italien par. J-F.C.Branvillain, τ.1-3 Paris et Strasbourg, AnIX (1801).

Turner W., Journal of a tour in the Levant, τ.Α., London 1820.

Vaudoncourt G., Memoirs in the Ionian Islands, London 1816.

Viquonsei Auguste, Voyage dans la Turquie d' Europe, Paris 1868, τ. Α+Β.

Γ. ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Αγών (Αθήνα)
Αυγή (Αθήνα)
Εθνοφύλαξ (Αθήνα)
Ήπειρος (Γιάννινα)
Μέλλον (Αθήνα)
Παλιγγενεσία (Αθήνα)
Πύρρος (Αθήνα)
Φωνή της Ηπείρου (Αθήνα)

Δ. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ

Αθηναγόρας (μητροπολίτου Παραμυθιάς), Νέος Κουβαράς, ΗΧ 4 (1929) σ. 1-54.

Αλεξούδης Άνθιμος, Σύντομος ιστορική περιγραφή της Ιεράς Μητροπόλεως Βελεγραδών εν Κερκύρα 1868.

Άμαντος Κ., Η αναγνώρισις υπό των Μωαμεθανών θρησκευτικών και πολιτικών δικαιωμάτων των Χριστιανών και ο ορισμός του Σινάν πασά ΗΧ 5 (1930) σ. 197-210.

Αναστασίου Ιω., Η οικονομική κατάσταση στα Γιάννινα μετά τον πόλεμο του 1837 ΗΕ 3 (1954) σ.586-587.

Του ίδιου, Παλιότερες και νεώτερες ειδήσεις για το Αρχιμανδρειό, Ηπειρωτικό Ημερολόγιο, 3 (1981) σ.27-38.

Αντωνιάδης Γιάννη, Ιωάννου Οικονόμου Λαρισαίου (1783-1842), Επιστολαί διαφόρων, Αθήνα 1964.

Ανώνυμος, Ελληνική Νομαρχία, έκδ. Γ., Αθήνα 1957.

Αποστολίδης Μ., Τα αρχεία του εν Φιλιππουπόλει εσαφίου τεκτόνων, ΑΘΛΓΘ 1 (1934-35) σ.102-130.

Του ίδιου, Τα αρχεία του εν Φιλιππουπόλει εσαφίου των Αμπατζήδων, ΑΘΛΓΘ 3 (1936-37) σ. 145-195, 7 (1940-41) σ.9-65.

Αραβαντινός Σπ., Ιστορία του Αλή πασά του Τεπελενλή, Εν Αθήναις 1895.

Ασδραχάς Σπ., Πραγματικότητες από τον ελληνικό 18^ο αιώνα, «Εποχές» 3 91964) τευχ. 13 (Μάιος) σ.79-100.

Του ίδιου, Μηχανισμοί της οικονομίας των ελληνικών περιοχών, ΙΕΕ, ΙΑ (1975) σ.159-189.

Βακαλόπουλος Άπ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Θεσσαλονίκη 1964, τ. Β'.

Βαρζώκας Κ., Αλέξης Νούτσος, Γιάννινα 1971.

Βηλαρά Ιωάννη, Ονομαστικό της ρομέηκης γλώσσας, Άπαντα Ιω. Βηλαρά, Εταιρεία Ελλ. Εκδόσεων, Αθήνα. Χωρίς χρονολογία.

Βλάχος Κ., Η επανάσταση Συρράκου-Καλαρρυτών στα 1821 «ΗΕ» (Αφιέρωμα 1821-1971) Ιωάννινα Οκτώβριος 1971, σ.177-184.

Βλάχος Ν., Ιστορία των κρατών της Χερσονήσου του Αίμου 1908-1914 τ.1, εν Αθήναις 1940.

Βουραζέλη-Μαρινάκου Ε., Αι εν Θράκη συντεχνίαι των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατίαν, Θεσσαλονίκη 1950.

Βουρνάς Τ., Αλή πασάς Τεπελενλής, τύραννος ή ιδιοφυής πολιτικός, Αθήνα 1978.

Βρανούσης Λ., Αθανάσιος Ψαλίδας, «ΗΕ» 1 (1952) σ. 331-470.

Του ίδιου, Ιστορικά και τοπογραφικά του Μεσαιωνικού κάστρου των Ιωαννίνων, Αθήναι 1968.

Γαρίδης Μ.-Παλιούρας Θ., Συμβολή στην εικονογραφία των Νεομαρτύρων των ΗΧ 22 (1980) σ. 169-205.

Γεδεών Μαν., Αι φάσεις του παρ' ημίν εκκλησιαστικού ζητήματος, Εν Κων/λει 1910.

Γκατσόπουλος Σ., Η εμποροπανήγυρις «Πωγωνιανή» και η πάλαι ποτέ ακμάσασα πόλις Διπαλίτσα «ΗΕ» 9 (1960) σ.142-149 και 220-228.

Γούδας Αναστ., Βίοι Παράλληλοι, τ. Δ, Αθήναι 1871.

Δεσποτόπουλος Αλέξ., Η Επανάσταση κατά το 1828. Οι εξελίξεις του ελληνικού ζητήματος και οι ενέργειες του Καποδίστρια στο διπλωματικό πεδίο ως τον Αύγουστο ΙΕΕ (1975) σ. 495-506.

Ευαγγελίδης Τρύφ., Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τ.2, εν Αθήναις 1894.

Καιροφύλλας Κ., Ο Αλή πασάς όπως τον έζησαν οι περιηγηταί, Αθήναι χωρίς χρονολογία.

Καλλινδέρης Μ., Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί τουρκοκρατίας, εν Θεσσαλονίκη 1958.

Καρατζάς Σταμ., Σμύρνης Τραγωδίες, Αθήνα 1958.

Καρατζένης Δημ., Η επανάσταση της Άρτης του 1854, Αθήναι 1973.

Κονόμος Ν., Ηπειρώτες στη Ζάκυνθο, Ιωάννινα 1964.

Κουγέας Β.Π., Πραγματεία τοπογραφική, ιστορική και εθνολογική της Άπυ Αλβανίας ή Ιλλυρίας, Κάτω Αλβανίας ή Μακεδονικής Ιλλυρίας και Ηπείρου, εν Αθήναις 1905.

Κουμουνδούρου Α., Περί της ενεστώσης καταστάσεως της Ηπείρου «Ελληνισμός» 3 (1900) σ. 289-304.

Κουτσαλέξης Αλεξ., Διαφέροντα και περιεργά τινα ιστορήματα, Απομνημονεύματα Αγωνιστών του '21, Επιμ. Εμμανουήλ Πρωτοψάλτη, εκδ. οίκος Γ. Τσουκαλά, «Βιβλιοθήκη» αρ.7, Αθήνα, σ.210-278.

Κρεμμυδάς Βασ., Το εμπόριο της Πελοποννήσου στο 18^ο αιώνα (1715-1792) Αθήνα 1972.

Του ίδιου, Ιστορία του ελληνικού εμπορικού οίκου της Βενετίας Σελέκη και Σάρρου, Μια στατιστική προσέγγιση «θησαυρίσματα» 12 (1975) σ.171-199.

Του ίδιου, Η οικονομική κρίση στον ελλαδικό χώρο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και οι επιπτώσεις της στην επανάσταση του 1821 «Μνήμων» 6 (1976-77) σ. 16-33.

Κρυστάλλης Κ., Άπαντα, πρόλογος, εισαγωγή, επιμέλεια Γ. Βαλέτα. Αθήναι 1959.

Λαζαρίδης Κ., Το πανηγύρι στον Άγιο Ιωάννη στο Μπισδουνόπουλο στα παλιά τα χρόνια, εφημ. «Ηπειρωτικός Αγώνας» φ. 8-5-1957.

Λάμπας Τ., Αθανάσιος Λιδωρίκης, ο σφραγιδοφύλακας του Αλή πασά, «ΗΕ» 4 (1955) σ. 725-733, 875-832, 976-982, 1083-1086.

Λάσκαρις Μιχ., Το Ανατολικόν Ζήτημα 1800-1923, τεύχ. α', εν Θεσ/κη 1948.

Λειβαδέως Αλέξ., Το Ηπειρωτικόν Κομιτάτον, Αθήναι 1964.

Λυμπερόπουλος Γιάννη, Παναγιώτης Ν. Χατζηνίκου – Κονιτζιώτης (ο ευεργέτης), Ηπειρωτικό Ημερολόγιο 3 (1981) σ.280-285.

Μάξιμος Σεραφείμ, Η αυγή του ελληνικού καπιταλισμού Τουρκοκρατία 1685-1789, έκδ. 3, Αθήναι 1973.

Μελάς Λ., Σελίδες της Ηπείρου, Αθήναι 1963.

Του ίδιου, Ηπειρωτικές σελίδες, Μια οικογένεια μια ιστορία, Αθήναι 1967.

Μέρτζιος Κ., Σταχυολογήματα από τα κατάστιχα του Νοταρίου Κρήτης Μοχαήλ Μαρά (158-1578) «Κρητικά Χρονικά» ΙΕ-ΙΣΤ (1961-62) σ. 228-308.

Μουφίτ Αχμέτ, Αλή πασάς ο Τεπελενλής (1714-1822) μεταφρ. από τα τουρκικά, Α.Ν. Ιορδάνογλου, προλεγόμενα, Σημειώσεις Κώστα Βλάχου, Ιωάννινα 1980.

Μπέττης Στέφ., Παλαιογραφικά επαρχίας Κουρέντων ΗΕ 14 (1965) σ. 49-63.

Του ίδιου, Σταύρος Ιωάννου Τσιαπαλάμος «ΗΕ» 19 (1970) σ. 680-692.

Μυστακίδης Β., Τα εσνάφια, ήτοι τα ρουφέτια της Θεσσαλονίκης, «Ημερολόγιον Θεσσαλονίκης» 1932, σ.266-282.

Νικολαΐδης Δημ., Οθωμανικοί κώδικες, εν Κωνσταντινουπόλει, 1889-1891 τ. Α-Δ.

Νικολαΐδης Ελευθ., Το Αρχεΐον Ιωάννου Λάππα και Αντιγόνης Τζαβέλλα (1912-1913) και η απελευθέρωση των Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1975.

Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., Οι Βαλκανικοί λαοί, Ιωάννινα 1978.

Της ίδιας, Η Ήπειρος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και η εθνική αναγέννηση, Ιωάννινα 1982.

Ξυγγόπουλος Α., Μεσαιωνικά μνημεία Ιωαννίνων ΗΧ 1 (1926) σ. 53-62, 133-147, 295-303.

Οικονόμου Γ., Το Μπισδουνόπουλο και το πανηγύρι στον Αϊ Γιάννη «ΗΕ» 6 (1957) σ. 615-618.

Παναγιωτόπουλος Β., Η βιομηχανική επανάσταση και η Ελλάδα, 1832-1871, στον τόμο «Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια του 19^{ου} αιώνα, έκδ.Θεμέλιο, Αθήνα 1958.

Πατσέλης Νικ., Η οικονομική πολιτική και ο πλούτος του Αλή πασά των Ιωαννίνων, εν Αθήναις 1862.

Κίτσου-Πιτούλη Χρυσ., Αλέξης Νούτσος, Αθήνα 1976.

Πλουμίδης Γ., Ο Ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του (1905-περ. 1912) «Δωδώνη» 6 (1977) σ.355-375.

Πυρσινέλλας Βασ., Η ίδρυσις των Ιωαννίνων και η ονομασία αυτών, Ανάτυπον από τον Η' τόμο της «ΗΕ», Ιωάννινα 1959.

Ράμφος Κ., Αι τελευταίαι ημέραι του Αλή πασά, Αθήναι 1897.

Σακελλαρίου Μ., Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821), Αθήνα 1978, ανατύπωση.

Σιμόπουλος Κυρ., Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1810-1821, Αθήνα 1975, τ.Γ₂.

Σιορόκας Γ., Το Γαλλικό Προξενείο Άρτας (1702-1789), Ιωάννινα 1981.

Σκαρλάτος Βυζάντιου, Η Κωνσταντινούπολις, Αθήναι 1869.

Σκιώτης Δ.Ν., Από ληστής πασάς. Τα πρώτα βήματα στην άνοδο του Αλή πασά των Γιαννίνων (1750-1784) «Θησαυρίσματα» 6 (1969) σ.257-290.

Σούλη Χρ., Επιγραφαί και ενθυμήσεις Ηπειρωτικάί ΗΧ 9 (1934) σ.81-126.

Της ίδιας, Το ισνάφι των Γουναράδων «Συνεταιριστής» αριθμ.104-106, σ.83-87.

Της ίδιας, Ελληνική λαϊκή τέχνη, «ΝΕ» ΝΗ 2 (1975) σ.468-512.

Χιώτης Παναγ., Ιστορικά απομνημονεύματα της Νήσου Ζακύνθου, εν Κερκύρα 1858, τ. Β'.

Χρηστοβασίλης Χρ., Η Ήπειρος γεωγραφικώς και εθνολογικώς μέχρι σήμερα «Ελληνισμός» 8 (1905) σ.17-33, 140-146, 205-208, 447-451, 497-502.

Χριστοφίλοπούλου Α., Το επαρχικόν βιβλίον Λέοντος του Σοφού και αι συντεχνίαι εν Βυζαντίω, Αθήναι 1935.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

Andreades André, L'administration financière de la Grèce sous la domination turque «Ανδρεάδου Έργα» Αθήναι 1938, τ.Α, σ.675-720.

Του ίδιου, Ali pacha de Tebelin, économiste et financière «Ανδρεάδου Έργα» τ. Α, Αθήναι 1938, σ.675-720.

Ars G.L., Albanija i Epir v Konce XVIII-nacale XIX v, Moskva 1963, μετάφρ. Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδος: Η Αλβανία και η Ήπειρος κατά τα τέλη του 18^{ου} αρχάς 10^{ου} αιώνας. Τα πασαλίκια της Δυτικής Αλβανίας επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, Μόσχα, έκδ. Ακαδημίας Επιστημών ΕΣΣΔ - Ινστιτούτου Ιστορίας 1963.

Asdrachas, Quelques aspects des économies villageoises au début de XIXe siècle: fiscalité et rentes foncières, Aspects du change-ment social dans la campagne grecque, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Numero Spécial, 1981, σ.170-171, σημ.21.

Beldiceanu Nicoara, Le monde Ottoman des Balkans (1402-1566) Variorum London 1976,

Berl A., Une course en Epire «L' Hellénisme» χρ. 6 τευχ. σ.1-43.

Bessieres Julien, Mémoire sur la vie et la vie et la puissance d'Ali pacha visir de Jannina a Paris 1820.

Cvetkova B.A., Contribution à l'étude des impôts extraordinaires (avariz i divaniye ve tekelif orfiye) en Bulgarie sous la domination turque, l'impôt «nuzul» «Rocnik Orientalistyczny» 13 (1959) σ.57-65.

Damjanov S., Sur le développement industriel du Sud-Est européen à la fin du XIXe et au début du XXe siècles « Etude balkaniques » 18 (1979) σ. 3-30.

Davenport R.A., The life of Ali pacha of Tepeleni, vizier of Epirus, London 1837.

Frasheri Kristo, Historie d' Albanie Tirana 1964.

Gibb Hamilton – Bowen Harold, Islamic Society and the West Islamic Society in the Eighteenth Century, London – N. York – Toronto.

Ihciev D.A., Esnafski document i esnafski organizachi v tursko vreme “Spisanie na balgarskoto ikonomicesko drustvo” Sofia 1907, τ.3, σ. 446 κ.ε.

Inalcik Halil, The Ottoman Empire, London 1978.

Του ίδιου, Capital formation in the Ottoman Empire (ο σχηματισμός κεφαλαίου στην Οθωμανική αυτοκρατορία, Μετάφρ. Ντόρας Μαμαρέλη, στον τόμο Οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας, ΙΕ-ΙΘ, Αθήνα 1979, σ.499-530.

Manzour Ibrahim Efendj, Mémoires sur la Grèce et l’Albanie pendant le gouvernement d’Ali pacha, Paris 1827.

Mehlan Arno, Die Handelstassen des Balkans wahrend de Turkenzeit (Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια, Μετάφρ. Έλλης Παπαδημητρίου στον τόμο οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας ΙΕ-ΙΘ, Αθήνα 1979 σ.369-407).

Morawitz Charles, Les finances de la Turquie, Paris 1902.

Laburie Emmanuel ie Roy, Histoire et Climat, Annales 14 (1959) τεύχ.1, σ.3-34.

Olteanu St.-Serban C., Mestesugurile den Tara Romaneasca si Moldova in evul mediu, Bucuresti 1969.

Pantazopoulou Nik., Community laws and customs of Western Macedonia under Ottoman Rule, “Balkan Studies” 2 (1961) σ.1-22.

Mahmout Rayf Effenti, Tableau de nouveaux règlements de l’empire Ottoman, composé par M.R.E. Constantinople 1798.

Rolley D.-De Nisme M., La Macédoine et l’Epire, Paris 1911.

Schurtz H., Türkische Bazare und Zünfte «Zeitschrift für Sozialwissensbaften» Berlin 6 (1903).

Serban G., Le rôle économique de villes roumaines au XVIIe at XVIIIe siècles. Le contexte de leurs relations avec l’Europe du Sud-est «Studia Balcanica» 3 (1970) σ.139-153.

Shkodra Z., Esnafet Shqiptare, Tirane 1973.

Του ίδιου, Les esnaf ou corporations dans la période de la renaissance nationale «S.A.» 15 (1978) σ.93-128.

Stoinovich Train, Conquering orthodox Merchant (Ο κατακτητής ορθόδοξος βαλκάνιος έμπορος) Μετάφρ. Ντόρας Μαμαρέλη στον τόμο Οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας ΙΕ-ΙΘ Αθήνα 1979, σ.287-345.

Svoronos N.G., Le commerce de Salonique au XVIII siècles, Paris 1956.

Todorov N., La ville sous les ottomans, Variorum Reprints, London 1977.

Vajda G., Les corps de métiers en Turquie d’ après deux publications de VI. Gordlevskij, «Revue des Etudes Islamiques» Paris 1934, τεύχ. 1, σ. 79-88.

Viora E., Bisedime mbi historine bujqesore te Shqipnise, Tirane 1949.

Vruonis Speros, Byzantine Δημοκρατία and the guilds in the eleventh century “Dumbarton Oaks Papers” 17 (1963).

Του ίδιου, The Buzantine Legacy and ottomans Forms “Dumbarton Oaks Papers” 23-24 (1969-1970).

4. Αξιολόγηση

Αρχική (διαγνωστική) και διαμορφωτική Αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή

Τόσο η αρχική όσο και η διαμορφωτική αξιολόγηση προτείνεται να γίνει με «νεωτερικούς» και «μετανεωτερικούς» διαφοροποιημένους τρόπους λαμβάνοντας υπόψη τη γνωστική πολλαπλότητα των μαθητών.

Εναλλακτικώς μπορούν να χρησιμοποιηθούν κριτήρια που να αποκλείουν ή τουλάχιστον θα μειώνουν το βερμπαλισμό και τη μηχανιστική και στεία απομνημόνευση.

Συνιστάται η αξιολόγηση αυτή να γίνεται με «ανοιχτά βιβλία», κείμενα και τεκμήρια.

Μπορεί να έχει διάφορες εναλλακτικές μορφές, οι οποίες θα αποσκοπούν στην ανατροφοδότηση των μαθητών/μαθητριών, να συνεκτιμώνται οι ατομικοί φάκελοι των μαθητών (portfolio), οι συνθετικές εργασίες (ομαδικές ή ατομικές) κ.ά. και θα πρέπει στοχεύει στην απόκτηση μεταγνωστικών ικανοτήτων και πολυγραμματισμών.

Παράδειγμα κριτηρίου διαγνωστικής και διαμορφωτικής αξιολόγησης της Ενότητας Κοινωνία-Οικονομία (βλέπε ενδεικτικό σενάριο διδακτικής αξιοποίησης του τοπικού πολιτισμού)

Α) Φύλλα αρχικής (διαγνωστικής) αξιολόγησης της επίδοσης του μαθητή

1ο ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Να γράψετε με δικά σας λόγια σε μία παράγραφο των δέκα (10) γραμμών τι καταλαβαίνετε ακούγοντας τη λέξη «συντεχνίες».

2ο ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Αφού μελετήσετε το ακόλουθο απόσπασμα του κειμένου, συμπληρώστε το 1^ο φύλλο αξιολόγησης με πρόσθετες πληροφορίες, που αφορούν ειδικότερα τις συντεχνίες στα Γιάννινα:

[...] Αλλά και προς τα τέλη του 17^{ου} αιώνα μαθαίνουμε έμμεσα από τυχαίο περιστατικό τα ονόματα διαφόρων γιαννιώτικων συντεχνιών που συμμετέχουν σε ένα πραγματικά ενδιαφέρον και αξιοπερίεργο φυσικό φαινόμενο. Ακολουθώντας και τα Γιάννινα το φαινόμενο αυτό που παρατηρήθηκε με αυξομειώσεις στα Βαλκάνια, για δυο περίπου αιώνες, γνωστό ως «εποχή του παγετού» (age glaciere) γνώριζαν κάθε τόσο μεγάλες περιόδους ψύχους. Στις εξάρσεις του φαινομένου η λίμνη των Ιωαννίνων πάγωνε ολόκληρη. Έτσι, στις 15 Ιανουαρίου του 1687 πάγωσε για άλλη μια φορά η «Παμβώτιδα» γεγονός που έδωσε την ευκαιρία στους κατοίκους της πόλης να προσδώσουν με τις εκδηλώσεις τους μια ασυνήθιστη πανηγυρική όψη στην περιοχή αυτή.

Ο ιερομόναχος Παΐσιος περιγράφει λεπτομερειακά το γεγονός και αναφέρει μεταξύ των θεατών και γλεντοκόπων, μαστόρων και καλφάδων, σεμεντζήδες, κρασοπούλους, χρυσικούς, παπουτζήδες και γουναράδες.

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα τα Γιάννινα, ακολουθώντας τη γενικότερη οικονομική και συντεχνιακή εξέλιξη που παρουσιάζουν οι πιο αξιόλογες υπόδουλες πόλεις-κέντρα του Οθωμανικού Κράτους, διαπρέπουν στην οικονομία, με αποτέλεσμα στα 1702 ο προξενικός πράκτορας της Γαλλίας Garnier, διορισμένος τότε στη Σαγιάδα, να το παρομοιάζει χωρίς τον παραμικρό δισταγμό με τη Μασσαλία της εποχής εκείνης. Από τα συντεχνιακά προϊόντα των βιοτεχνιών δίνει έμφαση στα χειροτεχνήματα και τα μικρού μεγέθους κατεργασμένα δέρματα της πόλης.[...]

3ο ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Να ερευνήσετε τη σχολική βιβλιοθήκη και να συγκεντρώσετε τίτλους κειμένων, οι οποίοι αναφέρονται στα Γιάννινα κατά την περίοδο του Αλή Πασά.

B. Φύλλα διαμορφωτικής (ενδιάμεσης) αξιολόγησης της επίδοσης του μαθητή

1ο ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Να επισκεφτείτε το διαδίκτυο και να εντοπίσετε την προσφορά πολιτισμικών «αγαθών» από τις συντεχνίες στα Γιάννινα το 1820.

2ο ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Αφού μελετήσετε τις αρχαιακές πηγές που σας παρατίθενται, να καταγράψετε τις γιαννιώτικες συντεχνίες που δρούσαν στον ευρωπαϊκό χώρο κατά τα χρόνια του Αλή Πασά.

3ο ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Να δημιουργήσετε ένα «εννοιολογικό» χάρτη με τα πολιτισμικά «αγαθά» που προσέφεραν οι συντεχνίες στα Ιωάννινα κατά τα τελευταία χρόνια του Αλή Πασά.

4ο ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Να δημιουργήσετε ένα «εννοιολογικό» χάρτη με τα επαγγέλματα των συντεχνιών των Ιωαννίνων, τις περιοχές στον ευρωπαϊκό χώρο, όπου εμπορεύονταν και το είδος ή τα είδη της πολιτισμικής τους προσφοράς στην πόλη των Ιωαννίνων κατά τη διάρκεια της οθωμανικής διοίκησης του Αλή Πασά.

Τελική Αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή

Η τελική αξιολόγηση ακολουθεί το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο, που θεσπίζεται από την πολιτεία.

5. Υποστηρικτικά κείμενα

1. Η καταγωγή της ελληνικής σκέψης. Εισαγωγή

Μετά την ανάγνωση της μυκηναϊκής γραμμικής γραφής Β, η χρονολογία των πρώτων ελληνικών κειμένων που διαθέτουμε υποχώρησε κατά μισή χιλιετία. Το βάθεμα αυτό της χρονολογικής προοπτικής τροποποιεί όλο το πλαίσιο, μέσα στο οποίο τοποθετείται το πρόβλημα της ελληνικής σκέψης. Ο ελληνικός κόσμος ο πιο παλιός, τέτοιος που μας τον παρουσιάζουν οι μυκηναϊκές πινακίδες, συγγενεύει, σε πολλά του σημεία, με τα βασίλεια της Εγγύς Ανατολής που είναι σύγχρονά του. Ήδρια μορφή κοινωνικής οργάνωσης, ένα είδος ζωής ανάλογο κι ένας τύπος ανθρώπου γειτονικός παρουσιάζονται μέσα στα κείμενα της γραφής Β της Κνωσού, της Πύλου ή των Μυκηνών και μέσα στα αρχεία της σφηνοειδούς γραφής, που βρέθηκαν στο Ουγκαρίτ, στο Αλαλάχ, στο Μαρί ή στη χιτιτική Χαττούσα. Αντίθετα, όμως, όταν διαβάζουμε τον Όμηρο, η εικόνα αλλάζει. Είναι τώρα μια άλλη κοινωνία, ένας κόσμος ανθρώπινος ήδη διαφορετικός. Που αποκαλύπτονται μέσα στην *Ιλιάδα*, σαν, ακόμη από την ομηρική εποχή, οι Έλληνες να μη μπορούσαν να εννοήσουν με ακρίβεια την όψη του μυκηναϊκού πολιτισμού, με τον οποίο θεωρούσαν ότι συγγένευαν και τον οποίο πίστευαν ότι ξαναζωντάνευαν από το παρελθόν με τα τραγούδια των αοιδών τους.

Αυτή την τομή μέσα στην Ιστορία του ανθρώπινου τύπου που παρουσιάζει ο ελληνισμός, πρέπει να προσπαθήσουμε να την εννοήσουμε και να την τοποθετήσουμε με ακρίβεια. Η θρησκεία και η μυθολογία της κλασσικής Ελλάδας ριζώνουν κατ'ευθείαν, όπως το έδειξε ιδιαίτερα ο Μ. Ρ. Nilsson, μέσα στο μυκηναϊκό παρελθόν. Όμως σε άλλους τομείς, η ρήξη με το παρελθόν παρουσιάζεται βαθιά. Όταν, κατά το 12ο αιώνα π.Χ., το μυκηναϊκό κράτος καταρρέει κάτω από την πίεση των δωρικών φύλων που εισορμούν στην ηπειρωτική Ελλάδα, δεν είναι μια απλή δυναστεία, που υποκύπτει μέσα στην πυρκαϊά που ερειπώνει με τη σειρά την Πύλο και τις Μυκίνες. Είναι ένας τύπος βασιλείας που για πάντα

καταστρέφεται, μια ολόκληρη μορφή κοινωνικής ζωής, συγκεντρωμένη γύρω στο παλάτι, που τελειωτικά καταργείται, μια προσωπικότητα, ο θεϊκός βασιλιάς, που εξαφανίζεται από τον ελληνικό ορίζοντα. Η κατάρρευση του μυκηναϊκού συστήματος ξεπερνά κατά πολύ, στις συνέπειές της, τον τομέα της πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας. Αντανακλά στην ίδια την ανθρώπινη σύσταση του Έλληνα· τροποποιεί το πνευματικό του σύμπαν, μεταμορφώνει μερικές από τις ψυχολογικές του στάσεις. Η εξαφάνιση του Βασιλιά μπόρεσε από τότε να προπαρασκευάσει, στο τέλος της μακρινής περιόδου απομόνωσης κι αποκατάστασης που ονομάζουν ελληνικό Μεσαίωνα, μια διπλή κι αλληλέγγυη καινοτομία : το θεσμό της Πόλης και τη γέννηση της ορθολογικής σκέψης.

Πραγματικά, όταν, προς το τέλος της γεωμετρικής περιόδου (900 - 750), οι Έλληνες ξαναρχίζουν, στην Ευρώπη και στην Ιωνία, τις σχέσεις, που είχαν διακοπεί για πολλούς αιώνες, με την Ανατολή, όταν ανακαλύπτουν πάλι, διαμέσου των πολιτισμών που εκεί διατηρήθηκαν, μερικές όψεις από το δικό τους παρελθόν της εποχής του χαλκού, δεν μπαίνουν, όπως το είχαν κάνει οι Μυκηναίοι, στο δρόμο της μίμησης και της αφομοίωσης. Μέσα στην πλήρη ανανέωσή του την ανατολίζουσα, ο Ελληνισμός βεβαιώνεται σαν τέτοιος απέναντι της Ασίας, σαν, από την ανανεωμένη επαφή του με την Ανατολή, να έπαιρνε καλύτερα συνείδηση του εαυτού του. Η Ελλάδα αυτοαναγνωρίζεται μέσα σε κάποια μορφή κοινωνικής ζωής και μέσα σ' ένα τύπο περίσκεψης, πού ορίζουν στα ίδια τα μάτια της την πρωτοτυπία και την ανωτερότητά της πάνω στο βαρβαρικό κόσμο. Στη θέση του Βασιλιά, που η παντοδυναμία του δρούσε χωρίς έλεγχο και χωρίς όρια, μέσα στη μυστικότητα του παλατιού, η ελληνική πολιτική ζωή θέλει τον εαυτό της όργανο δημόσιας συζήτησης, μέσα στον ανοιχτό χώρο της Αγοράς, που γίνεται από πολίτες θεωρούμενους σαν ίσους και για τους οποίους το Κράτος είναι κοινή υπόθεση. Αντί για τις αρχαίες κοσμογονίες τις συνδεμένες με τις βασιλικές τελετουργίες και τους μύθους της εξουσίας, μια νέα σκέψη ζητά να θεμελιώσει την τάξη του κόσμου πάνω σε σχέσεις συμμετρίας, ισορροπίας και ισότητας ανάμεσα στα διάφορα στοιχεία που συνθέτουν τον κόσμο.

Αν θέλουμε να καταχωρήσουμε την πράξη γέννησης του ελληνικού Λόγου, ν' ακολουθήσουμε το δρόμο απ' όπου αυτός μπόρεσε ν' απαλλαγεί από τη θρησκευτική νοοτροπία, να δείξουμε εκείνο που οφείλει στο μύθο και πώς μπόρεσε να τον ξεπεράσει, πρέπει να παραβάλουμε και να συγκρίνουμε με το μυκηναϊκό φόντο αυτή τη στροφή του 8ου ως τον 7ο αιώνα, κατά την οποία η Ελλάδα κάνει ένα νέο ξεκίνημα κι εξερευνά τους δρόμους τους δικούς της. Είναι εποχή αποφασιστικής αλλαγής που, μέσα στην περίοδο ακόμη όπου θριαμβεύει ο επηρεασμένος από την ανατολή ρυθμός, βάζει τα θεμέλια του καθεστώτος της Πόλης κι ασφαλίζει, με την εκλαϊκευση της πολιτικής σκέψης, την άνοδο της φιλοσοφίας.

Jean-Pier Vernant, Η καταγωγή της ελληνικής σκέψης, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1965, σελ. 7-9.

2. Η αρχαία Ελλάδα: σπέρμα και όχι πρότυπο

Ίσως δεν θα 'ταν άσκοπο να πω παρεμπιπτόντως ότι το ενδιαφέρον μου για την αρχαία ελληνική δημοκρατία, και, γενικότερα, για την αρχαία ελληνική δημιουργία -ενδιαφέρον πάρα πολύ παλιό- αναζωπυρώθηκε κατά την εξέλιξη της σκέψης μου και, ιδιαίτερα, μετά από την κριτική στην οποία υπέβαλα την παραδοσιακή επαναστατική ιδεολογία, και πιο συγκεκριμένα τον μαρξισμό. Η αναζωπύρωση αυτή είναι συνέπεια της αναγνώρισης ορισμένων βασικών στοιχείων που δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά στην αρχαία Ελλάδα. Τα στοιχεία αυτά χάθηκαν στη συνέχεια μέσα στην Ιστορία με την παρακμή της αρχαίας ελληνικής πόλης, με την άνοδο και την κυριαρχία της Ρώμης και με την εμφάνιση και εγκαθίδρυση του χριστιανισμού- ξαναδημιουργήθηκαν στην δυτική Ευρώπη κατά το τέλος του Μεσαίωνα, όταν ξαναδημιουργήθηκαν, όπως στην αρχαία Ελλάδα, *πόλεις*, δηλαδή κοινότητες, οι οποίες ξαναπροσπάθησαν -μέσα σε συνθήκες τελείως διαφορετικές από τις αρχαίες ελληνικές να αυτοκυβερνηθούν κατά το δυνατόν, παλεύοντας εναντίον της φεουδαρχίας, εναντίον της εκκλησίας, εναντίον της απόλυτης μοναρχίας, συνάπτοντας εναλλάξ συμμαχίες με την μια ή την άλλη απ' αυτές τις δυνάμεις, για να μπορέσουν να επιβιώσουν σαν αυτοκυβερνούμενες, ως ένα βαθμό, πολιτικές κοινότητες.

Οι πόλεις αυτές είναι δημιουργία της αστικής τάξης. Χρησιμοποιώ εδώ τον όρο αυτό με την πρωταρχική του έννοια, που χαρακτηρίζει τους πρώτους αστούς, τους πρώτους

βιοτέχνες και εμπόρους, τους «φυγάδες δουλοπάροικους από το φεουδαρχικό κτήμα», όπως τους αποκαλούσε ο Μάρξ, οι οποίοι βρίσκανε ελευθερία και προστασία μέσα στα τείχη μιας πόλης που σιγά σιγά, αποσπούσε ορισμένα προνόμια και ορισμένες ελευθερίες από τις υπάρχουσες τότε εξουσίες, που ήδη ανέφερα: τον μονάρχη, τους φεουδάρχες και την εκκλησία.

Από την άποψη αυτή, το χαρακτηριστικό της ευρωπαϊκής Αναγέννησης -στις αρχές της- είναι η αναδημιουργία μιας πραγματικής *πολιτικής κοινότητας*, πολιτικής όχι με την τρέχουσα έννοια, συνώνυμη της ψηφοθηρίας, των παρασκηνιακών ελιγμών και των μεγαλόστομων προεκλογικών υποσχέσεων, αλλά με την μεγάλη και σημαντική έννοια που αφορά την αυτοθέσμιση και την πράξη μιας ανθρώπινης κοινότητας, της οποίας τα μέλη θέλουν πράγματι να επωμισθούν την ρύθμιση των κοινωνικών τους σχέσεων, θέλουν κατά κάποιο τρόπο να είναι *αυτόνομοι*.

Τέτοια πολιτική κοινότητα, για πρώτη φορά, δημιουργείται στην αρχαία Ελλάδα, και αυτή ακριβώς είναι η σημασία που έχει για μας σήμερα τόσο η αρχαία ελληνική δημοκρατία όσο και η αρχαία ελληνική δημιουργία γενικότερα.

Θα ήθελα, στο σημείο αυτό, να ξεκαθαρίσω ευθύς εξ αρχής την θέση μου, ώστε να αρθεί κάθε ενδεχόμενο παρεξήγησης. Δεν βλέπω, όπως νομίζω ότι και κανείς δεν μπορεί να δει, εκτός αν είναι τελείως φαντασιόπληκτος ή προγονόπληκτος, την αρχαία Ελλάδα ως πρότυπο το οποίο θα αρκούσε να το αντιγράψουμε για να βρούμε την ελευθερία, την δικαιοσύνη, την ισότητα και παν το αγαθόν.

Η αρχαία Ελλάδα δεν είναι πρότυπο, ούτε μοντέλο προς μίμηση, όπως άλλωστε δεν μπορεί να είναι κανένα ιστορικό έργο σε οποιονδήποτε τομέα. Θεωρώ, όμως, ότι μπορεί να λειτουργήσει για μας σαν γονιμοποιό σπέρμα, δεδομένου ότι μας επιτρέπει να δούμε εν τη γενέσει τους πληθώρα στοιχείων πάντοτε επίκαιρων -μπορεί και πρέπει να είναι για μας κέντρισμα, έμπνευση και πηγή ιδεών.

Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1986, σελ. 10-11.

3. Η ανακάλυψη της επιστήμης στην αρχαία Ελλάδα

Αυτοί λοιπόν που δημιούργησαν την επιστήμη ήταν οι αρχαίοι Έλληνες, αν και πρέπει να σημειώσουμε, ότι έλαβαν αξιοσημείωτες γνώσεις και από άλλους πολιτισμούς. Οι Έλληνες όμως ήταν εκείνοι που παρέλαβαν τις τεχνολογίες των πρώιμων πολιτισμών, με πιο σημαντικούς αυτούς των Βαβυλωνίων και των Αιγυπτίων, και τις μετέβαλαν σε επιστήμη. [...]

Η απώτερη όμως προέλευση της επιστήμης βρίσκεται στους Έλληνες. Απέρριψαν εξηγήσεις που είχαν τη μορφή μύθων και ανάγονταν στις ιδιοτροπίες θεών, και εξέλαβαν τον κόσμο τους ως ένα εξ ολοκλήρου φυσικό και καλά οργανωμένο περιβάλλον. Αντιδιαστέλλοντας το φυσικό από το υπερφυσικό, ανακάλυψαν κατ' ουσίαν τη φύση. Άρχισαν να συγκροτούν θεωρίες για την περιγραφή και την κατανόηση του κόσμου τους. Οι εν λόγω θεωρίες ήταν εκφρασμένες με φυσικούς όρους, και είναι σημαντικό το γεγονός ότι οι θεωρίες αυτές μπορούσαν να συζητηθούν και να βελτιωθούν με τρόπους που ήταν ανέφικτοι για τους μύθους. Αυτή η ταχεία αύξηση της συγκρότησης των εν λόγω θεωριών τους αποτελεί ίσως το πιο αξιοσημείωτο γεγονός όσον αφορά τους αρχαίους Έλληνες. Όπου και αν κοιτάξει κανείς —στην κοσμολογία, τη θεωρία της ύλης, την ιατρική—, τους παρατηρεί να πραγματοποιούν τεράστια διανοητικά άλματα και να καταλήγουν σε νέες, πληρέστερα τεκμηριωμένες θεωρίες. [...]

Αυτό λοιπόν είναι το επίτευγμα που πραγματοποίησαν οι αρχαίοι Έλληνες, με αποτέλεσμα τη θεμελίωση της επιστήμης. Μπορούμε επίσης να θέσουμε το ερώτημα: Γιατί η επιστήμη άρχισε με τους αρχαίους Έλληνες; Γιατί, πιο συγκεκριμένα, η επιστήμη άρχισε με τους Μιλησίους; Το να δηλώσουμε ότι υπήρξε ένα ελληνικό «θαύμα» που οδήγησε στη γένεση της επιστήμης και της φιλοσοφίας δεν θα εξηγούσε τίποτε, αντίθετα θα αγνοούσαμε ένα από τα καίρια διδάγματα των Μιλησίων. Ενώ οι Μιλήσιοι κατόρθωσαν αρκετά πράγματα, είναι σημαντικό το να σχετικοποιήσουμε κάπως τα επιτεύγματά τους. Ούτε δημιούργησαν επιστήμη από το μηδέν, ούτε της προσέδωσαν την οριστική μορφή της. Ήταν σε σημαντικό βαθμό υπόχρεοι σε άλλους πολιτισμούς, ιδιαίτερα σ' αυτούς των

Βαβυλωνίων και των Αιγυπτίων. Ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία σε σχέση με τους Μιλησίους δεν ήταν η πραγματική ποιότητα των θεωριών τους, αλλά το γεγονός ότι συνέλαβαν την ιδέα του κόσμου ως οργανωμένου και φυσικού χώρου, ο οποίος ήταν δυνατόν να εξηγηθεί με θεωρίες. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την πνευματική και τη θρησκευτική ανεκτικότητα της αρχαιοελληνικής κοινωνίας επέτρεψε στην ελληνική επιστήμη και φιλοσοφία να εξελιχθούν ραγδαία. Πρώτα οι Προσωκρατικοί, ύστερα ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης και οι στοχαστές των ελληνιστικών χρόνων προώθησαν την προσπάθεια εξήγησης του κόσμου με φυσικούς όρους. Το ελληνικό επίτευγμα υπήρξε έργο πολλών ανθρώπων κατά τη διάρκεια μιας μακράς χρονικής περιόδου. [...]

Οι συνθήκες που βοήθησαν τους Έλληνες ήταν η απουσία επίσημης κρατικής θρησκείας και ιερατικής οργάνωσης, καθώς και η ελευθερία της έκφρασης, σε συνδυασμό με μια κοινωνία αρκετά ευημερούσα ώστε κάποιοι άνθρωποι να έχουν τον ελεύθερο χρόνο να διερευνούν ζητήματα σχετιζόμενα με τη φύση του κόσμου. Επίσης οι τεχνολογικές βάσεις σε κάποιους τομείς (γεωμετρία, αστρονομία, ιατρική) υπήρχαν ήδη, και συνεπώς είχαν ωριμάσει οι συνθήκες για τη μετεξέλιξή τους σε επιστήμη. Η ελληνική κοινωνία με την αγάπη της για κριτική, αμφισβήτηση και γνώση, αποδείχθηκε εξαιρετικά γόνιμο έδαφος, άπαξ και σπάρθηκαν οι σπόροι της επιστήμης.

Η ελληνική επιστήμη χαρακτηριζόταν από σαφώς μεγάλες συμβολές αλλά και από αδυναμίες. Σε πολύ γενικό επίπεδο, οι σημαντικές συμβολές και τα μεγάλα επιτεύγματα ήταν σχεδόν όλα νοητικά και θεωρητικά, ενώ οι αδυναμίες ήταν κυρίως πρακτικές. Το γεγονός ότι η ελληνική φιλοσοφία και επιστήμη ήταν τόσο στενά συνυφασμένες αποτελούσε δίκωπο μαχαίρι. Επέτρεψε στους Έλληνες να αναπτύξουν αυτό που ήταν τόσο απεγνωσμένα αναγκαίο —μια φυσική αντίληψη του κόσμου που τους περιέβαλλε καθώς επίσης και ένα θεωρητικό περίγραμμα για τις επιστήμες. Τους επέτρεψε επίσης να αποκοπούν από τη μυθοποιητική σκέψη. Η άλλη όψη αυτής της κατάστασης είναι ότι μερικοί από τους φιλοσόφους-επιστήμονες, σε καμιά περίπτωση όμως όλοι, ενδιαφέρονταν μόνο για τη φιλοσοφική και θεωρητική πλευρά της επιστήμης και αμελούσαν τις πρακτικές εφαρμογές της. Αναμφισβήτητα οι πλέον τεκμηριωμένοι τομείς της ελληνικής επιστήμης ήταν αυτοί στους οποίους δεν υπήρχε ανάγκη παρατήρησης, πειράματος ή κάποια ιδιαίτερη εξάρτηση από την τεχνολογία, ή εκείνοι οι τομείς στους οποίους, για κάποιο ειδικό λόγο, οι Έλληνες είχαν κληρονομήσει έναν ικανοποιητικό αριθμό εμπειρικών δεδομένων ή δεν είχαν καμιά αντίρρηση να συλλέξουν τέτοια δεδομένα. Έτσι τα ελληνικά μαθηματικά και η γεωμετρία ήταν εξελιγμένα, επειδή οι τομείς αυτοί, όπως τους αντιλαμβάνονταν οι Έλληνες, δεν απαιτούσαν την παρατήρηση και το πείραμα. Ακόμη και εδώ όμως το πιο θεωρητικό έργο των Ελλήνων προήλθε από τα πρακτικά μαθηματικά και τη γεωμετρία που προωθήθηκαν με την αξιοποίηση βαβυλωνιακών και αιγυπτιακών γνώσεων. Η ελληνική αστρονομία ήταν καλά συγκροτημένη, επειδή υπήρξε δυνατή η πρόσβαση σε βαβυλωνιακά και αιγυπτιακά αρχεία, ενώ η παρατήρηση των ουρανών γινόταν παραδεκτή από τους αρχαίους ως αξιοπρεπής ενασχόληση. Η ελληνική κοσμογονία και κοσμολογία ήταν επίσης πλούσιες σε ιδέες, παρ' όλο που ήταν κάπως ελλιπείς όσον αφορά την εμπειρική επιβεβαίωσή. [...]

Η μεγαλύτερη αδυναμία της αρχαίας ελληνικής επιστήμης ήταν η έλλειψη εκτίμησης του ορθού ρόλου του πειράματος, της παρατήρησης και της τεχνολογίας. Το πείραμα, μέχρι κάποιο επίπεδο αντιμετωπιζόταν ως χειρωνακτική εργασία, και ως τέτοια θεωρούνταν κατώτερη της αξιοπρέπειας ενός «ευγενούς» φιλοσόφου. [...]

Υπήρχαν επίσης και κάποιες πιο συγκεκριμένες αδυναμίες. Αν και οι Έλληνες επιτέλεσαν πολλά θαυμάσια πράγματα όσον αφορά θεωρίες για την κοσμογονία και την κοσμολογία, υπήρχε ένας θεμελιώδης περιορισμός που χαρακτήριζε όλα τα έργα τους. Ποτέ δεν κατώρθωσαν να συλλάβουν την έννοια της βαρύτητας. [...] Οι Έλληνες δεν είχαν ορθή αντίληψη της δύναμης, όπως την αντιλαμβανόμαστε εμείς, ούτε ανέπτυξαν την ιδέα της σχετικής κίνησης. Ένας συνδυασμός αυτών των αντιλήψεων οδήγησε τους Έλληνες στο συμπέρασμα ότι η γη ήταν ακίνητη. [...] Αν και μπορούμε να κατανοήσουμε, γιατί οι Έλληνες υιοθέτησαν τον γεωκεντρισμό, είναι όμως γεγονός ότι αυτός παρέμεινε μια αδυναμία της αστρονομίας και της κοσμολογίας τους. [...]

Στις αδυναμίες λοιπόν πρέπει να αντιταχθούν ως αντίβαρο τα σπουδαία επιτεύγματα και οι πρόοδοι της ελληνικής επιστήμης, καθώς επίσης το αξιοσημείωτο γεγονός ότι οι Έλληνες κατόρθωσαν να αναδείξουν για πρώτη φορά την επιστήμη. Το εν λόγω κατόρθωμα δεν μπορούσε να είναι εύκολο σε έναν πολιτισμό που εξακολουθούσε να βασίζεται εν πολλοίς στη μυθολογία και τη θεολογία ιδιότροπων θεών που παρεμβαίνουν στη ζωή των ανθρώπων. [...]

Όταν λοιπόν κάνουμε ανακεφαλαίωση του έργου των αρχαίων Ελλήνων, είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι πριν από την επιστημονική επανάσταση του δέκατου εβδόμου αιώνα, ελάχιστοι λόγοι υπήρχαν που θα μας έκαναν να υποθέσουμε ότι η μηχανιστική και η ατομική αντίληψη του κόσμου, που κυριάρχησε εκείνη την εποχή, δεν ήταν ορθή. Υπήρχαν πολλές άλλες πιθανότητες, ενώ εξ αιτίας των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι μηχανιστικές και ατομικές ερμηνείες για τον τρόπο που προέκυψε ή τάξη στον κόσμο και για τον τρόπο που δημιουργήθηκε η ζωή, οι τελεολογικές εξηγήσεις του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη θα πρέπει να φάνταζαν εξίσου ευλογοφανείς στους αρχαίους. Γενικά οι ατομικές και οι μηχανιστικές εξηγήσεις ήταν ανεπαρκείς κατά την Αρχαιότητα, δεδομένου ότι οι τότε επιστήμονες στερούνταν πολλά από τα σημερινά μέσα. Μια από τις επιπτώσεις του γεγονότος αυτού υπήρξε η αρχαία στάση έναντι της εξηγήσεως. Οι αρχαίοι έτειναν να έχουν μια πιο οργανική αντίληψη του κόσμου, χρησιμοποιούσαν πιο πολλές οργανικές μεταφορές και έδιναν πιο ολοκληρωμένες εξηγήσεις, από αυτές που θα μπορούσαμε να δώσουμε εμείς, καθώς, κατ' αυτούς, ο εν λόγω τρόπος θεωρούνταν πειστικότερη προσέγγιση από την προσπάθεια διατύπωσης μηχανιστικών και ατομικών εξηγήσεων. [...]

Τελειώνοντας λοιπόν πρέπει να τονίσουμε για μια ακόμη φορά ότι η ελληνική επιστήμη παραμένει ένα από τα σπουδαιότερα επιτεύγματα του αρχαίου κόσμου, και στην πραγματικότητα ένα από τα αξιολογότερα επιτεύγματα της ανθρωπότητας. Η αρχή της επιστήμης είναι αρκετά αξιοσημείωτη από μόνη της, αλλά ακόμη περισσότερο για τον λόγο ότι η εν λόγω έναρξη συνέβη στον αρχαίο κόσμο. Το όραμα και η διαύγεια του στόχου των αρχαίων Ελλήνων υπήρξαν εξαιρετικά, όπως και η επιμονή τους να ακολουθήσουν την άποψη ότι ο κόσμος είναι καταληπτός και ότι μπορεί να εξηγηθεί κατά τρόπο λογικό. Ο τρόπος με τον οποίο οι ελληνικές θεωρίες κατέστησαν ταχύτατα συγκροτημένες, μόλις οι Έλληνες έθεσαν τα θεμέλια της επιστήμης, είναι καταπληκτικός, καθώς και συγκρίσιμος με οποιαδήποτε άλλη σημαντική περίοδο ανθρώπινης νοητικής προσπάθειας, όπως για παράδειγμα η Αναγέννηση, η επιστημονική επανάσταση και ο Διαφωτισμός. Μας κληροδότησαν έναν πλούτο συναρπαστικών ιδεών και επιχειρημάτων για τη φύση του φυσικού κόσμου, πολλά από τα οποία έχουν αποβεί σημαντικά για την ανάπτυξη της επιστήμης, και κάποια από τα οποία παραμένουν σε ισχύ ακόμη και σήμερα. Πάνω από όλα όμως μας προσέφεραν τις βασικές δομές και το δράμα της επιστήμης. Αυτό είναι κάτι που παραμένει μαζί μας καθώς ανακαλύπτουμε όλο και περισσότερα για τον κόσμο στον οποίο ζούμε.

Andrew Gregory, *Εύρηκα! Η ανακάλυψη της επιστήμης στην αρχαία Ελλάδα* (μετ. Αμιμίλιος Δ. Μαυρουδής), εκδ. UniversityStudioPress, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 247-259.

4. [Η επίδραση του βυζαντινού πολιτισμού πάνω στη Δύση]

Τι μπορούμε να πούμε σαν συμπέρασμα για την επίδραση του βυζαντινού πολιτισμού πάνω στη Δύση, πώς μπορούμε να εκτιμήσουμε την επιρροή του; Πρέπει να σημειωθεί, για να αρχίσουμε, πως αυτά τα τόσο σπουδαία διαμάντια του δυτικού πολιτισμού όπως το κοινοβούλιο, η γοτθική αρχιτεκτονική, η σχολαστική μέθοδος, και πάνω απ' όλα οι βασικοί θεσμοί της φεουδαρχίας και της υποσύννης ήταν βασικά γερμανολατινικής καταγωγής, και ότι εκεί δεν υπάρχει καθόλου ή, αν υπάρχει, είναι ελάχιστη, η βυζαντινή επιρροή. [...]

Παρ' όλο που πρέπει να είναι καθαρό από τις έρευνές μας πως υπάρχει μια λίγο πολύ συνεχής επιρροή του Βυζάντιου στο δυτικό Πολιτισμό από τον Δ' συνεχώς ως τουλάχιστον το τέλος του ΙΕ' αιώνα, δεν είναι λιγότερο έκδηλο πως ο βαθμός της επιδράσεως διέφερε από πεδίο σε πεδίο και εξαρτιόταν όχι μόνο από την πορεία των επαφών, αλλά και από τη στάση και την αποδεκτικότητα που είχαν οι διάφορες δυτικές περιοχές. Η Ιταλία π.χ. είχε επηρεαστεί πολύ περισσότερο από την πιο απομακρυσμένη μάλλον συντηρητική Γαλλία και αμέτρητα περισσότερο από την Αγγλία. Ούτε είναι εύκολο να βεβαιώσουμε πόσο βαθιά

εισχώρησαν οι βυζαντινές επιδράσεις στις διάφορες τάξεις της δυτικής κοινωνικής δομής, παρ' όλο που φαίνεται πως, επειδή είχαν περισσότερες επαφές με την Ανατολή και γενικά μια πιο ελαστική στάση, οι ανώτερες τάξεις και οι έμποροι είχαν επηρεαστεί περισσότερο. Δεν πρέπει επίσης να παραγνωριστεί πως οι κρίσεις μας σχετικά με το βαθμό της επίδρασης πρέπει αναγκαστικά να περιοριστούν από την σπανιότητα των αποδείξεων που υπάρχουν, καθώς και από το σημείο που βρίσκονται οι έρευνες των μελετητών αυτή τη στιγμή. Είναι ευκολότερο να δείξουμε, με βάση τα υπάρχοντα σήμερα καλλιτεχνικά μνημεία, ποια μπορεί να ήταν η ανατολική επιρροή πάνω στην τέχνη, παρά, ας πούμε, ποια ήταν η επίδραση πάνω στην εξέλιξη του συστήματος των συντεχνιών όπου είμαστε υποχρεωμένοι να κάνουμε υποθέσεις ή να βγάλουμε συμπεράσματα. Επίσης θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψη μας, νομίζω (πράγμα πού δεν γίνεται συνηθισμένα), τις αποδείξεις τέτοιων φαινομένων, όπως το δανεισμό λεξιλογίου -δανεισμό που τις περισσότερες φορές δεν θα γινόταν, αν δεν υπήρχε κάποια έστω και σε μικρό βαθμό μεταφορά γνώσης. Από την άλλη μεριά η απλή παρουσία στη Δύση πολλών βυζαντινών ειδών πολυτελείας δεν πρέπει να μας οδηγήσει, λαθεμένα, στο να αποδώσουμε την ίδια σημασία σ' αυτούς τους πολιτιστικούς παράγοντες, όπως πρέπει να αποδώσουμε σ' εκείνους της υιοθεσίας βυζαντινών ιδεών, θεσμών ή τεχνικής, που με το κύλισμα του χρόνου θ' αποδείχονταν πολύ πιο μόνιμης αξίας.

Με αυτές τις γνώσεις και έχοντας στο νου μας πως ο δυτικός πολιτισμός ήταν στη βάση του γερμανολατινικός, μπορούμε να επικυρώσουμε τα ευρήματά μας, πως το Βυζάντιο με τη συγχώνευση του κλασικισμού και των πιο πρωτότυπων βυζαντινών στοιχείων του πολιτισμού του και πάνω απ' όλα με το μοναδικό του στίγμα της χριστιανοσύνης, που εισχωρούσε σε κάθε όψη της μεσαιωνικής ελληνικής ζωής, ήταν σε θέση άμεσα ή έμμεσα να επηρεάσει πολλές μορφές της δυτικής πολιτιστικής εξέλιξης: Ορισμένες όψεις της τέχνης και της αρχιτεκτονικής, τη σφαίρα της βιομηχανικής τεχνικής, το δίκαιο και τη διακυβέρνηση, την ορολογία και τους κανονισμούς της ναυσιπλοΐας, την περισυλλογή της ελληνικής φιλολογίας και ίσως τη σύνθεση του Ρομάντσου, την εξέλιξη ενός πιο εξευγενισμένου τρόπου ζωής, μερικούς τύπους θρησκευτικής ευλάβειας, τη μουσική όπως και τη θρησκευτική σκέψη. Πάνω σ' αυτές τις όψεις των περισσότερων από τα πολιτιστικά πεδία που είχαν σημασία για τον μεσαιωνικό άνθρωπο, φαίνεται πως έχουμε περισσότερο από χειροπιαστές ειδικές αποδείξεις της επιρροής του Βυζαντίου στην μία ή στην άλλη περιοχή της δυτικής ευρωπαϊκής κοινωνίας. Ακόμα μια φορά όμως πρέπει να τονιστεί πως αυτές οι επιρροές διαβαθμίζονταν από πολύ μικρές σ' ορισμένες σφαίρες, μέχρι πολύ ουσιαστικές σε άλλες.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως οι βυζαντινές συνεισφορές ήταν πιο παθητικές και λιγότερο δημιουργικές σε ορισμένα πεδία, π.χ. στη φιλολογία, στη φιλοσοφία και την επιστήμη, που είχαν στον κύριο όγκο τους ληφθεί από τους αρχαίους Έλληνες και, ιδιαίτερα στην περίπτωση του Αριστοτέλη, που μεταφέρθηκαν προγενέστερα στη Δύση με το διάμεσο των Αράβων. Όμως, παρά την περίφημη διατήρηση των αρχαίων φιλολογικών αριστουργημάτων, οι Βυζαντινοί κατόρθωσαν να κάνουν ορισμένες δικές τους συνεισφορές: Π.χ. ανέπτυξαν ορισμένες φιλολογικές μεθόδους μελέτης -μεθόδους καμιά φορά λαθεμένες, που όμως παρ' όλο τούτο είχαν περισσότερη βαρύτητα απ' ό,τι γενικά είναι πιστευτό για την ανάπτυξη της κριτικής των κειμένων στη διάρκεια της Αναγεννήσεως, και που κατά συνέπεια δεν μπορούσαν παρά να επηρεάσουν και την ερμηνεία των αρχαίων κειμένων που αναμετάδωσαν στη Δύση (τις αρχαίες τραγωδίες π.χ.) Ακόμα και στην περιοχή της επιστήμης, παρ' όλη την σχεδόν λατρευτική αφοσίωση στην εκκλησιαστική παράδοση όπως και στην αυθεντία των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, μερικοί Βυζαντινοί φαίνεται να έσπασαν αυτούς τους φραγμούς και το λιγότερο φαίνεται να πρόβλεψαν ορισμένες υστερότερες δυτικές επιστημονικές εξελίξεις. Ακόμα, όπως παρατηρήσαμε, δεν μπορεί να υπάρξει αμφιβολία πως οι βυζαντινοί σε πολλές άλλες περιοχές ήταν ικανοί να κάνουν αληθινά πρωτότυπες συνεισφορές, συγκεκριμένα στην τέχνη και στην αρχιτεκτονική, στους τύπους της θρησκευτικής ευλάβειας και της εκκλησιαστικής γραμματολογίας και, ίσως όχι λιγότερο σημαντικό, να δώσουν στη Δύση κάτι που πολλές φορές παραγνωρίζεται από τους ιστορικούς, ένα ζωντανό παράδειγμα κράτους με πολύ αυστηρά συγκεντρωτική διακυβέρνηση και παράδοση πολιτικής, κάτω από την εξουσία του

δημόσιου δικαίου. Έχοντας υπ' όψη όλα αυτά είναι φανερό πως ο βυζαντινός πολιτισμός απείχε πολύ από του να είναι η «απολίθωση της αρχαιότητας» που συνήθιζαν να λένε οι ιστορικοί όχι πολλά χρόνια προγενέστερα.

Συνοψίζοντας λοιπόν: το πλούσιο περιεχόμενο, τα διαφορετικά στοιχεία, τόσο αρχαία όσο και μεσαιωνικά, της μοναδικής πολιτιστικής συνθέσεως του Βυζάντιου, μπόρεσαν να προσελκύσουν την προσοχή των δυτικών και σιγά-σιγά, και παρ' όλη τη συχνή αντιπάθεια ή την καθαυτό εχθρότητα των Λατίνων, να τους δώσουν έμπνευση και καθοδήγηση. Έτσι στα 1453, όταν τελικά η Κωνσταντινούπολη υπέκυψε στους Τούρκους, το Βυζάντιο δεν είχε μόνο παραδώσει την πρωτινή του κληρονομιά του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στη Δύση -που ήταν τώρα προετοιμασμένη ως ένα σημείο από την Ανατολή να την δεχτεί- αλλά, και τούτο δεν είναι λιγότερο σημαντικό, η Δύση είχε αφομοιώσει πολλά από τα παράγωγα της δημιουργικότητας του ίδιου του Βυζάντιου. Σαν αποτέλεσμα αυτού που μπορεί να ονομαστεί μακροχρόνια πορεία πολιτιστικής διεισδύσεως, το Βυζάντιο έπαιξε ένα πολύ πιο διαπεραστικό ρόλο απ' ό,τι γενικά πιστεύεται στο πλάσιμο του μεσαιωνικού πολιτισμού και από κει, έμμεσα, του σύγχρονου δυτικού κόσμου.

Κ. Ι. Γιαννακόπουλος, «Οι επιρροές της βυζαντινής παιδείας στο μεσαιωνικό δυτικό κόσμο» (μετ. Κ. Κυριαζής), στο Π. Δρακόπουλος (επιμ.), *Η ιδιοπροσωπία του Νέου Ελληνισμού*, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα 1983, σελ. 235-238.

5. Ορθολογισμός και απελευθέρωση

Επισημάναμε παραπάνω ότι ο όρος ορθολογισμός λειτούργησε στην εποχή του Διαφωτισμού ως σύμβολο απελευθέρωσης του ατόμου. Πρέπει να διευκρινίσουμε από τι ελευθερώνει ο ορθολογισμός το άτομο και ποιες είναι οι κοινωνικές συνέπειες αυτής της απελευθέρωσης.

Άρνηση του μεταφυσικού δογματισμού

Καταρχήν μπορούμε να μιλήσουμε για μια απελευθέρωση από τον μεταφυσικό δογματισμό. Χαρακτηρίζουμε ως μεταφυσικό δογματισμό το κοινό γνώρισμα των προσπαθειών να επιβληθεί η γνώση δίχως να γίνεται κατανοητή από τον άνθρωπο και δίχως να «λειτουργεί» ως κοινωνική εμπειρία, αλλά μόνο χάρη σε κάποιους τίτλους μεταφυσικής καταγωγής της. Μεταφυσική καταγωγή έχει κάθε γνώση που μας κοινοποιείται βεβαιωμένη από κάποια «αλάθητη» αυθεντία: τον Θεό, το ιερατείο, τους άρχοντες, ή σήμερα την ηγεσία του κόμματος κλπ. Μια τέτοια γνώση δεν επιδέχεται αμφισβήτηση, το άτομο μπορεί μόνο να την αποδεχθεί όπως είναι ή να την αρνηθεί. Δεν υπάρχουν επιχειρήματα και δεν προσκομίζονται αποδείξεις για την επαλήθευση αυτής της γνώσης, επομένως δεν αφήνονται και περιθώρια κριτικής αμφισβήτησης.

Κοινωνικές συνέπειες που κατά κανόνα προκύπτουν, όταν ο μεταφυσικός δογματισμός αποτελέσει την κυρίαρχη αντίληψη για τη γνώση σε μια στενότερη ή ευρύτερη κοινωνική ομάδα, είναι:

α. Η εκπροσώπηση του κυρίαρχου δόγματος από θεσμούς αναπότρεπτα αυταρχικούς. Οι κοινωνικοί θεσμοί χάνουν τον λειτουργικό χαρακτήρα τους, παύουν δηλαδή να υπηρετούν το κοινωνικό γεγονός, μεταβάλλονται σε υποχρεωτικά καθοριστικούς παράγοντες της κοινωνικής πρακτικής. Κι αυτό, γιατί επενδύεται στους θεσμούς η δογματικά καθορισμένη αλήθεια, αυτή τους καταξιώνει και τους προσδίδει αναντίρρητο κύρος εξουσίας. Επιβάλλονται οι θεσμοί από το κυρίαρχο δόγμα ως απαραίτητοι για την κοινωνική ευρυθμία, ως θεόδοτοι, ή ως ανταποκρινόμενοι στη φύση του ανθρώπου, ή ως αναγκαίοι για την πραγματοποίηση του εσχατολογικού οράματος μιας ιδεολογίας, ή ως σωτήρια επινοήματα της αναγνωρισμένης αυθεντίας κάποιου ηγέτη.

β. Ο έλεγχος κάθε δημιουργικής δραστηριότητας του ατόμου (στην επιστήμη, στην τέχνη, στη διάνοηση) με μέτρο και κριτήριο το κυρίαρχο δόγμα. Ο έλεγχος μπορεί να είναι άμεσος, αλλά και έμμεσος (με τη δημιουργία κοινής νοοτροπίας και αυτονόητης υποταγής), δίχως να παραλλάζει το αποτέλεσμα: η συρρίκνωση των οριζόντων της πνευματικής δραστηριότητας στα πλαίσια που ορίζουν οι δογματικές προδιαγραφές. Και στις δυο περιπτώσεις η συμμόρφωση με το δόγμα εντάσσεται στην κλίμακα των κοινωνικών αξιών, αναδειχεται σε γνώμονα καταξίωσης της κοινωνικής συμπεριφοράς,

γ. Μια κοινωνική ομάδα με δογματικές προκαταλήψεις περιορίζει όχι μόνο την κριτική ικανότητα του ατόμου, αλλά και τη δημιουργική του φαντασία. Η φαντασία είναι προϋπόθεση για τη λειτουργία της κριτικής, προϋπόθεση και για κάθε ανανεωτική διαδικασία και εξέλιξη στους κόλπους μιας κοινωνίας. Ακριβώς επειδή δεσμεύει τη φαντασία, ο δογματισμός οδηγεί αναπόφευκτα στη συντήρηση, στη δυσπιστία για κάθε αλλαγή, αντιπροσφέροντας την εξασφάλιση ατομικής και συλλογικής αυτάρκειας με την εγκύστωση στα παραδεδομένα.

Αναίρεση της μυστικιστικής αυθαιρεσίας

Δεύτερο στοιχείο από το οποίο ελευθερώνει ο ορθολογισμός τον άνθρωπο, είναι η μυστικιστική αυθαιρεσία. Δεν ισχυριζόμαστε εδώ ότι κάθε μορφή μυστικισμού υποδουλώνει ή στερεί τη δυνατότητα ορθολογικής σκέψης και κρίσης. Ένας τέτοιος ισχυρισμός θα απέκλειε αυθαίρετα από τη δυναμική του κοινωνικού γίνεσθαι εκφάνσεις ζωής (κατεξοχήν ανανεωτικές της ετερότητας των πολιτιστικών μορφών), όπως η καλλιτεχνική ενόραση, η ερωτική αυθυπέμβαση, η θρησκευτική εμπειρία ή ελπίδα.

Εδώ αναφερόμαστε στη μυστικιστική αυθαιρεσία, δηλαδή στη χρησιμοποίηση του μυστικισμού προκειμένου να καταξιωθούν αναπόδεικτες γνώσεις ή ερμηνείες της κοινωνικής και ιστορικής πραγματικότητας -γνώσεις και ερμηνείες που θεμελιώνουν εξουσιαστικούς και πάλι θεσμούς. Η μυστικιστική αυθαιρεσία εισάγει και καλλιεργεί μιαν ανορθολογική ευπιστία αποδοχής δυνάμεων ή παραγόντων που κινούν τα νήματα της ιστορίας και ρυθμίζουν τις κοινωνικές εξελίξεις. Είναι κάποιες άλογες δυνάμεις που κυριαρχούν στην ιστορία, κάποιιοι ανεξιχνίαστοι νόμοι που διέπουν την κοινωνική συγκρότηση και τη δυναμική των μεταμορφώσεών της, κάποιιοι ευσεβείς πόθοι που μεταφράζονται σε αιτιοκρατική αναγκαιότητα. Και επειδή κάθε ορθολογικός έλεγχος αποκλείεται από αυτές τις διαπιστώσεις, απομένει ως μοναδική δυνατότητα αιτιολόγησης η καταφυγή σε μυστικιστικές εμπνεύσεις ή ενοράσεις.

Μυστικιστική αυθαιρεσία είναι και η τάση ή προσπάθεια να επιβάλλονται με χαρακτήρα «ιερότητας» και να μεταβάλλονται σε απαραβίαστα tabou αφαιρετικές έννοιες, όπως: ο λαός, το προλεταριάτο, το τρίπτυχο: πατρίδα-θρησκεία-οικογένεια, η αταξική κοινωνία, η ελέω Θεού βασιλεία κλπ. Η επίκληση τέτοιων ειδωλωποποιημένων εννοιών προϋποθέτει ως αυτονόητο το «μυστικό» τους νόημα, την υπερβατική τους «αξία», την άλογο-συναισθηματική τους φόρτιση.

Αυθαίρετες μυστικιστικές επενδύσεις γίνονται συχνά και σε πρόσωπα ηγετών ή σε κέντρα εξουσίας -ανεξάρτητα από την επάνδρωσή τους. Στις περιπτώσεις αυτές ο ηγέτης είναι ο κατεξοχήν «μύστης» της εξουσίας, ο μοναδικά μνημένος στα μυστικά της διακυβέρνησης των λαών, ο χαρισματούχος κάτοχος της γνώσης που απαιτείται για την άσκηση της διοίκησης ή ακόμα και για την πρόοδο του πολιτισμού. Δεν αφήνονται περιθώρια ορθολογικής κριτικής ή και αμφισβήτησης του μύστη-ηγέτη, γιατί υπάρχει πάντοτε ένα «απόκρυφο» «μυστικό» νόημα στις αποφάσεις και πράξεις του, απρόσιτο στους πολλούς. Σχεδόν σε κάθε φάση της η ιστορία γνώρισε παραδείγματα τέτοιων ηγετών, που βάσισαν την τυραννική επιβολή τους στη μυστικιστική ειδωλοποίηση του προσώπου τους. Και οι μάζες τούς απέδωσαν λατρεία θρησκευτική, παραβλέποντας με εθελότυφλη υστερία τα θηριώδη εγκλήματά τους. Αντίστοιχα η ιστορία γνώρισε και παραδείγματα απρόσωπων κέντρων εξουσίας που περιβλήθηκαν τη μυστικιστική αίγλη του «αλάθητου» -αίγλη που λειτούργησε κυρίως ως κοινωνικό σύμπτωμα, ανεξάρτητα από τις προσπάθειες για τη δογματική κατοχύρωσή της.

Απομυθοποίηση

Πολύ σχετικό με τη μυστικιστική αυθαιρεσία είναι και το στοιχείο της μυθοποίησης, από το οποίο επίσης ο ορθολογισμός ελευθερώνει τον άνθρωπο. Πρέπει να κάνουμε και πάλι μια σαφή διαστολή. Είναι άλλο πράγμα η κοινωνική λειτουργία της μυθοποίησης, και άλλο η συμβολική γλώσσα του μύθου. Ο μύθος είναι μια «λογική» γλώσσα, αποτυπώνει σε συμβολικές παραστάσεις -προσωποποιήσεις και εικόνες- τον λόγο της σχέσης του ανθρώπου με την πραγματικότητα που τον περιβάλλει. Οι αρχέγονες μυθολογικές παραδόσεις των λαών (αλλά και πολλοί μεταγενέστεροι μύθοι) διασώζουν έναν αρχικό φιλοσοφικό προβληματισμό του ανθρώπου: Θέτουν τα πρώτα ερωτήματα και τολμούν τις πρώτες απαντήσεις για το νόημα και τον σκοπό της ύπαρξης, για το πρόβλημα του κακού,

για την αναγκαιότητα του νόμου και τις δυνατότητες της ελευθερίας, όπως και για την πραγματικότητα της ύλης και του κόσμου, την καταγωγή των όντων, τη διαστολή και τη γεφύρωση του σχετικού και του απόλυτου.

Αντίθετα, η μυθοποίηση είναι μια διαδικασία ανορθολογική. Έχει, βέβαια, ως πυρήνα και αφετηρία ένα πραγματικό δεδομένο: μια συγκεκριμένη απειλή, έναν ιδεολογικό στόχο, μια έντονη συλλογική επιθυμία ή επιδίωξη, ένα καταρχήν κατόρθωμα ατομικό ή συλλογικό, κάποιο φαινόμενο που δεν έχει ακόμα εξηγηθεί, ή και μια συγκεκριμένη ηγετική προσωπικότητα. Στον αρχικό αυτόν πυρήνα επενδύεται η άλογη πίστη - εμπιστοσύνη και ελπίδα της κοινωνικής ομάδας ή οι φοβίες και ανησυχίες της, η κοινή ανάγκη των ατόμων για προστασία και εξασφάλιση. Έτσι ο αρχικός πραγματικός πυρήνας απόκτα στη λαϊκή φαντασία διαστάσεις που δεν είναι οι δικές του, διαστάσεις «μυθικές», καθαρά ουτοπικές.

Θα απαιτούσε εξειδικευμένη έρευνα και μακρά ανάλυση ο προσδιορισμός της γένεσης και λειτουργίας τέτοιων συλλογικών φαντασιώσεων που καταλήγουν σε αντίστοιχες μυθοποιήσεις. Όμως το αποτέλεσμα, δηλαδή το ίδιο το φαινόμενο της μυθοποίησης, είναι ένα δεδομένο της άμεσης κοινωνικής εμπειρίας. Μπορεί να το διαπιστώσει κανείς σε συγκεκριμένες περιπτώσεις λαϊκών δεισιδαιμονιών, ανέφικτων κοινωνικών οραματισμών, κοινών προλήψεων, αλλά και σε άγραφους εθιμικούς κανόνες συμπεριφοράς, αγωγής, ερωτικών σχέσεων, θεραπευτικής πρακτικής.

Η ορθολογική οργάνωση της κοινωνικής ζωής και, πολύ περισσότερο, η ατομική ορθολογική νοοτροπία περιορίζει οπωσδήποτε τη λειτουργία της μυθοποίησης, αφού αντικαθιστά την άλογη ευπιστία με τον κριτικό έλεγχο, την αμεροληψία, την πειραματική επαλήθευση. Παρ' όλα αυτά, και σε προηγμένες ορθολογικά κοινωνίες το φαινόμενο της μυθοποίησης δεν εξαλείφεται. Ο «φετιχισμός του εμπορεύματος» που κατήγγειλε ο Marx, παραμένει χαρακτηριστικό παράδειγμα μυθοποιητικής λειτουργίας στον χώρο των καπιταλιστικών κοινωνιών. Όπως και ο μύθος της «παντοδύναμης επιστήμης» που «σε όλα απαντά» ή πρόκειται να απαντήσει -μύθος που υπνωτίζει τις λαϊκές μάζες των καταναλωτικών κοινωνιών υποκαθιστώντας τη θρησκευτική αφοσίωση- όπως επισήμανε ο Κορνήλιος Καστοριάδης. [...]

Απελευθέρωση από τη φύση και το ένστικτο

Μια τέταρτη απελευθερωτική επενέργεια του ορθολογισμού έχει σχέση με την υποταγή του ανθρώπου στη φύση και στο ένστικτο. Φύση και ένστικτο σημαίνουν στην περίπτωση αυτή τις ανεξέλεγκτες από το λογικό δυνάμεις του ανθρώπου, τις ορμές, τα πάθη του, τις βιολογικές απαιτήσεις και ανάγκες του. Και θα μπορούσε να προσκομίσει κανείς πολλά παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο ο εξορθολογισμός της ατομικής συμπεριφοράς, αλλά και της κοινωνικής οργάνωσης, ελευθερώνει από τις άλογες εκδηλώσεις της ορμέμφυτης επιθετικότητας που σκοπεύει στην αυτοπροστασία ή στη διεκδίκηση.

Όμως η φύση δεν είναι μόνο ένστικτο που αντιτίθεται στην ορθή λογική και υποδουλώνει τον άνθρωπο στην ανάγκη. Η φύση είναι και μια γενική έννοια, που λειτουργεί στα πλαίσια του κοινωνικού συμβολισμού σαν χωνευτήρι άλογων ερμηνειών συλλογικής συμπεριφοράς ή διακρίσεων φυλετικών και ταξικών. Συχνά λ.χ. η κοινωνική σημαντική χαρακτηρίζει σαν «φυσική» τη διάκριση ισχυρού και αδύνατου, εκμεταλλευτή και θύματος, ιδιοκτήτη και ακτήμονα, επιτήδειου και ευθύνομου, λευκού-νοήμονα και εγχρώμου-καθυστερημένου ανθρώπου. Και όταν αποδίδουμε στη «φύση» παρόμοιες διακρίσεις, δεν τις αιτιολογούμε απλώς, αλλά και τις δικαιώνουμε, τις νομιμοποιούμε: Αν θελήσουμε να εργαστούμε για την εξάλειψή τους, για τη δίκαιη και λογική συμμετοχή κάθε ανθρώπου στα υλικά και κοινωνικά αγαθά, μπορεί να μας καταλογιστεί ότι αντιστρατεύομαστε την ίδια τη φύση και τους νόμους της.

Μέσα στην ανθρώπινη ιστορία θεωρήθηκε «φυσικός» ακόμα και ο θεσμός της δουλείας, και η διαφορά δούλου και ελεύθερου αντίστοιχη με τη διαφορά ανθρώπου και ζώου. Συνεπώς προς τη «φύση» θεωρήθηκε και ο εξαναγκασμός υποταγής του ατόμου στη «φυσική» μονάδα του συνόλου: τη φυλή, την ευρύτερη οικογένεια, το collegium ή την κολλεκτίβα. Οι θεσμοί και νόμοι της συλλογικής μονάδας περιβλήθηκαν το κύρος του «φυσικού» τρόπου ζωής -τρόπου «φυσικά» δεδομένου και άρα επιβεβλημένου. Η καταγγελία και αμφισβήτηση της αδικίας και ανισότητας που συχνά περιέκλειε αυτός ο «φυσικός» τρόπος ζωής, συνιστούσε αναπόφευκτα μian «αφύσικη» συμπεριφορά,

διαστροφή της «φυσικής» τάξης, επιβουλή του «οργανικού» χαρακτήρα της συλλογικής μονάδας.

Ο ορθολογισμός ελευθερώνει τον άνθρωπο από την υποταγή στον «φυσικό» αυτό τρόπο ζωής, στο ποσοστό που αντικαθιστά τις θεωρούμενες ως «φυσικές» σχέσεις με έλλογες σχέσεις, σχέσεις συνειδητής και ελεύθερης αποδοχής των θεσμών και νόμων της κοινωνικής ομάδας ή απόρριψης και αντικατάστασής τους. Οι έλλογες σχέσεις επιτρέπουν όχι μόνο τη δυναμική βελτίωσης και αλλαγής των κοινωνικών θεσμών και δομών, αλλά και τον ελεύθερο ανταγωνισμό των ατόμων, τη μεταβολή της κοινωνικής τους θέσης, την ανάπτυξη καινούργιων στόχων ζωής, ατομικών και συλλογικών.

Χρήστος Γιανναράς, *Ορθός λόγος και κοινωνική πρακτική*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1984, σελ. 21-30.

6. [Η ιδιαιτερότητα του Δυτικού καπιταλισμού]

Εξετάζοντας γενικά προβλήματα της παγκόσμιας ιστορίας ο άνθρωπος της εποχής μας, δημιούργημα του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού, τοποθετείται υποχρεωτικά και αναπόφευκτα απέναντι στο ερώτημα: σε ποιο συνδυασμό περιστάσεων θα έπρεπε να αποδοθεί το γεγονός, ότι στο έδαφος του δυτικού πολιτισμού και μόνο παρουσιάσθηκαν φαινόμενα -όπως τουλάχιστον νομίζουμε ότι τα συλλαμβάνουμε- που διαμορφώνουν μια εξελικτική πορεία καθολικής σημασίας και ισχύος; Μόνο στη Δύση υπάρχει επιστήμη στο σημείο εκείνο της εξέλιξης, που δημιουργεί τις προϋποθέσεις μιας «αδιαμφισβήτητης» παραδοχής της. Εμπειρική γνώση, στοχασμός πάνω στα προβλήματα του κόσμου και της ζωής, φιλοσοφική και θεολογική ενατένιση σε βάθος [...] διαπιστώνονται σε όλους τους κύκλους πολιτισμού. Γνώση και παρατήρηση εξαιρετικού αφαιρετικού επιπέδου εμφανίζονται παντού, ιδιαίτερα στις Ινδίες, στην Κίνα, στη Βαβυλώνα, στην Αίγυπτο. Αλλά από τις αστρονομικές π.χ. παρατηρήσεις των Βαβυλωνίων και από την αστρονομία όποιου άλλου λαού, λείπει η μαθηματική θεμελίωση, που πρώτοι πραγματοποιούν οι Έλληνες. [...] Η εξαιρετικά αναπτυγμένη κινεζική ιστοριογραφία δεν εμφανίζει κάτι ανάλογο με την πραγματιστική μέθοδο του Θουκυδίδη. Ο Μακιαβέλλι είχε προδρόμους στις Ινδίες, αλλά σε ολόκληρη την υπολογίσιμη πολιτική σκέψη δεν εμφανίζεται μια συστηματική, ανάλογη με εκείνη του Αριστοτέλη, και γενικά λείπουν οι λογικές κατηγορίες. Παρ' όλες τις μεγάλες νομοθετικές κωδικοποιήσεις, ιδιαίτερα στην Εγγύς Ανατολή, και στην ινδική νομική διδασκαλία λείπουν οι τόσο ουσιώδεις για μια έλλογη νομική επιστήμη αυστηρά συστηματικές μορφές σκέψης και σχηματοποιήσεις του Ρωμαϊκού δικαίου και του βασισμένου σε αυτό Δυτικού δικαίου. [...]

Η βασική όμως διαφορά διαπιστώνεται στην ύπαρξη ειδικευμένης υπαλληλίας, το στυλοβάτη του σύγχρονου κράτους και της σύγχρονης οικονομίας της Δύσης. Σημειώνονται και άλλου ορισμένες απαρχές, που όμως ποτέ δεν πήραν τη μορφή ούτε απέκτησαν το βάρος που έχει σήμερα για την κοινωνική τάξη πραγμάτων στη Δύση η υπαλληλία. Φυσικά ο «υπάλληλος», ακόμη και ο ειδικευμένος υπάλληλος, είναι ένα πανάρχαιο φαινόμενο των πιο διαφορετικών πολιτισμών, αλλά καμιά χώρα και καμιά εποχή δε γνώρισε, με την ίδια έννοια όπως η Δύση, την απόλυτη και ολοκληρωτική εξάρτηση ολόκληρης της υπόστασής της, των πολιτικών, τεχνικών και οικονομικών βασικών όρων της ζωής της, από μια ειδικά ασκημένη οργάνωση της υπαλληλίας. Οι πιο σπουδαίες λειτουργίες της καθημερινής ζωής της κοινωνίας μας έφτασαν να είναι στα χέρια των τεχνικά, εμπορικά και, προ πάντων, νομικά ασκημένων κρατικών υπαλλήλων.

Η οργάνωση των πολιτικών και κοινωνικών ομάδων στις φεουδαρχικές τάξεις υπήρξε κοινή. Αλλά ακόμη και το φεουδαρχικό κράτος του «rexetregnum» με τη δυτική έννοια διαμορφώθηκε μόνο στη Δύση. Εξάλλου και τα κοινοβούλια με περιοδικά εκλεγμένους «αντιπροσώπους του λαού», με δημαγωγούς και κυρίαρχους κομματικούς ηγέτες σαν «υπουργούς», υπεύθυνους απέναντι στο κοινοβούλιο, υπήρξαν μόνο στη Δύση -μολονότι «κόμματα» με την έννοια συγκροτημένων οργανώσεων για την άσκηση επιρροής και απόκτηση ελέγχου της πολιτικής δύναμης υπήρξαν φυσικά σε όλο τον κόσμο. Το «κράτος» γενικά, με την έννοια μιας πολιτικής δομής, με ορθολογικά θεσπισμένο «σύνταγμα» και δίκαιο, και μια διοίκηση προσανατολισμένη σε έλλογους κανόνες ή νόμους που στηρίζεται σε ειδικευμένους υπαλλήλους είναι γνωστό, στη βάση του συνδυασμού όλων αυτών των

χαρακτηριστικών, μόνο στη Δύση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δε σημειώθηκαν απαρχές αυτής της μορφής σποραδικά και άλλου.

Το ίδιο ισχύει για την πιο μοιραία δύναμη της σύγχρονης ζωής μας: τον καπιταλισμό. Το «κίνητρο της απόκτησης», η «επιδίωξη του κέρδους», το κινήγι του χρήματος, όσο το δυνατό μεγαλύτερου ποσού χρήματος, σαν τέτοια δεν έχουν καμιά σχέση με τον καπιταλισμό. [...] Μπορεί να πει κανένας ότι είναι κοινά «σε όλα τα είδη και στις καταστάσεις των ανθρώπων», σε όλες τις εποχές όλων των χωρών της γης, οπουδήποτε παρουσιάστηκε μια αντικειμενική δυνατότητα για κάτι τέτοιο. [...] Ονομάζουμε «καπιταλιστική» μια οικονομική πράξη, μια πράξη που στηρίζεται στην προσδοκία κέρδους στη βάση της αξιοποίησης ευκαιριών ανταλλαγής, δηλαδή (τυπικά) ειρηνικών ευκαιριών απόκτησης κέρδους. [...] Όπου η καπιταλιστική απόκτηση επιδιώκεται έλλογα, εκεί η αντίστοιχη πράξη προσανατολίζεται σε κεφαλαιακό υπολογισμό. Αυτό σημαίνει ότι η οικονομική πράξη εντάσσεται σε μια σχεδιασμένη χρησιμοποίηση αγαθών ή προσωπικών υπηρεσιών σαν μέσων απόκτησης με τέτοιο τρόπο, ώστε στο τέλος μιας διαχειριστικής περιόδου ο ισολογισμός της επιχείρησης σε χρηματική αξία του ενεργητικού (ή σε περίπτωση μιας συνεχούς επιχείρησης η περιοδικά εκτιμώμενη χρηματική αξία του ενεργητικού) υπερβαίνει το κεφάλαιο, δηλαδή την εκτιμηθείσα αξία των υλικών μέσων παραγωγής, που χρησιμοποιούνται για απόκτηση με ανταλλαγή. [...] Με αυτή την έννοια ο «καπιταλισμός» και οι «καπιταλιστικές» επιχειρήσεις, ακόμη και με μια μέτρια εκλογίκευση του κεφαλαιακού υπολογισμού, υπήρξαν σε όλες τις πολιτισμένες χώρες της γης, στο βαθμό που οικονομικά ντοκουμέντα μας επιτρέπουν να το κρίνουμε: στην Κίνα, στις Ινδίες, στη Βαβυλώνα, στην Αίγυπτο, στη μεσογειακή αρχαιότητα, στο Μεσαίωνα, όπως και στη σύγχρονη εποχή. [...] Η Δύση όμως ανέπτυξε έναν καπιταλισμό σε τύπους, μορφές και κατευθύνσεις, που δεν προϋπήρξαν πουθενά αλλού [...]: την ορθολογική καπιταλιστική οργάνωση της (τυπικά) ελεύθερης εργασίας. Μόνο ψήγματα αυτής της οργανωτικής μορφής απαντώνται αλλού. [...] Η έλλογη βιομηχανική οργάνωση, προσανατολισμένη σε μια κανονική αγορά και ποτέ σε πολιτικού χαρακτήρα ανορθολογικές κερδοσκοπικές ευκαιρίες, δεν αποτελεί τη μοναδική ιδιοτυπία του δυτικού καπιταλισμού. Η σύγχρονη ορθολογική οργάνωση της καπιταλιστικής επιχείρησης δεν θα ήταν δυνατή χωρίς δύο άλλους σπουδαιούς παράγοντες στην εξέλιξή της: το χωρισμό της επιχείρησης από τον οίκο, που κυριαρχεί ολοκληρωτικά στη σύγχρονη οικονομική ζωή, και την με αυτή στενά συνδεδεμένη ρασιοναλιστική λογιστική. [...]

Τελικά, όλες οι ιδιορρυθμίες του δυτικού καπιταλισμού διατήρησαν τη σημερινή τους σημασία μόνο λόγω της σχέσης τους με την καπιταλιστική οργάνωση της εργασίας. [...] Μολονότι υπήρχαν παντού αστικές προνομιακές αγορές, ενώσεις, συντεχνίες και όλα τα είδη νομικών διαφορών μεταξύ πόλης και υπαίθρου, η έννοια του «πολίτη» δεν υπήρχε, εκτός από τη Δύση, και η έννοια του «αστού» έλειπε από όλο τον κόσμο έξω από τη Δύση. Παρόμοια, το προλεταριάτο σαν τάξη δε θα μπορούσε να υπάρξει, γιατί δεν υπήρχε η έλλογη οργάνωση της ελεύθερης εργασίας σαν επιχειρησιακή μονάδα. «Ταξικοί αγώνες» μεταξύ τάξεων δανειστών και οφειλετών, μεγαλοϊδιοκτητών και ακτημόνων, ή δούλων, ή αγρομισθωτών, εμπορικών συμφερόντων και καταναλωτών ή μεγαλογαιοκτημόνων, υπήρχαν παντού σε ποικίλους συνδυασμούς. Αλλά οι δυτικομεσαιωνικοί αγώνες μεταξύ εργοδοτών και των εργατών τους δεν παρουσιάζονται παρά μόνο σε σπαργανώδη μορφή. Η σύγχρονη αντίθεση μεγαλοβιομηχανων επιχειρηματιών και ελεύθερων εργαζόμενων λείπει ολότελα. Έτσι δεν μπορούσαν να ανακύψουν προβλήματα τέτοιας μορφής, όπως εκείνα που γνωρίζει ο σύγχρονος σοσιαλισμός.

Συνεπώς, σε μια ιστορική θέαση του παγκόσμιου πολιτισμού το κεντρικό πρόβλημα για μας είναι [...] η καταγωγή του αστικού καπιταλισμού με την ορθολογική οργάνωση της ελεύθερης εργασίας. Πολιτικο-ιστορικά το πρόβλημα τοποθετείται στη βάση, για το ποια είναι η καταγωγή της δυτικής αστικής τάξης και η ιδιομορφία της, ένα πρόβλημα που ασφαλώς συνδέεται στενά με το πρόβλημα της καταγωγής της καπιταλιστικής οργάνωσης της εργασίας [...]. Τώρα η ειδικά σύγχρονη δυτική μορφή του καπιταλισμού επηρεάζεται, κατά πρώτο, έντονα από την ανάπτυξη των τεχνικών δυνατοτήτων. Η εκλογίκευση ουσιαστικά σήμερα εξαρτάται από τη δυνατότητα υπολογισμού των τεχνικά πιο σημαντικών παραγόντων. Αλλά αυτό σημαίνει ότι εξαρτάται από τις ιδιότητες της

σύγχρονης επιστήμης, ιδιαίτερα των φυσικών επιστημών που στηρίζονται στα μαθηματικά και στο θετικό και έλλογο πείραμα. [...]

Ο σύγχρονος έλλογος καπιταλισμός είχε ανάγκη όχι μόνο από μέσα παραγωγής, αλλά και από ένα νομικό σύστημα στο οποίο να μπορεί να βασίζεται, και από μια διοίκηση με σταθερά προσδιορισμένους κανόνες λειτουργίας. Χωρίς αυτά, ο τυχοδιωκτικός εμπορικός καπιταλισμός και όλα τα είδη του πολιτικά προσδιορισμένου καπιταλισμού είναι δυνατά, αλλά καμιά ορθολογικά οργανωμένη επιχείρηση στα πλαίσια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας με καθορισμένο κεφάλαιο και ασφαλή υπολογισμό δεν είναι δυνατή. Ένα τέτοιο νομικό σύστημα και μια τέτοια διοίκηση, για την οικονομική δραστηριότητα σ' αυτή τη νομικοτεχνική και τυπική πληρότητα διέθετε μόνο η Δύση. [...] Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις πρόκειται για μια ειδικά διαμορφωμένη «εκλογίκευση», του δυτικού πολιτισμού. [...] Το πρώτο λοιπόν που έχουμε να κάνουμε είναι να γνωρίσουμε και να εξηγήσουμε τη γέννηση του δυτικού ρασιοναλισμού και, μέσα σ' αυτόν, τη σύγχρονη ιδιαίτερη μορφή του. [...]

Δύο παλαιότερες μελέτες παρατίθενται στην αρχή, οι οποίες επιχειρούν ως ένα σπουδαίο σημείο να προσεγγίσουν την πιο δύσκολη πλευρά του προβλήματος: την επίδραση ορισμένων θρησκευτικών ιδεών στην ανάπτυξη ενός οικονομικού πνεύματος, ή ακριβέστερα στο ήθος ενός δεδομένου οικονομικού συστήματος. Στην περίπτωση αυτή εξετάζουμε τη σχέση του πνεύματος της σύγχρονης οικονομικής ζωής με την έλλογη ηθική του ασκητικού προτεσταντισμού.

MaxWeber, Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού (μετ. Μ.Γ. Κυπραίου), εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1978, σελ. 11-27.

7. [Οι συντεχνίες στα Γιάννινα]

[...] Οι Γιαννιώτες ιδιαίτερα είχαν κατορθώσει στα 1319 να αποσπάσουν από το Βυζάντιο με το Χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Παλαιολόγου, σημαντικά προνόμια, μεταξύ των οποίων φορολογικές απαλλαγές και ελεύθερη διακίνηση του εμπορίου, τόσο μέσα στην ίδια τους την πόλη, όσο και στις άλλες περιοχές της βυζαντινής επικράτειας.

Στην ομαλή συνέχιση του συντεχνιακού συστήματος στα Γιάννινα συνετέλεσε αναμφισβήτητα και το γεγονός ότι η ηπειρωτική πρωτεύουσα, όπως και το γειτονικό Μπεράτι, είχαν την τύχη να μη δοκιμάσουν τις φοβερές καταστροφές που επέφεραν οι πόλεμοι του 15^{ου} αιώνα στις άλλες πόλεις-κέντρα της βαλκανικής χερσονήσου.⁵⁹

Τα Γιάννινα παραδόθηκαν στους Τούρκους το 1430, ύστερα από διαπραγματεύσεις με τον πολιορκητή τους Σινάν πασά και αφού πρώτα πέτυχαν να εκδοθεί αυτοκρατορική διαταγή από το σουλτάνο Μουράτ το Β' (περισσότερο γνωστή ως προνομιακός ορισμός του τούρκου beylerbeyi Σινάν πασά), σύμφωνα με την οποία παραχωρούνταν στους Γιαννιώτες σημαντικά προνόμια. 60 Με τα νέα αυτά δεδομένα οι κάτοικοι της πόλης κατόρθωσαν να ξεπεράσουν, όσο γινόταν περισσότερο ανώδυνα, το δύσκολο αυτό μεταβατικό στάδιο και να συνηθίσουν στο νέο τρόπο ζωής που δημιουργούσε αναγκαστικά η συνεχής τουρκική παρουσία.

Παράλληλα και οι συντεχνίες, υπολείμματα των τελευταίων βυζαντινών συντεχνιακών συστημάτων, δεν θα δυσκολευτούν να προσαρμοστούν στις νέες καταστάσεις και ν' αντιμετωπίσουν σχετικά εύκολα το νέο κατακτητή, που άλλωστε δεν έδειχνε εχθρικές διαθέσεις απέναντί τους.

Αντίθετα, λίγο αργότερα η θέση των συντεχνιών στα Γιάννινα, καθώς και το Μπεράτι, ισχυροποιήθηκε σημαντικά ύστερα από το ειδικό, για τις δύο αυτές πόλεις, φερμάνι του Σουλτάνου Μεχμέτ του Β', το οποίο προστάτευε σε μεγάλο βαθμό την ελευθερία και τα συμφέροντά τους και εξασφάλιζε το δρόμο της επιτυχίας και της προκοπής τους.⁶¹

Επιπλέον οι συντεχνίες επωμίζονταν τη στρατιωτική προστασία του φρουρίου, γεγονός που τις απάλλαξε από αρκετούς φόρους στο δημόσιο ταμείο.⁶² Τη φύλαξη του κάστρου διατήρησαν μέχρι το 1612 οπότε και έγινε η έξωσή τους. Παρόμοιες στρατιωτικές υπηρεσίες εκτελούσαν και οι ισλαμικές συντεχνίες του Ελμπασάν, γνωστές με το αραβικό όνομα taygha, οι συντεχνίες της Κωνσταντινούπολης και γενικά οι συντεχνίες παράκτιων κέντρων.⁶³

Κάτω από τις συνθήκες που δημιουργήθηκαν μετά το διάταγμα του Μεχμέτ του Β', οι συντεχνίες αναζωογονημένες θα συνεχίσουν την ανοδική τους πορεία, αποβάλλοντας με το πέρασμα του χρόνου, όλο και περισσότερο τα βυζαντινά στοιχεία και εμφανίζοντας στην αρχή αχνά και ύστερα πιο έντονα τα σημάδια της οθωμανικής επίδρασης.

Απροσδόκητα όμως, το Σεπτέμβριο του 1611, διαδραματίστηκε στα Γιάννινα ένα γεγονός, που ανέτρεψε το προηγούμενο αρμονικό καθεστώς σχέσεων ανάμεσα στον κατακτημένο και κατακτητή. Τις καταστροφικές συνέπειές του πλήρωσε τελικά ο χριστιανικός πληθυσμός της πόλης και σε προέκταση ο συντεχνιακός θεσμός.

Το γεγονός αυτό είναι το επαναστατικό κίνημα του Διονύσιου του Σκυλόσοφου⁶⁴, που όχι μόνο κατέληξε σε παταγώδη αποτυχία, αλλά και έγινε πρόξενος αναρίθμητων συμφορών για τους χριστιανούς, που ως την εποχή εκείνη κατοικούσαν μέσα στο κάστρο. Αποκορύφωμα υπήρξε ο βίαιος και ομαδικός τους διωγμός από αυτό και η υποχρεωτική τους εγκατάσταση στην παραλίμνια περιοχή του Σιαράβα⁶⁵. Έχοντας χάσει οι «καστρινοί» ολοκληρωτικά τις περιουσίες του και τα στηρίγματά τους, έβλεπαν ως μοναδική σωτήρια λύση, στο αδιέξοδο που είχαν περιέλθει, τη φυγή προς τη Δύση.⁶⁶

Έτσι δεν άργησαν να υλοποιήσουν τη σκέψη του ξενιτεμού μεταναστεύοντας στις παραλιακές πόλεις της Δ. Ιταλίας και προπαντός στη Βενετία.⁶⁷ Εκεί οι περισσότεροι επιδόθηκαν στην προσφιλή τους ασχολία, το εμπόριο, και μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα άρχισαν ν' απολαμβάνουν, να δημιουργούν πάλι την χαμένη περιουσία τους και ν' αποκτούν μεγάλη οικονομική δύναμη.

Όσοι παρέμειναν και αφού διαπιστώθηκε ότι δεν είχαν ανάμειξη ούτε καμία ευθύνη στην ανταρσία του Διονύσιου, προσπάθησαν να περισώσουν ό,τι τους είχε απομείνει από τις λεηλασίες και τις πυρπολήσεις στις πρώτες μέρες της σύγχυσης. Στη συνέχεια ξεπερνώντας την συμφορά και αντιμετωπίζοντας με καρτερία την πραγματικότητα, κατόρθωσαν ν' ανοικοδομήσουν το σπιτικό τους.

Έτσι στα 1666, ο περιηγητής Σρον μας δίνει μια εικόνα της πόλης τελείως απρόσμενη ύστερα από τους τόσους κατατρεγμούς των κατοίκων της. Οι πληροφορίες του μαρτυρούν ότι τα Γιάννινα την εποχή αυτή είναι πολυάνθρωπα και βρίσκονται σε μεγάλη εμπορική ακμή.⁶⁸

Από δω και πέρα, ως τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, οι ενδείξεις για την ανοδική πορεία των γιαννιώτικων συντεχνιών είναι πιο σαφείς και αποδεικνύουν σε γενικές γραμμές ότι ο συντεχνιακός θεσμός στα Γιάννινα ευδοκίμησε και διέπρεψε όσο πολύ λίγοι αντίστοιχοι σε πόλεις-κέντρα της βαλκανικής χερσονήσου.

Στα 1670 υπάρχουν στα Γιάννινα 4.000 σπίτια, χριστιανός αρχηγός συντεχνιών, αγορά με 1900 εργαστήρια και καταστήματα και ετήσια αξιόλογη εμποροπανήγυρη. Τα στοιχεία αυτά παραδίδει ο Τούρκος περιηγητής και συγγραφέας του 17^{ου} αιώνα Εβλιγιά Τσελεμπή,⁶⁹ ανάμεσα στις τόσες άλλες και μοναδικές πληροφορίες για την πόλη των Ιωαννίνων,⁷⁰ στο γνωστό του έργο.⁷¹

Λίγα χρόνια αργότερα, τρεις αρχιεπίσκοποι αποτείνονται για βοήθεια στους «πρωτομάστορες των ρουφετιών» των Ιωαννίνων. Συγκεκριμένα, το 1863 οι αρχιεπίσκοποι Παΐσιος Κεφαλονιάς και Ζακύνθου, Βαρθολομαίου Ναυπάκτου και Άρτας και Κλήμης Ιωαννίνων απηύθυναν έγγραφη έκκληση προς τους χριστιανούς των αντίστοιχων μητροπολιτικών περιφερειών τους για χρηματική ενίσχυση τη Μονής Αναλήψεως της Κεφαλονιάς, που κινδύνευε να καταστραφεί από την πολυκαιρία. Επίσημοι αποδέκτες του εγγράφου αυτού ήταν οι πρωτομάστορες όλων των συντεχνιών.⁷²

Αλλά και προς τα τέλη του 17^{ου} αιώνα μαθαίνουμε έμμεσα από τυχαίο περιστατικό τα ονόματα διαφόρων γιαννιώτικων συντεχνιών που συμμετέχουν σε ένα πραγματικά ενδιαφέρον και αξιοπερίεργο φυσικό φαινόμενο. Ακολουθώντας και τα Γιάννινα το φαινόμενο αυτό που παρατηρήθηκε με αυξομειώσεις στα Βαλκάνια, για δυο περίπου αιώνες, γνωστό ως «εποχή του παγετού»⁷³ (age glaciere) γνώριζαν κάθε τόσο μεγάλες περιόδους ψύχους. Στις εξάρσεις του φαινομένου η λίμνη των Ιωαννίνων πάγωνε ολόκληρη. Έτσι, στις 15 Ιανουαρίου του 1687 πάγωσε για άλλη μια φορά η «Παμβώτιδα» γεγονός που έδωσε την ευκαιρία στους κατοίκους της πόλης να προσδώσουν με τις εκδηλώσεις τους μια ασυνήθιστη πανηγυρική όψη στην περιοχή αυτή.

Ο ιερομόναχος Παΐσιος⁷⁴ περιγράφει λεπτομερειακά το γεγονός και αναφέρει μεταξύ των θεατών και γλεντοκόπων, μαστόρων και καλφάδων, σεμεντζήδες, κρασοπούλους, χρυσικούς, παπουτζήδες και γουναράδες.

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα τα Γιάννινα, ακολουθώντας τη γενικότερη οικονομική και συντεχνιακή εξέλιξη που παρουσιάζουν οι πιο αξιόλογες υπόδουλες πόλεις-κέντρα του Οθωμανικού Κράτους, διαπρέπουν στην οικονομία, με αποτέλεσμα στα 1702 ο προξενικός πράκτορας της Γαλλίας Garnier, διορισμένος τότε στη Σαγιάδα, να το παρομοιάζει χωρίς τον παραμικρό δισταγμό με τη Μασσαλία της εποχής εκείνης⁷⁵. Από τα συντεχνιακά προϊόντα των βιοτεχνιών δίνει έμφαση στα χειροτεχνήματα και τα μικρού μεγέθους κατεργασμένα δέρματα της πόλης.⁷⁶

Στα 1724 ο ηγούμενος της Μονής της Ελεούσης στο Νησί των Ιωαννίνων απηύθυνε «απανταχούσα» προς τους χριστιανούς της πόλης.⁷⁷ Μ' αυτή εξιστορούσε στους «χρησιμότατους άρχοντες καιπραματευτές, μαΐστορες και πρωτομαΐστορες των ρουφετίων» τις ταλαιπωρίες που υπέφεραν οι μοναχοί του μοναστηριού από τις αλλεπάλληλες και θορυβώδεις διασκεδάσεις των Γιαννιωτών, εμπόρων και τεχνιτών, που κάθε τόσο έκαναν εκδρομές ή παραθέριζαν στο Νησί.

Ολόκληρο το 18^ο αιώνα παρατηρείται στα Γιάννινα μια έντονη εμπορική δραστηριότητα, γεγονός που φανερώνει αναμφισβήτητα τη μεγάλη βιοτεχνική ανάπτυξη και οικονομική ευρωστία της πόλης, αποτέλεσμα της δραστηριότητας των οικονομικών φορέων της, των συντεχνιών.

Η γεωγραφική θέση της πόλης, σε σχέση με την κεντρική στεριανή αρτηρία του εμπορίου με πόλους τη Θεσσαλονίκη και τη Θεσσαλία από τη μια και τη Σαγιάδα και την Άρτα από την άλλη, έδινε στα Γιάννινα το πλεονέκτημα ν' αποτελεί το ενδιάμεσο κέντρο με την υποχρεωτική στάθμευση και με όλα τα ευεργετικά επακόλουθά του.

Οι Γιαννιώτες έμποροι και σε προέκταση πολλές φορές τα γιαννιώτικα βιοτεχνικά προϊόντα έφθαναν ως την Πόλη, τις υπόλοιπες βαλκανικές πόλεις, τη Ν. Γαλλία και την κεντρική Ευρώπη.

Σπουδαίες πληροφορίες για το γιαννιώτικο εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο κυρίως με τη Δύση, στην τρίτη δεκαετία του 18^{ου} αιώνα, μας δίνει η αλληλογραφία του εμπορικού οίκου του Κωνσταντίνου Σελέκη και του Λάμπρου Σάρρου.⁷⁸

Και στη Β. Ελλάδα παρατηρούμε πως τα γιαννιώτικα προϊόντα βρίσκουν μεγάλη απήχηση. Στα 1730 19 γιαννιώτες πραγματευτές, εγκατεστημένοι σχεδόν μόνιμα στην Λάρισα, συντάσσουν συμφωνητικό, στο οποίο καταγράφουν απαραίτητα, ορίζοντας μάλιστα ποινή για τους παραβάτες 50 ασλάνια. Αποδέκτης του ποσού αυτού θα ήταν η μητρόπολη της Λάρισας «ο Άγιος Αχιλλεως».⁷⁹

Αλλά και για τα επόμενα χρόνια, οι πληροφορίες που μας δίνουν οι εκθέσεις των Γάλλων προξένων της Άρτας για το γιαννιώτικο εμπόριο είναι σημαντικές.⁸⁰ Ο Σ. Βόρειος επισημαίνει, ύστερα από μια γενική αποτίμηση των πηγών του, πως οι γιαννιώτες έμποροι απεκόμιζαν σημαντικότερα κέρδη από το εντατικό εμπόριο που πραγματοποιούνταν στις γύρω περιοχές, μ' έδρα τα Γιάννινα. Για τον σκοπό αυτό άλλωστε το γαλλικό προξενείο επιδίωξε στενή συνεργασία με τους Γιαννιώτες εμπόρους.⁸¹

Η επέκταση του εμπορίου και η άνθιση των τεχνών συνετέλεσαν όπως ήταν φυσικό, σε μια οικονομική και πολιτιστική άνοδο των κατοίκων των Ιωαννίνων και της γύρω περιοχής, που θα συνεχιστεί και στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα. Την ανοδική πορεία εμπορίου και τεχνών, αλλά και ευρύτερα της οικονομίας, δεν θα διασαλέψει ούτε θ' ανακόψει ο ερχομός του Αλή πασά στην εξουσία. Αντίθετα θα την σταθεροποιήσει και θα την ενισχύσει.

Η ευνοϊκή στάση του Αλή πασά, πέρα από τη γενικότερη πολιτική του, οφείλεται αναμφίβολα στο γεγονός πως η αστική τάξη της πόλης (έμποροι κυρίως και βιοτέχνες) συνέβαλε αποφασιστικά στην άνοδό του στην εξουσία.⁸²

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αμοιβαίας υποστήριξής τους, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της εξουσίας, αποτελεί και το εξής γεγονός: Όταν ο Αλής στα πρώτα ασταθή και δειλά βήματα της διακυβέρνησης του πασαλικιού του κατηγορήθηκε και διαβλήθηκε στη Πύλη από την Αϊσέ Χανούμ, γυναίκα του δολοφονημένου προκατόχου του Σουλεϊμάν πασά, γνωστή περισσότερο ως Σουλεϊμάν πασίνα, οι εγκριτότεροι από τους συντεχνίτες, μαζί με τους άλλους προύχοντες και προεστούς, υπέγραψαν σχετική αναφορά και την έστειλαν

στον Σουλτάνο. Σ' αυτήν όχι μόνον επιδοκίμαζαν την πολιτική του Αλή πασά προς τους υπηκόους του και ταυτόχρονα αποδοκίμαζαν τις ενέργειες και τα πλάγια μέσα της Αϊσέ Χανούμ, αλλά γίνονταν και υμνητές του.⁸³

Η ενέργεια αυτή δεν φαίνεται να ήταν σκηνοθετημένη από τον Αλή, γιατί ακόμη και οι επικριτές του συμφωνούν πως το εμπόριο και οι τέχνες, τουλάχιστον στα τελευταία χρόνια του 18^{ου} αιώνα, εποχή που συντάχθηκε η αναφορά, αλλά και τα πρώτα χρόνια του 19^{ου} αιώνα γνώρισαν μεγάλη ελευθερία και άνθιση⁸⁴. Παράλληλα και οι αντικειμενικοί κριτές του έργου του Αλή πασά, οι βιογράφοι⁸⁵ και περιηγητές⁸⁷, συμφωνούν ότι στα χρόνια του τα Γιάννινα ήταν ένα από τα σπουδαιότερα κέντρα εργαστηριακής χειροτεχνίας και εμπορίου στο νοτιοδυτικό τμήμα της βαλκανικής χερσονήσου.[...]

Γιώργος Παπαγεωργίου, Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα (Αρχές 19^{ου}. ως 1912), εκδ. Στεφ. Δ. Βασιλόπουλος, Ιωάννινα 1982, σελ. 24-29.

6. Βιβλιογραφία και οπτικοακουστικό υλικό

Βιβλιογραφία

Η προτεινόμενη βιβλιογραφία εμπεριέχεται στα διδακτικά παραδείγματα

Βιβλιογραφία και διαδικτυογραφία εμπεριέχονται επίσης και στο Πρόγραμμα Σπουδών του γνωστικού αντικειμένου

Οπτικοακουστικό υλικό

Αρχείο ΕΡΤ

Μουσείο Μπενάκη

Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως

Μουσείο Ακροπόλεως

Αρχαιολογικό Μουσείο

Ιστορικό και Εθνολογικό

Βυζαντινό Μουσείο

Μουσείο Εθνικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Γεννάδιος Βιβλιοθήκη

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού

Ιστορικό Παλαιογραφικό Αρχείο Ε.Τ.Ε.

Πολιτιστικό Ίδρυμα Εμπορικής Τράπεζας

Πολιτιστικό Ίδρυμα Αγροτικής Τράπεζας

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Τράπεζας Πειραιώς

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Ψηφιακό Σχολείο

Διαδίκτυο